

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

На правах рукопису

КІСІЛЬ РОМАН-ВОЛОДИМИР В'ЯЧЕСЛАВОВИЧ

УДК 340.12

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОРУПЦІЇ ЯК
ФОРМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ**

12.00.12 – філософія права

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

**Грищук Віктор Климович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
академік АНВО України,
заслужений юрист України**

Львів- 2014

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	3
Вступ	4
Розділ 1 ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНА КОРУПЦІЇ ЯК РІЗНОВИДУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ	12
1.1 Історико-філософський аналіз проблеми корупціалізації соціальних процесів через призму світової філософсько-правової парадигми.	12
1.2 Сучасні моделі філософсько-правової інтерпретації феномена корупції.	59
1.3 Гносеологічна систематизація детермінант виникнення корупції як форми девіантної поведінки людини.	74
<i>Висновки до розділу 1</i>	86
Розділ 2 ОНТОЛОГІЧНИЙ ТА ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ КОРУПЦІЇ ЯК ФОРМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ	89
2.1 Онтологічна характеристика макросоціального рівня прояву корупції.	89
2.2 Деонтологічний аналіз професійної та морально-психологічної деформації службової особи як мікросоціальних наслідків корупції.	98
2.3 Операціоналізація корупції в юридичній науці, механізм виникнення корупційного правопорушення.	108
<i>Висновки до розділу 2</i>	141
Розділ 3 ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	144
3.1 Діахронно-компаративістський аналіз досвіду окремих зарубіжних держав у сфері правового регулювання протидії корупції.	144
3.2 Засади запобігання і протидії корупції за законодавством України.	165
<i>Висновки до розділу 3</i>	181
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

МВС	- Міністерство внутрішніх справ
ГУМВС	- Головне управління міністерства внутрішніх справ
УМВС	- Управління міністерства внутрішніх справ
ОВС	- Органи внутрішніх справ
Міськрайлінорган	- Міський, районний, лінійний орган
ДКЗ МВС України	- Департамент кадрового забезпечення Міністерства внутрішніх справ України
КК України	- Кримінальний кодекс України
КзпП України	- Кодекс законів про працю
МОН	- Міністерство освіти і науки
ВНЗ МВС	- Вищий навчальний заклад Міністерства внутрішніх справ
ВКЗ	- Відділ кадрового забезпечення
ООН	- Організація Об'єднаних Націй
СБУ	- Служба безпеки України
СРСР	- Союз Радянських Соціалістичних Республік
ОРД	- Оперативно-розшукова діяльність
НОП	- Наукова організація праці

ВСТУП

Актуальність теми. Мультиаспектний соціальний поступ та інтегративність політико-правових механізмів як системотворчі, детерміновані фундаментальною концепцією глобалізації соціального буття наслідки, обумовлюють зростання пріоритету потреби трансформації усталеного підходу до організації і практичної реалізації системи державно-владних відносин на усіх рівнях її функціонування. Першопричиною необхідності такої трансформації, очевидно, є численні дефекти функціонування сучасного інституту державної влади як форми та управлінських процедур, як змісту політико-територіальної організації публічної влади. Одним із визначальних факторів дестабілізуючих діяльність як протосоціальних, так і складно-організованих державних утворень виступає комплексний антисоціальний феномен корупції. Системний аналіз сучасної наукової доктрини дає підстави вважати, що це явище досліджується юридичною наукою винятково з позицій галузевого правознавства. Тому, в умовах сьогодення, перед науковцями саме у сфері філософії права постала проблема розробки інтегративної, інноваційної концепції розуміння феномена корупції, яка б ґрунтувалась на чітко структурованих синергетичних міжгалузевих взаємозв'язках правових і філософських підходів. Лише на основі послідовного гносеологічного, онтологічного, деонтологічного, праксеологічного та компаративістського аналізу корупції можна певною мірою нейтралізувати фактор корупціогенності у державно-правовій практиці.

У здійсненому дослідженні використано положення праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів і філософів різних періодів філософсько-правової думки. Зокрема: В. Авер'янова, С.-Р. Акерман, О. Бандурки, Д. Бахраха, Ю. Битяка, А. Васильєва, В. Вовк, І. Голосніченка, В. Грищука, Є. Додіна, М. Дорогих, М. Єропкина, Д. Заброди, А. Золкіна, В. Зуй, Кун Цю, Р. Калюжного, М. Камлика, Лао Дзи, О. Карабанова, В. Колпакова, А. Комзюка, Мен Цзи, С. Мелькіна, М. Мельника, Н. Міхалкіної, Є. Невмержицького, Р. Павловського, В. Петкова, Ю. Римаренка, В. Самсонова, А. Селіванова, А.-Н. Тарнавської,

М. Тищенко, Ю. Шемшученка, В. Шкарупи, О. Ярмиша та ін., враховано низку положень з цієї проблематики, обґрунтованих у публікаціях К. Абдієва, Л. Аркуша, Л. Астаф'єва, Б. Волженкіна, А. Кірпічнікова, О. Терещука та ін.

З огляду на увагу суспільства до проблем подолання корупції, виняткову важливість її вирішення з метою імплементації європейських правових стандартів у регулюванні суспільних відносин у нашій країні, необхідність опрацювання та поглиблення філософсько-правових засад дослідження проблематики запобігання і протидії корупції як комплексному соціально-економічному феномену деструктивного типу становить значний науковий інтерес для філософсько-правової науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематики науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855) та «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертації полягає у комплексному філософсько-правовому аналізі гносеологічних, онтологічних, деонтологічних, праксеологічних і компаративістських аспектів корупції як різновиду девіантної поведінки людини. Відповідно до поставленої мети визначені основні задачі дисертації, зокрема:

– проаналізувати розвиток доктринальних поглядів щодо розуміння корупціалізації соціально-правових та економічних процесів в історичному аспекті філософсько-правової парадигми;

– розглянути сучасні моделі філософсько-правової інтерпретації явища корупції як джерела соціально-правової деструкції;

– здійснити системний філософсько-правовий аналіз системи детермінант виникнення та існування корупції як форми девіантної поведінки людини;

– дослідити вплив корупційного фактора на макросоціальні процеси;

– з’ясувати мікросоціальні витоки та детермінанти корупції як одного із проявів професійної деформації та морально-психологічної реаксіологізації службової особи;

– удосконалити концепцію розуміння механізму корупційного правопорушення;

– здійснити системний діяхронно-компаративістичний аналіз світового досвіду правового регулювання запобігання і протидії корупції;

– поглибити інтерпретацію змісту механізму правового регулювання протидії корупції в Україні.

Об’єкт дослідження– сфера суспільних відносин, у якій відбувається виникнення, розвиток та протидія феномену корупції.

Предмет дослідження– філософсько-правова інтерпретація корупції як форми девіантної поведінки людини.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність філософських, загальнонаукових, спеціальних і конкретно-наукових методів пізнання: *аналізу та синтезу* – для дослідження, групування та визначення формо-змістовної сутності досліджуваних філософсько-правових категорій (розділи 1, 2, 3); *системно-структурний* метод застосовано як загальнонауковий метод для усестороннього окреслення проблемних питань філософсько-правової проблематики запобігання і протидії корупції (розділи 1, 2, 3); *конкретно-історичний* метод застосовувався для ідентифікації та структуризації особливостей рефлексії феномена корупції та методики протидії цьому явищу у філософсько-правовій парадигмі різних історичних періодів розвитку досліджуваних політико-територіальних організацій публічної влади (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1); *діалектичний* – для дослідження корупції шляхом системного аналізу, зіставлення та протиставлення положень філософсько-правової доктрини у сфері розуміння, запобігання і протидії корупції та приписів чинного антикорупційного законодавства України та іноземних держав (розділ 3); *семіотичний* – застосовувався для поглиблення понятійного апарату, пов’язаного

з гносеологічним аналізом феномена корупції, формування та структуризації загально-термінологічних засад операціоналізації цього явища (підрозділи 1.3, 2.3); *герменевтичний метод* використовувався у цілях аналізу змісту положень антикорупційного законодавства задля мінімізації потенційних розбіжностей у понятійно-категоріальній та процедурній компонентах механізму запобігання і протидії корупції у правозастосовній діяльності (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2); *компаративістсько-аналітичний, формально-юридичний, а також метод статистичних досліджень* застосовувались під час дослідження проблем змісту категорії складу корупційного правопорушення, рівнів існування та форм прояву корупції, визначення правового статусу суб'єктів, уповноважених на здійснення заходів щодо запобігання та протидії корупції (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *методи класифікації і групування* уможливили вивчення питання класифікації суб'єктів корупційних правопорушень, а також проблеми взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії корупції (підрозділи 1.3, 3.2, розділ 2); *метод компаративістського аналізу* становить основу формулювання пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання антикорупційної діяльності (розділ 3). Методологічна основа дисертації застосована із дотриманням принципів усебічності, історизму, цілісності, ієрархічності, різноманітності, що дало змогу проаналізувати філософсько-правову проблематику корупції як у концептуальному, так і системному аспектах, а отже, забезпечити максимально можливу достовірність отриманих результатів і висновків.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням філософсько-правових проблем запобігання і протидії корупції як різновиду девіантної поведінки людини, що містить нові та такі, що наділені істотними ознаками новизни, положення, твердження та висновки, які виносяться на захист, а саме:

уперше:

– обґрунтовано авторське філософсько-правове розуміння явища корупції через виокремлення системи його найбільш істотних ознак; а саме: корупція –

комплексний соціально-правовий феномен, що на субструктурному рівні складається з сукупності адміністративних, дисциплінарних правопорушень та злочинів, формально визначених національним законодавством, які полягають у використанні авторизованим суб'єктом корупційного зв'язку (корупціонером) наданих йому в офіційному порядку, внаслідок зайняття відповідної посади чи шляхом делегування організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських повноважень, та пов'язаних з ними можливостей чи авторитету, а також ініціювання корупційного правопорушення чи злочину іншим учасником корупційного зв'язку (коруптером), вчинювані з метою задоволення особистих чи корпоративних корисливих потреб та інтересів, всупереч інтересам служби, держави чи суспільства;

– подано цілісний філософсько-правовий (гносеологічну, онтологічну, деонтологічну, праксеологічну та компаративістську) комплекс систематизованих наукових знань щодо розуміння корупції як різновиду девіантної поведінки людини;

– здійснено історичне послідовне пояснення філософсько-правового розуміння явища корупції як джерела соціально-правової деструкції у різних соціально-політичних формаціях публічної влади (Стародавній Індії, Стародавньому Китаї, Японії, Античних Греції та Римі);

– виявлено ментально-психологічні фактори, які зумовлювали відмінності у підходах до визначення сутності, проявів і методів репресивно-правової протидії корупції у різних соціальних формаціях;

– синтезовано теоретико-методологічні і прагматичні підходи до філософсько-правового аналізу системи детермінант (причин та умов) виникнення та буття корупції як різновиду девіантної поведінки людини;

– сформовано практично-прикладну модель формально-правового виразу корупції в українському законодавстві, у складі котрої на підставі критерію інтенсифікації заходів правової репресії виокремлено дисциплінарний, адміністративно-правовий, цивільно-правовий та кримінально-правовий елементи;

– обґрунтовано доцільність класифікації корупційних правопорушень за двома критеріями: 1) за позицією у механізмі корупційної взаємодії (корупційно-ініціюючі та пост-організаційні правопорушення); 2) за характером корупційної взаємодії (трансактивні та екстортивні моделі корупційного зв'язку);

– запропоновано вирішення проблеми розмежування кримінально-правового, адміністративно-правового та дисциплінарного елементів корупції у процесі правозастосовної діяльності;

удосконалено:

– положення про базові поняття, що виконують роль категорій в антикорупційній доктрині, визначальними серед яких є дефініції: формо-змістовної суті корупції як антисоціального феномена; середовища існування корупції; детермінант (причин та умов) корупції; суб'єктного складу корупційних правопорушень (корупціонер і коруптер); антикорупційного механізму та його елементів (антикорупційної методики та стратегії, антикорупційного законодавства, антикорупційних органів, антикорупційної практики);

– доктринальні концепції щодо змісту та форм явища корупції в умовах розбудови сучасної демократичної, соціальної та правової держави в межах філософсько-правового, кримінологічного, кримінально- та адміністративно-правового підходів;

– розуміння позитивних та негативних властивостей правового механізму запобігання і протидії корупції в Україні, внаслідок чого обґрунтовано необхідність внесення відповідних змін до чинного законодавства України;

дістали подальший розвиток:

– узагальнення у сфері дослідження практики запобігання і протидії корупції в окремих іноземних державах, що дало змогу виявити найважливіші антикорупційні підходи та запропонувати їх імплементацію в українську антикорупційну систему;

– обґрунтування змістовної характеристики наслідків впливу корупційного фактору на мікросоціальні процеси через виокремлення додаткових його проявів;

– обґрунтування положень про значення професійної деформації та морально-психологічної реаксіологізації службової особи як чинника інтенсифікації потенційної корупціогенності службових і прирівнюваних до них осіб, що відображено у формі концепції взаємозв'язку тривалості та особливих факторів службової діяльності з підвищенням ймовірності розвитку готовності до вчинення корупційних правопорушень.

Практичне значення одержаних результатів зумовлене актуальністю та новизною висвітлених проблем і полягає у доцільності їх застосування:

– у *науково-дослідній діяльності* – для поглиблення напрацювання питань філософсько-правових засад запобігання і протидії корупційним деліктам в Україні;

– у *правотворчості* – під час розробки змін до чинних нормативно-правових актів з питань запобігання і протидії корупції та підготовки проектів нових законів, що мають усунути прогалини у регулюванні відповідних суспільних відносин;

– у *правозастосовній діяльності* правоохоронних та інших спеціалізованих органів – у контексті кваліфікації корупційних правопорушень, застосуванні методики провадження у справах про корупційні правопорушення (акт впровадження Управління внутрішніх справ на Львівській залізниці від 02.10.2013 р.);

– у *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін з філософії права, кримінального права, адміністративного права, кримінології, а також підготовки навчальних посібників та методичних рекомендацій (акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 21.10.2013 р. № 33).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно на основі особистих досліджень; не містить текстових запозичень і результатів досліджень інших авторів без посилань на їхні праці.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались на засіданні кафедри

теорії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, та були оприлюднені у доповідях та повідомленнях конференцій: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника ОВС», (м. Львів, 23 травня 2008 р.); звітній науковій конференції ад'юнктів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні», (Львів, 30 вересня 2011р.); 18-тій науково-практичній конференції ад'юнктів, курсантів і студентів «Організація та охорона громадського порядку підчас проведення масових заходів (в рамках ЄВРО – 2012)», (м. Львів, 10 квітня 2012 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Протидія корупції: європейський досвід та українські реалії», (м. Львів, 20–21 квітня 2012 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Одинадцяті юридичні читання», (м. Хмельницький, 23–24 листопада 2012 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання», (м. Донецьк, 15 грудня 2012 року); 15-ій міжнародній конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасні науці: результати та перспективи дослідження», (м. Київ, 18–19 квітня 2013 року); міжнародній науково-практичній конференції «Дні Арчибальда Райса» (м. Белград, 1–2 березня 2013 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 9 статтях, з них 7 надруковано у фахових наукових виданнях з юридичних наук та у 12 тезах виступів і доповідей на науково-практичних заходах.

РОЗДІЛ 1

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНА КОРУПЦІЇ ЯК РІЗНОВИДУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

1.1. Історико-філософський аналіз проблеми корупціалізації соціальних процесів через призму світової філософсько-правової парадигми

Явище корупції є предметом дослідження різноманітних наук в яких виділяють відмінні за своєю суттю підходи, концепції, та навіть дефініції згаданого комплексного дефекту функціонування суспільства. Значна увага до даного явища зумовлена не тільки фактором соціально-економічної та політичної актуалізації згаданої проблематики, а й тим, що даний феномен в силу своєї багатоаспектності залишається недостатньо вивченим.

Окремі аспекти філософсько-правової проблематики корупції знайшли своє відображення у роботах таких науковців: М. Мельника, Є. Невмержицького, О. Охотнікової, В. Лаптеакру, В. Добренькова, Н. Ісправнікової, А. Золкіна, І. Годунова, В. Грищука, В. Андріанова, Г. Сатарова, Р. Шегабудінова, Л. Багрія-Шахматова, Д. Мірошніченка, Б. Волженкіна тощо. Втім, аналіз сучасного стану доктринальної парадигми висвітлення даного аспекту корупційної компоненти соціально-правового буття, дає підстави для висновку щодо відсутності консолідованого, системно-структурованого, а отже продуктивного дослідження філософсько-правового виміру корупції, що, у свою чергу зумовлює неповноту ідентифікації даного складного та багаторівневого явища.

Дослідження філософсько-правового концепту феномену корупції охоплює синергетичні за своєю суттю історико-соціальні, гносеологічні, онтологічні, деонтологічні та праксеологічні аспекти, послідовний аналіз котрих уможливить розкриття усього спектру феноменологічних особливостей останнього через призму категорій згаданих напрямів філософського вчення.

Послугуючись філософсько-гносеологічним інструментарієм доктринального продукування, системний аналіз явища корупції слід розпочати з детального з'ясування історичних особливостей його відображення у філософській думці різноманітних за територіально-хронологічними характеристиками соціальних формацій.

Аналіз історико-правових досліджень корупції дають підстави стверджувати, що дане явище зародилось ще у протосоціальних формаціях та, зазнавши чисельних трансформацій, залишається «патологією сучасного суспільства». Історичний базис моделювання сутності корупційної компоненти соціально-правового буття, на думку автора слід розмежувати на чотири компоненти за критерієм хронологічного позиціонування:

– згадки про корупцію, зафіксовані у первісних документальних формах релігійного, правового та управлінського призначень Китаю, Індії, Японії (приблизно від 24–5ст. до н. е.) [181; 19; 76; 77];

– еллінські та софістичні дослідження корупційного феномену, властиві філософській думці Стародавньої Греції та Античного Риму (5 ст. до н. е.– 5ст. н. е.) [181];

– дослідження феномена корупції в періоди Середньовіччя та Просвітництва [102];

– сучасна парадигма досліджень корупції [132; 81; 91].

Методологічна цінність наведеної періодизації полягає у можливості проведення на її основі компаративістичного аналізу модуляцій соціально-правових та філософських моделей інтерпретації явища корупції, а отже і простежити видозміну іманентної суті та фактичних проявів, яких набувало дане явище у різних періодах його буття.

Термін корупція (від латинського *corrumpere* – знищення, руйнування, те, що призводить до занепаду) [147] першочергово асоціювався з фізико-хімічними процесами взаємодії уражаючих факторів та об'єкта впливу. У подальшому, зважаючи на максимальну репрезентаційну здатність та глибоку сутність даного терміну, він був інтегрований у політичну сферу (у трактатах політичного життя

Стародавньої Греції він часто зустрічається як засіб опису фактів одержання надмірних винагород державними службовцями, причому сам факт обдаровування протиправним не визнавався, а єдиним превентором зловживань було встановлення максимального сукупного розміру таких винагород – не більше вартості трьох буйволів за рік (згідно відомостей викладених у праці "Історія в сорока книгах" Полібія: 148-143 р. до н.е.) [189]. Найперші згадки про корупцію знаходимо у звітах наглядача за казною Напге шумерському царю міста-держави Лагаша Урукагину, датованих другою половиною XXIVст. до н.е., у трактатах «Артхашастра» – опублікованих під псевдонімом Каутил'я (один з міністрів Бхарати) в IVст. до н.е., де корупція ототожнюється з потоком води, у котрому державні службовці почуваються як «риба», що свідчить про констатацію нездоланності даного явища. У зазначеному зібранні правил управління державою, окрім іншого визначено окремі види «казнокрадства» (мається на увазі зловживання службовими повноваженнями з метою одержання особистої майнової вигоди всупереч легітимізованим алгоритмам управлінської діяльності, види котрих виділені за критерієм позиції, яку займав злочинець у державному апараті) [17]. Втім, згадки про корупційні прояви знаходимо навіть у настановах Сідхартхи Гаутами, більш відомого під ім'ям Будда. Останній стверджував: «Правителі, що відступають від істинного шляху та ставлять свої примхи вище інтересів народу, допускають несправедливість засновану на нерівності, ніхто інші як злодії, вони ж бо крадуть щастя свого народу» [139].

Два найдавніших зводи законів, що відомі людству – «Кодекс Хамурапі» (Вавилон, 2200 р. до н. е.) та «Едикт Нармаба» (Єгипет, приблизно 1200 р до н. е.), відносять хабарництво (квінтесенцію корупції) до переліку злочинів та передбачають за вчинення даного типу підкупу найсуворіші покарання. Так, зокрема у першому з зазначених вище консолідованих актів закріплюється методика ідентифікації корупціогенності поведінки суддів: «Якщо суддя розглянув справу та прийняв рішення за результатами її розгляду, виготовив офіційний документ, скріпивши його печаткою, після чого вирішив змінити прийняте ним рішення, то цього суддю слід звинуватити у продажності, змінену

ж унаслідок його дій ціну позову останній повинен сплатити у дванадцятикратному розмірі; окрім цього даного суддю на зібранні повинні позбавити статусу судді та права засідати з іншими суддями в суді» [60].

Провідні світові релігії у своїх фундаментальних документальних джерелах також ідентифікують сутність, а подекуди і встановлюють санкційні приписи, пов'язані з виявленням фактів корупційної активності:

– *християнство*. Християнська релігійна традиція повною мірою відображає негативне ставлення до деліквентних діянь, які становлять частину змісту корупції як складного соціального явища. Так, біблійна традиція як Старого так і Нового Завітів засуджує несправедливість, пожадливість, зловживання владою та шахрайство (Іс. 58,3–11; Єр. 7, 4–7; Ос. 4, 1–2).

«Бо корінь усього лиха – грошолобство, до якого деякі вдавшись, від віри відбилися» (1 Тим 6, 10).

«...пасіть стадо Боже, що є у вас, наглядajte не з примусу, але добровільно по-Божому, не для брудної наживи, а ревно, не пануйте над спадком Божим, але будьте для стада за взір» (Матв 12, 11).

«... вміє Господь рятувати побожних від спокуси, а неправедних берегти на день суду для кари, а надто тих, хто ходить за нечистими пожадливістями тіла та погорджує владою; зухвалі свавільці, що не бояться зневажати слави, хоч Анголи, будши міццю та силою більші за них, не несуть до Господа зневажливого суду на них». (Петро 5, 11-12)

«Хто крав, нехай більше не краде, а краще нехай працює та чинить руками своїми добро, щоб мати подати нужденному». (Закх 42, 13)

– *мусульманство*: «Не привласнюйте незаконно майна одне-одного та не підкупуйте суддів для того щоб навмисно привласнити частину власності інших людей. Численні народи гинули через те, що пробачали злочинства вельмож, а карали за крадіжки простих людей. Клянусь Тим, в чиїх руках душа Мухаммеда, якщо б Фатима, дочка Мухаммеда вчинила крадіжку, я б відрізав би їй руку, згідно з усталеним законом. Злодій, незалежно від того, чоловік це чи

жінка карається відрізанням руки. Кара ця встановлена самим Господом, оскільки мудрість Його не знає меж...» [168, сура 5:38];

– *іудаїзм*: «Не викривляйте закону... та не беріть дарунків; оскільки дарунки засліплюють очі розумних та спотворюють вчинки вірних»[78, дварим 16.1920].

Для першого з виділених нами часових періодів розвитку корупційного вчення – «Геологічного», характерним є сакралізація політико-правового устрою, у зв'язку з домінацією у цей період теорії божественного походження державної влади, характерної для протообщинних, архаїзованих форм соціальної організації, домінантного значення у норморегуляції соціальної поведінки в котрих набували традиції, релігія та морально-психологічні імперативи членів даних спільнот. Корупція, яка в межах згаданого періоду, набувала секуляризованого, вузького трактування ідентифікувалась як джерело дестабілізаційного впливу на усталений соціальний лад, а отже опонувала «макрокосмічному» порядку, вступала у антагоністичну взаємодію з базисними засадами соціальної організації, що детермінувало соціальну виправданість застосування таких антигуманних, за сьгоднішніми мірками, заходів правової репресії як страта, заповідання каліцтва, побиття, вигнання тощо.

Серед спектру протодержавних організацій, які здійснили неоціненний вклад у процес зародження сучасного публічно-правового механізму державної влади, неодмінно слід відзначити роль індійської моделі державотворення та управління, яка знайшла своє відображення у тогочасній філософській думці. Згадки про результати різносторонньої евристичної діяльності народів, що населяли Індостан від приходу до Індії аріїв, тобто починаючи із середини II тисячоліття до нашої ери, містилися у ведах (знаннях) — Рігведі, Самведі, Яджурведі та Атхарваведі, а в VII—III ст. до н. е. — у дхармасутрах (кодексах поведінки) Гаутами (Будди), Апастамби, Васіштхи, Баудхаяни[201].

Характерною ознакою ведійського періоду на території Давньої Індії виступає абсолютна домінація релігійно-філософської концепції інтерпретації інститутів суспільства, держави та індивіда, яка базувалась на апології встановленого Богом кастового ладу – концепції брахманізму. Диференціація

суспільства за критерієм соціального походження на панівні касты брахманів (священнослужителів) і кшатріїв (воєків), неповноправних вайшіїв (землеробів) і шудрів (слуг) та повністю безправних «позакастових» недоторканих — стрижень всієї давньоіндійської соціальної організації, підсилення значення котрого забезпечувалось тогочасними системами мислення, які утверджували сакралізацію світоустрою, божественне коріння державної влади, небесне походження закону тощо.

В умовах жорсткого соціального класового розподілу, адміністративна верхівка публічного апарату тогочасної державоподібної формації на території сучасної Індії, не могла покладатись лише на концепцію божественного походження влади. Цей фактор і зумовив інноваційну тенденцію філософської думки в Індії, яка відтак розпочала формування якісно-нової системи соціальної регламентації – структурованої системи правових норм, яка лише частково асимілювалась у площині морально-релігійних засад суспільного життя.

Детальний аналіз механізму організації управлінського механізму в Індії, на відміну від інших тогочасних державних утворень уможливить виявити детермінанти виникнення корупції в архаїчно-правовому просторі та становитиме основу для ідентифікації особливостей змісту та форм правової антикорупційної норморегуляції.

В цілях виконання поставленого завдання, слід здійснити комплексний аналіз концепцій провідних напрямків філософської доктрини Індії (упанішадизм, брахманізм, буддизм, джайнізм) та основних джерел регламентації управління у сфері антикорупційної діяльності («Рігведи» [217], «Махабхарати» [73], «Артхашастри» [118], «Трипітаки» [205], законів Ману [221]) для визначення значення кожної з них в процесі упорядкування державно-владного алгоритму та протидії деструктивним флуктаційним процесам в межах останнього (зокрема корупції).

Філософська практика Упанішад (букв. переклад з санскриту – «сидіти поруч», тобто поруч з наставником, навчаючись його мудрості) [199] охоплює різновекторні повчання у багатьох сферах суспільного життя, у зв'язку з чим

загалом їх (Упанішад) існує більше сотні, втім, дослідники відзначають основоположну значимість лише найдавніших з їх числа – так звані «старі Упанішади», чисельність котрих не перевищує десяти: Бріхадараньяка, Чхандогья, Айтарея, Тайттірія, Іша, Кена, Катха, Прашна, Мундака, Мандукья, Шветашватара, Каушітакі, Майтрі [195; 199; 22]. Дані пам'ятки філософської думки Індії датовані IX—VI ст. до н. е. Упанішади упорядковані у формі діалогів між вчителем та учнем. Саме з даного етапу розпочинається фактичне відділення філософської думки Індії від релігійно-міфологічного світогляду у контексті вирішення таких фундаментальних проблем як призначення індивіда, сутність держави та суспільства, методи забезпечення правопорядку тощо.

Методика регламентації правил здійснення державного управління, властива текстам Упанішад являє собою морально-психологічні настанови, учіння та метафоричні звороти, які інтегрують глибокий соціально-політичний та правовий підтекст, визначальним праксеологічним призначенням котрого є мінімізація потенційних форм дискримінації представників нижчих варн (не мали права на участь в управлінській діяльності) у контексті розподілу адміністративного ресурсу. Для демонстрації описаної концепції наведемо витяг з Рігведи: «Воістину – одна справа – блага, інша – приємна. Обидві вони з різними цілями тому сковують людину. Добре буває тому хто притримується благого; первинну ціль втрачає той, хто обирає з них двох приємну... Розумний, помисливши, розрізнить їх, оскільки він надасть перевагу благому над приємним. Нерозумний, для тлінної насолоди надасть перевагу приємному над благим. Не повинна людина радіти багатству: хіба зможемо ми володіти ним коли побачимо тебе, – Яму – бога смерті?... Знаю я, що багатство непостійне, оскільки не досягнути вічного невічним... Насолоджуйся наданим тобі, не посягай на майно інших...» [226, с. 123].

Основним джерелом «епічного» періоду філософії Індії виступає «Махабхарата» [144], яка складається з 18 книг, які розкривають протистояння двох близьких родів – Кауравів та Пандавів у їх боротьбі за владу. Переважна більшість ідей «Махабхарати» за своїм змістом становлять продовження та

розвиток домінантних ідей Упанішад, однак характерною відмінністю виступає впорядкованість та послідовність розкриття філософсько-світоглядних онтологічних, етичних та соціологічних проблем. «Для звільненої від матеріальних прив'язаностей людини зникають предмети, однак не шанобливе ставлення до них. Бурхливі відчуття насильно заповняють серце навіть далекоглядних правителів. Опанувавши їх нехай зосередиться він (державний службовець – *авт.*) на вищій меті. В того хто мислить лише про блага прив'язаність до них виникає; прив'язаність породжує бажання, бажання – гнів зароджує у серці. Гнів призводить до помилок, які затьмарюють пам'ять та ведуть до загибелі свідомості; якщо гине свідомість – помирає людина»[144, с. 456].

Позиції брахманізму як провідної філософської течії почав підривати буддизм — вчення, зосереджене на проблемах буття особистості, спростуванні сакрального підґрунтя кастового поділу суспільства. Догмами буддизму пропагувались рівність людей, незастосування насильства як методу управління. В Індії буддизм зародився на межі VII—VI ст. до н. е. Змістом раннього буддизму виступало вчення про «страждання», концептуалізація котрого проявилась у формі «чотирьох благородних істин»: страждання як вічний принцип людського буття, його причини, можливість (стан) звільнення від нього («нірвана» — згасання, заспокоєння) і шлях, що веде до звільнення від страждань.

Засновник даного напрямку філософствування Будда заперечував брахманістські погляди на засоби завоювання і збереження влади як аморальні, жорстокі, егоїстичні, а те, що згодом стало називатися політичним мистецтвом, політичною наукою, буддизм вважав чимось другорядним і низькопробним. Сам же Будда став в Індії засновником «науки про праведність».

Будь-яка прихильність до життя й усього земного або спроба активно змінити ілюзорну дійсність розглядалася у буддизмі як шлях до нових нескінченних перероджень. Тільки «благородний шлях спасіння», вказаний Буддою («праведний погляд, праведне прагнення, праведна мова, праведна дія,

праведне життя, праведне зусилля, праведне споглядання, праведний розум»), приведе до «благодійного відродження» і врешті-решт до здійснення ідеалу — повного припинення перероджень, нірвани.

Філософська течія буддизму була систематизована та доповнена послідовниками у текстах «Тріпітаку» [128; 205] (V—III ст. до н. е.), Ашвагхоші[9] (I ст.), Ар'я Шури [135] (IV ст.) та ін. Найавторитетнішим, з позиції комплексності та обраної методології висвітлення проблематики державного управління, джерелом раннього буддизму являється «Тріпітака» («Три кошики»), звід регламентів та правил, відомий також під назвою «палійський канон», датований III ст. до н. е. Квінтесенцією даного джерела є правило «утримання від крайнощів», що передбачає медіацію форм та методів управлінської діяльності з соціальними інтересами. Реструктуризація владно-розпорядчої діяльності, запропонована у тексті даної філософської пам'ятки формує базис гласності та прозорості адміністрування, які, як відомо становлять основу протидії усім формам зловживань службових осіб. «Так, чув я: колись один правитель проживав в Бернасі... Одного разу звернувся він до бхікху (мудреців – *авт.*) з наступним запитанням: «Існують, бхікху, два шляхи крайнощів, котрими істинний правитель слідувати не повинен. Які ж це шляхи?» Той, крокуючи котрим люди прагнуть лишень до задоволень і пристрасті, – низький, примітивний, призначений лише для негідних людей, невдячний він та неефективний; той що призводить до занедбання плоті, приносить страждання також неблагородний. Існує середній шлях, що дарує широкий кругозір та знання, котрим слід крокувати, оминаючи попередні шляхи, оскільки веде він до процвітання держави та народу, блаженства, просвітлення та нірвани» [48, с. 84].

Результатом еволюції філософських вчень буддизму стала поява альтернативної течії філософствування – джайнізму – вчення, послідовники якого заперечували авторитет вед, кастові відмінності, пропагували аскетизм як оптимальну форму життя.

Положення доктрини даного напрямку філософської думки Індії зафіксовано ще у V ст. Джайністи [179] (Джинасена, Гунабхадра та ін.)

інституювали раціоналістичні концепції походження суспільства і держави, ставили під сумнів сакральність влади правителів, переслідували мету оволодіння світом через ахімсу — ненасильницькі дії очільників держави. «Артхашастра» (санскр. — наука про користь, практичне життя) – відомий давньоіндійський трактат, що являє собою зібрання практичних настанов про користь, життя, форми і засоби існування людини, суспільства, держави [15]. Артхашастра систематизувала уявлення давньоіндійського суспільства про управління господарством, військово мистецтво, зовнішню політику, форми і методи реалізації державної влади, правила поведінки правителів і чиновників, побудову державного апарату і технологію судочинства, порядок набуття і утримання майнових активів тощо. До наших днів дійшла лише Артхашастра, складена у IV ст. до н. е. міністром Каутільєю.

Положення «Артхашастри» піддають сумніву раціональність етатичної моделі організації державної влади та ведичної концепції, яка і виступала підґрунтям такої організації. Превалювання емпіричного досвіду та політичних знань на відміну від архаїчної концепції родового наслідування права на участь у державному управлінні – визначальний індикатор, що дає підстави стверджувати про завуальовану, мимовільну організацію інституту превенції корупції у формі непотизму (преференційному ставленні до різних суб'єктів при визначенні їх придатності до реалізації функцій державної служби). Також набули висвітлення наступні положення щодо моделі державної організації: загальне благо ніяк не пов'язане з інтересами окремого індивіда і досягається сумлінним виконанням кожним своїх обов'язків; люди від природи недосконалі, тому необхідно широко застосовувати данду (примус, покарання); цар — земний бог, не пов'язаний дхармою, являється батьком для підданих; держава виникає з того, що народ обирає першого царя і призначає йому відповідне утримання за охорону миру і спокою, щоб вийти з первісного стану хаосу[16].

Визначаючи домінацію ідеї договірної походження держави, концепції природної нерівності людей, Артхашастра увійшла в історію як звід методик

щодо набуття і утримання влади, консолідований аналіз форм, методів і засобів політичної діяльності та державного управління.

Філософія Індії, починаючи з II ст. до н. е., ознаменувалась появою кодексу поведінки населення — Манавадхармашастри, або Законів Ману[68], у яких, на відміну від ведійської літератури, мінімізувалось значення релігійних і міфологічних концептів, натомість, значно більше уваги було приділено правовим питанням. Однак зміст законів виходить за межі правової регламентації і являє собою кодекс соціального життя Давньої Індії. У контексті виконання завдань дисертаційного дослідження, гносеологічний інтерес викликають політичні погляди, висвітлені у главі VII, де йдеться про мету царювання, якості царя, розпорядок його робочого дня, про основи політики у воєнний і мирний час.

«Тепер наведу вам дхарми царя, який стиль життя годиться вести йому, яке його походження та яким є шлях досягнення вищого успіху.

Увесь світ підпорядковується мудрій волі правителя лише внаслідок розумного використання Покарання, оскільки складно знайти людину абсолютно безгрішну...

Не може керувати правильно той ... хто наділений недостатнім розумом, жадністю, недосвідченістю, занадто прив'язаний до життєвих благ. Слід ретельно оминати гріхів та спокус – десяти, породжених бажанням людини, восьми, що виринають з гніву.

Розглядаючи справи, царю слід бути суворим та добрим водночас, оскільки цар суворий та добрий користується повагою у підданих» [68, с. 345].

Закони Ману відіграли роль завершального фактору у тривалому процесі спеціалізації та структурної консолідації філософської думки Індії у її взаємозв'язку з такими системами соціального буття як релігія, мораль, політика, визначальним призначенням інструментарію котрої, згідно положень «Артхашастри», відтак виступає виконання ролі методологічного базису у теоретичній і практичній сферах функціонування суспільних інститутів. Реалізація цього завдання здійснюється шляхом виявлення та розкриття

діалектичних протиріч у сутності різних категорій, у тому числі і функціонуванні державно-владних структур (конфронтаційні бази державної політики та соціальних потреб) та діяльності посадових осіб (суперечності між особистими потребами службовця та вимогами реалізації котрих у діяльності останнього забезпечується державним примусом). Цінність даної пам'ятки філософської думки Стародавньої Індії для нашого дослідження полягає у тому, що саме у цій збірці повчань відображена проблема неможливості забезпечення усестороннього контролю за службовою діяльністю підлеглих раджі, що детермінує поширення «розкрадань», «обманів», «зловживань» [8]. Також демонструється практичне значення сецесії як методу мінімізації втручання представників релігійної общини у публічно-правову діяльність держави, що дає підстави стверджувати що саме в Індії набули розвитку механізми професійного відбору, як базові прерогативи професіоналізації державної служби та запоруки превенції корупціалізації державного апарату. Ось яким чином відображено тогочасне бачення системи обмеження матеріальних зловживань вищими посадовими особами (прототип сучасного механізму фінансового та податкового контролю державних службовців): «При обмежених можливостях людині достатньо жмені ячменю, втім, як тільки повернеться достаток, таж людина дивиться на весь світ неначе на порохно! Саме тому зміна становища людини визначає оцінку речей загалом. Якщо ти раджа, призначено тобі дойти державу, а підданих усіх тримати у достатку. Не забувай – розсудливий та далекоглядний хазяїн корову доїть для себе, однак і теля погодувати не забуде. Коли усі піддані ситі – віддячать правителю сторицею» [4, с. 176].

Аналіз філософсько-правової доктрини Стародавньої Індії на предмет інституціалізації феномену корупції та алгоритму антикорупційної діяльності уможливорює формування наступних умовиводів:

– визначальною властивістю даного сегменту філософської доктрини виступає спеціалізована регламентація окремих інститутів в межах предмету дослідження останньої. Чітке розмежування міфологічних, теологічних, морально-психологічних та соціальних феноменологічних страт від політико-

правових та економічних базисів функціонування держави та її апарату підвищує рефлексивну та евристичну значимість філософської парадигми даної держави, оскільки продукування умовиводів стосовно особливостей форми та змісту інтерпретації корупції як соціального явища в межах останньої реалізується методом буквальної екстракції, на відміну від методів екстраполяції та проектування, властивих дослідженню даного явища у філософсько-правових континуумах різних протосоціальних формацій, для яких така спеціалізація не була властивою;

– інноваційність філософсько-правової думки Стародавньої Індії у контексті визначення сутності антисоціального феномену корупції базується також на концепті чіткого позиціонування останнього як правового феномену. Вказана особливість алгоритму ідентифікації корупції зумовлена чіткою структуризацією, інституціалізацією державно-владних інститутів та диференціацією повноважень між окремими ланками державно-владного апарату, що відтак сформувало базис для інтенсивного розвитку бюрократичних процесів, завдання щодо нейтралізації котрих покладалось на заходи економіко-правової репресії, регламентовані численними директивами вищої ланки державного управління;

– на думку автора, саме в Індії, приблизно в II ст. до н. е. було сформовано перший спеціалізований, системний інститут протидії корупції, формальна регламентація норм котрого набула форми Манавадхармашастри, або Законів Ману та включала наступні методи: формування спеціалізованих органів контролю, наділених широкими повноваженнями, переважно репресивно-правового характеру; формальне закріплення інституту державного утримання службових осіб усіх рівнів адміністративної ієрархії та караність за одержання винагороди з альтернативних джерел (у т. ч. корупційним шляхом); закріплення інституту правових стягнень за порушення регламентів та настанов у контексті службової діяльності (фінансові, кримінально-правові та дисциплінарні стягнення та можливість переведення особи до нижчої варни); інтеграція кваліфікаційних цензів та механізмів професійного відбору службових осіб тощо;

– реструктуризація підходу до інтерпретації сутності корупції. На підставі наведених даних аналізу філософської думки Стародавньої Індії, проблема корупціалізації публічного апарату набула загальнодержавного значення та виступила предметом спеціального моніторингу та контролю (положення «Артхашастри», звіти державних міністрів тощо), що відтак дає нам підстави стверджувати про інтерпретацію даного феномену не у архетипному соціально-психологічному чи ментальному концептах, які були властиві іншим державним утворенням даної епохи, а власне як комплексної політичної проблеми, вирішення котрої покладалось на спеціалізовані державні інститути та систему правових норм.

Враховуючи визначальне значення цивілізації Стародавнього Китаю у процесі формування сучасного комплексного та спеціалізованого алгоритму організації та практичної реалізації державного управління (саме у цій країні уперше було запроваджено такі спеціалізовані інститути державної влади як міністерства, які функціонували на засадах чіткої диференціації повноважень), слід розглянути інституціоналізацію феномену корупції у письмових пам'ятках цієї країни, що може відіграти роль фундаментального, системотворчого базису усього подальшого дослідження корупційної проблематики.

Історичні дослідження соціально-політичного становища Стародавнього Китаю містять відомості про вкрай складну ситуацію, у якій перебувала дана держава на зламі династій Ся та Чуньцю (12–7ст. до н. е.): основною тенденцією розвитку суспільства виступала девальвація аксіологічних базисів організації останнього – падіння рабовласницького та виникнення феодалного ладу[76]. Даний процес закономірно супроводжувався ускладненням соціально-правових, економічних та політичних процесів, оскільки інституціоналізація принципу «сюзеренітету-васалітету» обумовлювала виникнення підданства, як передумови формалізації інституту прав людини, породжувала архаїчні за своїм змістом, втім повноцінні за формою механізми соціальних відносин. Наведені аргументи дають підстави стверджувати що власне у даний період відбувається усталення стабільної організації системи органів публічної влади, розмежування функцій

між окремими її ланками, фіксація механізму оплати праці, а отже і потенційне виникнення негативних процесів, пов'язаних з практичною реалізацією функцій названих інститутів публічної влади, у тому числі – корупції. Відомий філософ Лао-Цзи таким чином відображав власне бачення динаміки наведених процесів: «Коли збільшується кількість законів та наказів, зростає кількість злочинів та розбійників...» [127, с. 57]. На думку автора, Лао Цзи не лише обґрунтовував фундаментальну латинську аксіому юриспруденції “non legis – sine qua non”, але й проявляв власне негативне ставлення до процесу надмірної бюрократизації процедур управління, що, у свою чергу, формувало базис для численних зловживань, які у своїй єдності і формують корупцію у її основному прояві – хабарництві. Першопричину корупціалізації службовців Лао Цзи пов'язував з природним прагненням людини до задоволення особистих потреб. Основним методом мінімізації корупції як соціально-економічного явища філософ вважав: «...відмову від поціновування рідкісних чи дорогоцінних предметів. Це призведе до того, що не залишиться нічого щоб не піддавалось контролю та управлінню людиною» [126, с.123]. Виходячи з зазначеної позиції, в уявленнях Лао Цзи ідеальне управління (у якому відсутній фактор зловживань) можливе лише «у маленькій державі з незначною чисельністю населення» [76, с. 332].

Етико-політичні ідеї Конфуція (Кун Цю) характеризують теорію управління за допомогою доброчинності (правил поведінки), оскільки останні виражають основні політичні погляди, властиві лише «школі службовців», створеній Конфуцієм. Аналізуючи численні реформи політичного буття Китаю, Конфуцій сформував власну трансцендентно-ідеалістичну концепцію гармонізації алгоритму управління: «Якщо керувати народом за допомогою законів та підтримувати порядок за допомогою покарань, народ, намагаючись уникнути покарань, чинитиме беззаконня не відчуваючи сорому. Якщо ж керувати народом за допомогою доброчинності та співчуття та забезпечувати порядок за допомогою правил поведінки, народ відчуватиме опіку, соромитиметься порушувати правила та виправиться»[98, с.156]. Під доброчинністю, на думку автора, розуміється морально-психологічне

перевиховання, у свою чергу правила поведінки – система прав та обов’язків, які покладаються на учасників соціально-правового буття в умовах рабовласницького ладу. Таким чином, Конфуцій визначальною запорукою гармонізації управління в державі, а отже і протидії комплексному деструктивному феномену корупції вважав формування іманентного превентивного фактору, який, у подальшій розробці І. Канта набув ознак «морального внутрішнього імперативу». Субструктурний вимір наведеної концепції протидії корупції полягає у мінімізації репресивних механізмів при одночасній акцентуації значення інституту превенції та профілактики корупційних деліктів через формування стійкої системи соціальної протидії на основі несприйняття корупції як соціального явища. Методом практичної декорупціалізації управлінських процедур Конфуцій вважав підвищення рівня освіченості народу та забезпечення належного рівня задоволення побутових потреб останнього. «Великодушність та лагідність пов’язані з управлінням народом. Великодушність вимагає від правителя проводити більш лояльну політику щодо народу, який являється його слугою. ... Народ слід спершу забезпечити, а вже опісля виховувати» [55, гл. 5]. Іншими словами, слід спершу підтримувати гідне життя народу, а вже потім вимагати від нього виконання офіційних правил.

Квінтесенцією філософського вчення родоначальника всесвітнього філософсько-теологічного руху «моїзм», Мо-Цзи можна ідентифікувати як концепцію ідеологічного утилітаризму. «Якщо вести мову про справи гуманістичної особи, то остання повинна розвивати в Піднебесній лише те, що приносить користь та знищувати те, що спричиняє шкоду» [175, с. 239]. Мо-Цзи визначав раціональний метод управління оптимальним, назвавши його «об’єднання замість протиставлення». Цей метод він характеризує як «закон премудрих правителів, шлях управління Піднебесною» [51, гл. 4]. Для усунення більшості дестабілізуючих державну політику факторів, Мо-Цзи запропонував «чинити так, щоб спільні інтереси об’єднувались і становили одне ціле. Таким чином ставлення до інших як до себе-самого зумовить взаємну любов та турботу,

а правитель сприйматиме своїх підданих як дітей. Лише у цьому разі інтереси одних не суперечитимуть інтересам інших...» [51, гл. 4]. Прогресивність запропонованої Мо-Цзи концепції полягала у фактичному спростуванні інституту «спадкових посад», на котрій базувалась кадрова політика тогочасного Китаю. У сучасних умовах, положеннями правової доктрини у контексті дослідження корупційної проблематики, названі заходи можна інтерпретувати як форму боротьби з одним із проявів корупції – непотизмом. Таким чином, приходимо до висновку, що філософом визнавалась істотність проблеми соціальної сегрегації як визначальної детермінанти публічної стагнації, викликаній неефективністю функціонування державно-владного апарату. Методом протидії зумовлених наведеними факторами зловживань Мо-Цзи вважає чітке планування, видозміну мотивів професійної діяльності та скасування преференцій у соціальному стані окремих верств населення.

Безцінний філософський спадок Стародавнього Китаю набув новаційних тенденцій у філософському доробку нащадків даної філософської школи. Так, філософські погляди Сунь Ятсена визначили активну культурно-політичну діяльність, пов'язану із Синьхайською революцією та історією Китайської республіки. У 1894 році вперше сформульована програма відродження Китаю. У творі «Уявлення Лі Хунчжана» [33, с. 308–311] Сунь Ятсен запропонував шлях помірних реформ зверху, спрямованих на обмеження свавілля чиновників і корупції, на сприяння державою розвитку торгівлі і промисловості, просвіти народу, зняття обмежень на видання літератури, скасування заборон на нововведення та ін. Пізніше в обґрунтуванні концепції «майбутнього Китаю» сформульовано «три принципи»: націоналізм, народовладдя, народний добробут. Проведення національної революції, на думку філософа слід розпочинати з ліквідації свавілля чиновників та зумовленої цим майнової нерівності, що, у сучасній філософсько-правовій думці, і є пріоритетними формами протидії корупції.

Підсумовуючи аналіз філософської концепції інтерпретації корупції у Стародавньому Китаї, слід сформулювати наступні висновки:

1. Корупція як антисоціальний феномен виступала об'єктом лише опосередкованого, побічного аналізу філософів Стародавнього Китаю, набуваючи значення наслідку та подальшого детермінаційного фактору соціальної сегрегації даної держави;

2. Дане комплексне деструктивне явище не було офіційно відображено у формальних письмових джерелах проаналізованої епохи у контексті нормативної регламентації соціального буття політико-територіальної організації публічної влади Китаю, однак виступало предметом численних гносеологічних досліджень в межах філософської доктрини;

3. Метод протидії корупції, як спеціалізований соціальний інститут, не набув самостійної інституціалізації, оскільки у проаналізований період державотворення корупція інтерпретувалась як наслідок, а не детермінанта соціально-політичної дестабілізації державної влади, що зумовлювало істотну абстрактність та загально-соціальний (морально-психологічний, ідіоматичний, ідеологічний тощо) концепт продукування засобів протидії даному явищу;

Таким чином, констатуємо, істотну фрагментарність філософського концепту інтерпретації антисоціального феномену корупції у філософській думці Стародавнього Китаю, субструктурний спектр котрого стереотипно репрезентувався в управлінських та фінансово-економічних формах прояву (на відміну від усталеної симбіотичної макро- та мікросоціальної форм, притаманних сучасній світовій доктрині), що, відтак пояснює факт істотної експансивності досліджуваного явища у даній державі, незважаючи на численні спроби протидії останньому.

У контексті аналіз філософсько-правової рефлексії явища корупції в умовах становлення державності в Японії, перш за все, варто розкрити властивості, притаманні особливостям забезпечення функціонування механізму публічної влади у даній державі. Як відзначають державознавці, до 12 ст. у Японії ефективно функціонував авторитарний інститут військово-феодальної влади, який спирався у своїй могутності на чітко ієрархізовану систему самураїв та дрібних землевласників. Стабільність функціонування державного механізму

забезпечувалась репресивними, політично-адміністративними та економічними засобами: так, зокрема, самураї та еліта класу землевласників («дого») користувались державним забезпеченням через зайняття державних посад, що зумовлювало терпимість асиміляції у класі («гокенін») – васалів військово-феодалної влади. Очевидним є зв'язок між стабільністю функціонування владного апарату та поміркованим рівнем корупційно-деліквентної активності посадових осіб органів публічної влади. Втім, надмірні обмеження та непомірний фіскальний тиск на клас самураїв та інших підданих імператорського двору призвів до істотного послаблення позицій верховної влади у державі. Цей період в історії Японії більш відомий під назвою «смута періоду Секью» (1219-1221) [77, с. 50]. Саме від даного періоду дослідники ведуть відлік становлення рабовласницького ладу в Японії. Колишні васали Імператора – самураї домоглись передачі у їхню власність значного обсягу земельних уділів імперії, таким чином, сформувавши значну конкуренцію колишній адміністративній верхівці держави. Ось яким чином цей період характеризується у письмовій пам'ятці під назвою «Записки про дев'ять поколінь Хьодзе»: «...люди, що називали себе «захисниками провінцій», переслідуючи власні інтереси, чинять непомірний гніт щодо населення цих земель – селян, встановлюючи непосильні розміри податків і зборів...» [77, с. 51]. Досягнувши піку соціальної обурення, в Японії сформувалась ефективна соціальна опозиція, яка під егідою Арата Єсісада, самурая з району Канто змусила тогочасну імперську владу Го-Дайго капітулювати та визнати домінацію сьогунату [32].

Видозміна форми державного режиму зумовила істотну трансформацію соціально-політичної організації даної держави, оскільки супроводжувалась виникненням розгалуженої за інстанційним складом структури державного механізму. Саме цей період державно-політичного буття Японії дослідники пов'язують з формальною інституціоналізацією постійно-діючих спеціалізованих інституцій (міністерств, земельних уділів, управлінь тощо), які функціонували на засадах чіткої диференціації компетенції, а отже саме з кінця 12 ст.–початку 13 ст. у даній державі виникає бюрократичний механізм – визначальна передумова

потенційних девіацій та запорука формування корупції як фактору корекції офіційної процедури адміністрування. За свідченнями історичних розвідок, зловживання чиновників набували грандіозних масштабів, оскільки базовою засадою організації суспільства у вказаний період японської державності виступала жорстка соціальна сегрегація, існування котрої забезпечувалось репресивними засобами та моністичною соціально-психологічною ідеологією: «Шлях пана – шлях підданого» [196, с. 34]. Класова диференціація та породжувані нею зловживання домінуючих соціальних ланок характеризувалась такою інтенсивністю, що знайшла своє відображення в історико-філософських трактатах того періоду. Так, Фокудзава Юкіті висловив наступну тезу щодо власного бачення недоліків організації влади правлячим кланом Накацу: «Якщо ретельно розподілити обов'язки посадовців при дворі Сьогуну у відповідності з соціальним статусом останніх, то число рангів перевищить сотню...» [77, с. 255]. Зважаючи на гіпертрофованість державного апарату, виникало істотне фінансове навантаження на державну скарбницю, у зв'язку з чим, як відзначає японський етнограф та філософ М. Мусасі, - «...частина слуг Сьогуну перебувала поза його безпосереднім утриманням – здійснення їхніх обов'язків передбачало можливість задоволення власних матеріальних інтересів за рахунок владних повноважень...» [140, с.70] (аналогічний механізм функціонування базових ланок державного апарату в Російській Імперії зумовив виникнення інституту «кормління» чиновників місцевими мешканцями). Об'єктивний правовий аналіз цього фактору дає можливість констатувати фактичну легалізацію корупційних діянь як системотворчого функціонального базису державного апарату Японії у період 13–17 ст.

До числа інструментів превенції та протидії корупції в Японії, у досліджуваній нами період, слід віднести інститути «Сінто» (морально-психологічного вчення самураїв про ставлення до внутрішнього та зовнішнього світів – своєрідна форма консолідованого виразу релігійних уявлень), «Бусідо» (кодекс честі самураїв; лаконічний збір формул соціальної норморегуляції) [140; 172].

Синтоїзм, як релігійна течія, сформувався ще до зародження повноцінної державності на території Японії, втім окреслених, чітких рис набув лише починаючи з першої половини 11 ст. На відміну від притаманної переважній більшості державних формацій секуляритивності публічного та релігійних інститутів, Синтоїзм, де-факто, виступав ефективною формою контролю соціального середовища з боку верховної влади країни (Імператора, далі – Сьогунату). Характерною особливістю Синтоїзму виступає гуманоцентричність на фоні мінімізації містичної компоненти догм останнього. Так, визначальними концептами Синтоїзму виступали: повага до сім'ї, неухильне виконання особистих зобов'язань перед сюзереном, вірність власним переконанням, неприпустимість будь-яких форм девіантної поведінки, сакральність пам'яті та духів попередніх поколінь. Таким чином Синтоїзм становив базис для інтегративної за своєю сутністю культивуації гармонічного суспільства, яке б засновувалось на засадах єдності та глибокого переконання у синергетичності соціальної моделі біхевіоризму індивіда з процесом досягнення номінованої «вищими (спіритичними) силами» мети[148]. Норморегулятивна ефективність даної релігійної системи частково впливає з лаконічності та зрозумілості її догм, персоніфікації «сакрального начала» у формі духів попередніх поколінь. Однак, домінантним фактором що детермінував високу ефективність протидії корупції в умовах політико-правового та соціального буття Японії виступав особливий консолідований інструментарій соціальної норморегуляції, сформований на визначальних принципах та постулатах Синтоїзму – «Бусідо». Бусідó (яп. 武士道 *бусі-до*, – «шлях воїна») – консолідований звід правил, рекомендацій та норм поведінки, дотримання котрого є основоположним обов'язком кожного воїна в соціальних чи воєнних умовах чи у власній свідомості (у ході ауто-рефлексії) [75, с. 108].

В епоху Токугава сутність інституту Бусідо набула чіткіших рис, що зумовлюється детальною регламентацією даного феномену у філософській літературі та перманентній експлуатації практичних постулатів останнього у соціальному бутті японців. У різноманітних за своєю суттю трактатах

починаючи з 14 ст. формулювались та набували утилітарного значення рекомендації щодо практичної реалізації самураями, які, пост-фактум реструктуризації державного механізму, у доміантній більшості займали посади державної служби, морально-етичних догм Бусідо. Априорі, кодекс Бусідо складався з вчень дзен-будизму (у період 12-13 ст.), цінність котрих зводилась виключно до самоконтролю та забезпечення духовного зростання. Однак, з плином часу норми Бусідо зазнавали трансформації у руслі функціонального призначення – кодекс Бусідо відтак становив собою інструмент забезпечення вірності підданих своєму сюзерену, засіб консолідації військової сили та соціальних верств. Бусідо інтерпретується численними дослідниками як фактор консолідації різних за численними критеріями провінцій у єдину японську націю. В умовах перманентних трансформацій соціально-політичного простору Японії, саме норми даного інституту забезпечували продуктивність процесів реставрації ефективного апарату Імператора, наділяючи революційні процеси не лише політичним, але, перш за все, національним характером та значенням. Дайдодзі Юдзан (1639-1730) – видатний інтерпретатор постулатів Бусідо писав: «Наша країна відрізняється від інших тим, що кожен з японців, незалежно від того селянин він, ремісник чи торговець завжди зберігає хоча б найменший, заіржавілий клинок, у чому і знаходить свій прояв бойовий дух Великої Японії»[216, ст. 2].

Майстер меча Міямото Мусасі (1584-1645) на схилі літ теж черпав натхнення для інтелектуальної творчості у простих ремеслах, притримуючись позиції про те, що принципи Бусідо присутні у будь-якій діяльності, оскільки навіть тесля – теж самурай. «Кожна професія, незалежно від її призначення відкриває Шлях» [125, с. 269–283].

Усенародне захоплення концепцією Бусідо сприяла трансформації морально-психологічного вчення у концептуальну норму: «Шлях пролягає через категорії, якісно-вищі від усталених: добра і зла...». Таким чином, першочергове трактування Кодексу розширюється через структуру ключових правил, обов'язків та заборон у житті істинного самурая та декларує іманентну

приналежність морального цензу як перманентного контролера за виконанням вказаних положень. Водночас з регламентацією соціального буття та побутових взаємин членів суспільства, Кодексом передбачаються положення управлінського, превентивного, правоохоронного зразку. Так, зокрема положеннями останнього встановлено: самурай, чиїм обов'язком є переслідування злочинців та грабіжників, не повинен ставати на шлях зла, обраний ними. Етика самурая навчає нас стоїцизму у ідеалістичному прояві останнього, гартує на виконання свого обов'язку незважаючи на особисту славу, закладає основу вірності та працелюбності у свідомість народу[173]. Дайдодзі Юдзан (Сігексьо) у своїй збірці настанов на шляху воїна («Будо сесін-сю») писав: «Той, хто не є хоробрим, буде лише вдавати відданість своєму пану та батькам, при цьому не маючи щирого наміру насправді бути таким. Байдужий до правил свого пана та настановам батьків, тинятиметься він без справи там, де йому бути не слід, займаючись тим що робити йому не годиться, у всякій справі ставлячи на перше місце власні інтереси» [216,с. 17].

Концептуалізуючи наведені факти, в цілях виконання завдання даного дисертаційного дослідження, на думку автора, слід виокремити наступні операційні особливості методики інтерпретації та алгоритму соціальної протидії корупційному феномену в Японії періоду сьогунату:

- генезис корупції перебуває у синергетичному взаємозв'язку з процесом становлення та початком практичного функціонування публічного апарату, а отже, дане соціальне явище не може існувати поза межами державно-владного механізму;
- феномен корупції в японській філософській думці набуває значення девіаційної форми соціальної поведінки індивіда, детермінантою котрої виступають негативні трансформації світоглядних позицій, апогейною формою котрих є відступ від усталених соціальних архетипів (моралі, релігії, етики);
- вказане розуміння локалізації корупції та факторів корупціалізації індивіда зумовили особливості методологічних та формо-змістовних засобів боротьби з даним явищем. Останні інституціювались у релігійній (Сінтоїзм) та

соціально-регламентній (Кодекс «Бусідо») компонентах, що дає підстави стверджувати про формальну відсутність юридичного (при системотворчій домінації морально-психологічного) концепту у континіумі аспектів інтерпретації даного соціального явища;

– особливістю механізму формування антикорупційного базису у історичній практиці Японії виступає виділення превентивного, психокорекційного впливу на соціальне середовище шляхом визначення системотворчих макросоціальних архетипів, побудованих на визначальних соціальних цінностях, а отже ефективна мінімізація корупції є результатом забезпечення соціального несприйняття на нетерпимості даного явища на усіх соціальних рівнях його прояву. Національна єдність як найвища соціальна цінність стимулює відчуття приналежності до загального механізму життя суспільства, стимулює внутрішню потребу у субординації усталених у ньому правилам, формує найефективніший (аутосистемний, іманентний) інститут перманентного контролю за реалізацією цих правил у повсякденному житті.

У стародавньому Римі та Афінах боротьба з корупцією була насамперед справою гуртової моралі та суспільного контролю. У алгоритм публічного управління згаданих держав-полісів справді було інтегровано спектр заходів, що були покликані обмежити ризик неправомірного надання таємних послуг публічного-правового характеру та мінімізувати можливість корисливого зловживання адміністративними повноваженнями. Так, наприклад, членів рад чи зборів обирали жеребкуванням, вважаючи, що випадок – найкраща запорука об'єктивності, для виборних посад встановлювалися короткі терміни без права переобрання. Зокрема, в стародавньому Римі претор, як і більшість магістратів, обирався на один рік, а трудову діяльність провадив виключно на громадських засадах, але така система створювала можливість підкупу виборців заможними громадянами. Наприклад, Цицерон в своїх судових виступах наводить багато фактів зловживання при виборах на посаду претора, а також інших магістратів і при виконанні ними своїх обов'язків. Підтверджується це і наявністю

спеціальних норм в республіканському законодавстві, які були направлені на попередження зловживань [155, с. 29–30].

Неодноразово термін “*corruptio*” фігурував і у працях Сократа та Платона, присвячених концепції ідеальної держави. Сократ, зокрема пояснював існування корупції як соціального явища тим, що в її основі лежить споконвічно усталена модель суспільних відносин, формулу котрої можна звести до наступної сентенції: “*Do et des*” (лат. «Даю, щоб ти дав»), при якій абсолютно раціональним видається такий механізм соціальної взаємодії як послуга за послугу.

Родоначальник об'єктивного ідеалізму, учень Сократа, автор відомих філософських діалогів Платон (427-347 рр. до н. е.) в ученні про суспільство виклав концепцію ідеальної аристократичної держави [153]. За структурою ідеальна держава складалась із трьох станів: правителі-філософи, охоронці-воїни і третій стан – землероби, виноградарі, ремісники. Становий поділ суспільства – умова міцності держави – спільного поселення громадян та чіткої диференціації повноважень, що призводить до функціональної соціальної стратифікації, а отже і спеціалізації громадян внаслідок асиміляції у певній галузі народного господарства. Самовільний перехід з нижчого стану у вищий недопустимий і є великим злочином, тому що кожна окрема людина має займатися тією справою, до якої визначена природою. Займатися своєю справою і не втручатися в чужі – це і є *справедливість*. Більшість людей не здатні стримувати свої пристрасті, бажання та прагнення, що у свою чергу виступає перешкодою у досягненні біфуркаційного рівня розвитку власних професійних здібностей, детермінує неспроможність останніх займатипосади державного апарату, пов'язані зі здійсненням соціального управління. Держава, здійснюючи функції професійного відбору, водночас забезпечує сатисфакцію властивих людям вроджених потреб, реалізацію інтересів, а також провадить превентивний вплив на рівень корупційних деліктів через мінімізацію кількості потенційних корупціонерів, які інтегруються у державний апарат.

Держава Платона – ідеалізація єгипетського кастового ладу. Форми правління і державного устрою не досконалі, хоча серед них є правильні і

неправильні. Характеризуючи форми держави, Платон вважає правильними формами монархію і аристократію, якщо вони законні, а їх діяльність спрямована на досягнення блага та узгодженості. Негативними, неправильними формами політичного устрою є: тімократія – панування некомпетентних осіб, які прагнуть до збагачення, займаються поборами і корупцією, це влада користолюбців; олігархія – панування купки багатіїв, майстрів темних справ, здатних навіть на злочин заради наживи; демократія – влада більшості, яка може бути законною або незаконною (якщо демос – народ захоплює насильно владу); тиранія – влада однієї особи над усіма, що приходить на зміну вироджуваної демократії. Характеризуючи тиранію, Платон звертає увагу на своєрідний "популіціонізм" тиранів: спочатку тиран усім посміхається, звільняє від боргів, роздає землю, а пізніше, отримавши владу, знищує непокірних і взагалі тих, хто виступає проти тирана – володаря. Влада тирана тримається на віроломстві та насиллі. Головною причиною зміни всіх форм управління державою Платон вважав псування людських звичаїв, а вихід з порочного стану суспільства зв'язував з поверненням до правління мудрих. Описуючи особливості окремих політичних режимів, Платон синхронізує категорії ефективності алгоритмів легітимізації публічної влади з рівнем користолюбства, що властивий державним правителям. Можемо констатувати, що задовго до запропонованої Максом Вебером концепції легітимності державної влади, Платон проаналізував взаємодетермінованість інститутів легітимації та корупційної злочинності представників державного апарату, а отже синтезував фундаментальний механізм ідентифікації потенційно-корупціогенного державного ладу.

Застосування терміну «корупція» стосовно політичної сфери соціальних процесів справедливо асоціюється з давньогрецьким філософом Аристотелем (384–322 рр. до н. е.), котрий ідентифікував тиранію як неправильну, зіпсовану, тобто корумповану форму монархії [209]. В положеннях римського права терміном корупція позначались дії декількох осіб, спрямовані на досягнення єдиної мети – порушення нормального процесуального порядку у справах, що перебували у провадженні судової інстанції. У філософсько-правовому концепті,

запропонованому Аристотелем, модель організації державної влади аналогізувалась зі стереотипною мікросоціальною структурою – сімейним об'єднанням. Над сім'єю стоїть община, а над общиною стоїть уже держава – третя, вища форма суспільства. Патримоніальна форма організації публічно-владного апарату базується на визначальній zasadі соціальної субординації та неухильній реалізації директив вищестоящих кластерів (у політико-правовому аспекті – недопустимість нівеляції формальних приписів, встановлених чи санкціонованих державою), а отже будь-які порушення встановленого правового порядку, у тому числі і корупційні делікти, становлять собою відхилення від загального дискурсу, а отже десакралізують державну владу як основну форму прояву загально-соціального прагнення оптимізації управління на досягнення соціального ладу.

Проектуючи запропоновану Аристотелем систему норморегуляції через призму властивих сьогоденню філософсько-правових концепцій протидії корупції, останню (систему) можна ідентифікувати як функціональний сегмент превенції корупційних форм поведінки за допомогою формування когерентного морального імперативу та свідомого психологічного несприйняття корупції широкими соціальними верствами. Втім, слід визнати що об'єктивно розраховувати на нейтралізацію корупційної компоненти соціально-політичного буття за допомогою лише інституціалізації певної моделі організації публічної влади не доводиться, в силу неповноти впливу на даний антисоціальний феномен. Боротьбу з корупцією Аристотель позиціонував як базис забезпечення державної стабільності: «Найголовніше при всякому державному ладі – це за допомогою законів та решти розпорядку влаштувати справу так, щоб посадовцям неможливо було наживатися» [7, с. 547]. Реалізація поставленого Аристотелем завдання (формування ефективної влади, яка б слугувала інструментом соціального блага, а не засобом сатисфакції приватноправових інтересів) можлива лише у комплексній взаємодії наведеного філософом методу з іншими процедурними антикорупційними заходами, взаємодоповнюючий ефект котрих

уможливило вплив на усі аспекти корупційного феномену, нейтралізуючи їх деструктивний ефект.

«Політичні вчення Стародавнього Риму мали багато спільного з політичними вченнями Стародавньої Греції. Пояснюється це тим, що тут формувались держави на основі однотипних соціально-економічних і станових відносин, з глибокою спадковістю у розвитку їх культури. Політичні вчення у Стародавньому Римі формувались на основі філософських шкіл, перенесених з Греції. Та новизна і оригінальність політичних поглядів римських мислителів полягала в тому, що ними висунуті ідеї, які відповідали відносинам зрілості рабовласницького суспільства. Зміни у політичній теорії обумовлені розвитком відносин приватної власності та рабства»[59].

Марк Тулій Цицерон (106-43 рр. до н. е.), як один з прихильників римської аристократії, в діалогах "Про державу" і "Про закони", наслідуючи Платона, виклав вчення про державу, яка, на його думку, виростає, природно, з сім'ї, а державна влада вручена мудрецам, здатним наблизитись до досягнення світового божественного Розуму – «апейрону». Якби люди жили за заповідями і звичаями батьків, то держава могла б стати вічною. Метою ж держави визнається охорона майнових інтересів громадян. Визначаючи інститут права приватної власності фундаментальним природним правом людини, Марк Тулій консолідує потенційні загрози, які порушують це право та неодмінно призводять до майнового, а отже і соціального диспропорціоналізму. Серед них особливо відзначаються: крадіжки, знищення майна, протекторат вельмож та підкуп посадових осіб, а отже корупційна активність на думку відомого філософа – не лише загроза ефективності державного управління, але й ключова детермінанта соціальної стагнації, породженої нерівністю членів суспільства, яка, на піковій точці розвитку, неодмінно призводить до загибелі держави [204].

Бурхливий розквіт політичної думки у Стародавньому Римі припадає на правління імператора Юстиніана (527-568 рр.), який завершив кодифікацію римського права. Справа в тому, що на період правління Юстиніана нагромадилась величезна кількість законів, вердиктів, конституцій і праць

римських юристів поза всякої системи та ін., що частково застаріли. Деякі закони, вердикти суперечили один одному, потребували систематизації; модернізації потребувало і цивільне, преторське імператорське право. З ініціативи Юстиніана здійснено кодифікацію законів, яка повинна була ліквідувати корупцію та зробити правосуддя таким, яке б було доступним кожному, для чого створив комісію, що займалась впорядкуванням існуючого законодавства. Наслідком проведеної кодифікації стали чотири книги: перша книга складалась з так званих “імператорських конституцій” або едиктів; друга – з рішень видатних римських юристів (вона носила назву Дигести Юстиніана); третя книга містила інституції, що виступали навчальними посібниками для студентів правників; четверта книга – Новели або “нові закони” – складалась із нових законів, які власне і були запроваджені самим Юстиніаном [21].

Проблематика корупції, породжена особливостями здійснення державної влади у Візантійській імперії (претори, консули, сенатори та інші державні службовці, окрім нижчих військових чинів, здійснювали службову діяльність частково на громадських засадах; не одержуючи оплати праці від держави, згадані категорії службовців наділялись «правом кормління», за котрим матеріальне забезпечення останніх здійснювалось місцевими мешканцями підвладної їм території) знайшла своє відображення одразу у двох компонентах наведеної компіляції: «конституціях», у котрих визначалась дефініція корупції («Корупція – зловживання публічною владою в особистих інтересах» [29, с. 150] та встановлювалось покарання за корупційне діяння – смертна кара шляхом відсікання голови, удушення, четвертування чи побиття каменями; а також у дигестах, де фіксувались окремі стереотипні прояви корупції.

Для «античного» періоду розвитку явища корупції властивими є низка ознак, а саме:

– інтерпретація корупції як політичного інструменту та головного чинника політичних змін, як явища, що неминуче спричиняє падіння некомпетентних режимів та зміну їх більш міцною владою;

– збереження загально-негативного концепту поляризації соціальної сутності корупційних дій у спектрі методів вирішення політико-правових завдань, однак в силу стереотипізації корупції у політичному житті Античних Греції та Риму, ретроспективне, властиве протосоціальному періоду корупціалізації, несприйняття та засудження корупційних деліктів втратило свою інтенсивність. Даний період метаморфоз корупційного феномену у часовому вимірі синхронізувався з «атеологічними» тенденціями трактування сутності державної влади, що призвело до істотної видозміни форм інтерпретації корупції, яка відтак уже не становила джерела дестабілізації «божественного порядку», з яким априорі ототожнювався державний лад;

– доктринальна фіксація явища експансії соціального ареалу корупціалізації, що, де-факто зводилось до констатації виходу сутності корупції з усталено-елітарної прерогативи. Корупція визнавалась явищем, що вразило не лише публічно-владний апарат, але й соціальну сферу та сферу торгівлі;

– зміна видів та методики призначення покарань, що відтак могли бути застосовані до контрагентів корупційної взаємодії (заходи правової репресії набули переважно матеріального характеру: штраф, конфіскація, заборона обіймати певні посади чи займатись визначеними видами діяльності, позбавлення соціального та правового статусу тощо).

Авторитаризм, властивий політичному курсу більшості держав епохи Середньовіччя, підсилений тотальною нівеляцією правового статусу людини, спричинили абсолютизацію та практично публічний характер корупції у тогочасному суспільстві. Провідна у той час теорія «двох мечів»[193], яка розкривала генезис державної влади як нероздільно пов'язаної та похідної від влади церкви форми соціальної організації, зумовила значну інтервенцію вищих церковних сановників у сферу політичного життя таких держав як Франція, Англія, Іспанія, а отже середньовічна корупція набула ще однієї особливої форми – релігійної. На економічній політиці франкських королів позначився сильний вплив церкви у формі економічних поглядів папської курії та єпископату. Так, обґрунтовуючи необхідність допомагати бідним і одночасно переслідуючи свої

матеріальні інтереси, церква вимагала від парафіян сплати десятини. Ця вимога знайшла відображення в законодавстві Карла Великого (768–814). У «Саксонському капитулярію» (остання чверть VIII ст.), наприклад, зазначалось наступне: «всім, згідно з велінням Божим, давати церквам та духовенству десяту частину свого майна і заробітку». Обов'язок кожного сплачувати церковну десятину обґрунтовувався тим, що «всі християни без винятків мають повертати Господу частину того, що Він кожному дав». В свою чергу формальна інституціоналізація «фіскальних зобов'язань церкви» [49, с. 435] детермінувала інтеграцію частини зазначених платежів у державній скарбниці, у процесі чого частина активів неправомірно присвоювалась як державними службовцями, так і представниками церковної влади, що зумовлювало необхідність «корупційного приховування» таких дій за допомогою підкупу суб'єктів, наділених контрольними повноваженнями (уповноважених фіскалів, скарбничих, митарів тощо).

Інтенсифікація католицизму за перманентного протекторіату з боку публічного апарату уможливила виникнення таких легалізованих форм релігійної корупції як торгівля індульгенціями, продаж церковних санів, оплатне титулування та церковне схвалення приходу до влади окремих правителів на основі підкупу єпископату. Яскраві приклади згаданих форм корупції знаходимо в історіографічних описах Генріха Мана, який у своєму творі «Молоді роки Генріха IV» [123] констатує корупційний характер відносин між Папою Римським Пієм IV та Людовіком Святим при наслідуванні останнім королівського трону Франції у кінці 13–початку 14 століття. У згаданому творі, а також у історичному епосі Моріса Дрюона «Залізний король» [45] знаходимо також інші згадки про поширеність корупції як усталеного методу інтеграції у державно-владний апарат, які у сучасній правовій доктрині, присвяченій аналізу форм та детермінант корупції консолідуються під загальною назвою «непотизм».

Численні, хоча і дещо завуальовані теологічним концептом вказівки на значимість корупційної проблематики, знаходимо в трактаті «Сума теології» італійського ченця Фоми Аквінського (Аквіната). У цьому трактаті він,

спираючись на «догми Аристотеля», розглянув низку проблем актуальних для його часу. Фома Аквінський виправдовував соціальну нерівність людей, захищаючи при цьому інститут приватної власності, ідеалізував натуральне господарство, втім одночасно поривав з натурально-господарськими поглядами, виправдовував обмін. У його роботі знайшли відображення специфічні питання суспільних відносин, які виникають у контексті товарного виробництва та споживання суспільних, у тому числі і публічних благ. Найбільш важливим з них у цілях нашого дослідження є проблема «справедливої ціни». Підставою обміну Фома Аквінський вважав рівність користі обмінюваних благ, що отже дає підстави трактувати неправомірні матеріальні вимоги державних службовців, як такі що порушують природні права людини та суперечать здоровому глузду. Постановка проблеми «справедливої ціни», що була заснована на становому понятті справедливості, у Аквіната носила етично-нормативний характер, та неодноразово перепліталася з проблемою зловживань, які мали місце у тогочасному надміру-бюрократизованому суспільстві. Методом подолання даної проблеми, на думку Фоми Аквінського повинен виступати комплексний вплив на морально-психологічну сферу суспільства, реалізація котрого покладається на церкву та правителів, які своїм прикладом «...повинні долучати людей до праведного життя»[202, с 279].

Яскравим представником філософсько-правової думки пізнього європейського Середньовіччя був Ніколо Макіавеллі, який у політичному трактаті «Владарь» (хоча даний твір і прийнято йменувати «Державець», вважаємо, що суть італійського слова «Principe» ефективніше передає термін «Владарь», оскільки акцентує увагу на авторитарному аспекті управління) наголосив на проблемі необхідності фундаментальної реформації механізму здійснення державної влади. Макіавеллі претендував на створення нового методу, що його він визначав як добування максимального, або правила успішної політичної діяльності з історії і практичного досвіду в намаганнях написати щось «корисне для дослідника»[122, гл. 15]. Цей метод проілюстровано в «Владарі» (гл. 3), де, за «загальним правилом» (*regola generale*), «той, хто робить іншого

могутнім, нищить себе». Дана сентенція взята з практичного досвіду Макіавеллі, набутого ним упродовж кампанії Людовика XII в Італії, після якої папи Александр VI та Юлій II зміцнили свою владу за його ж кошти. Концепція Макіавеллі передбачала реалістичне оцінювання політики з точки зору сили і контролю («...управління полягає ні в чому іншому як у встановленні такого нагляду за своїми підданими, щоб вони були не в змозі і не мали підстав завдавати вам шкоди»), а оцінювання людської природи – з огляду на її пристрасті і тваринну натуру, тож щоб контролювати її, державець мусить уподібнюватися до кентавра – напівлюдини, наполовину звіра, поєднуючи хитрість лисиці з лев'ячою силою, невблаганною чи виваженою залежно від того, чого вимагає «необхідність» [122, гл. 18].

Визначаючи сутність державного управління як «форму поведінки, спрямовану на досягнення бажаного результату – приходу до влади та її утримання (прим. Авт.) – за будь-яку ціну» [122, гл. 2], Ніколо Макіавеллі констатує тотальну девальвацію моральних, релігійних та інших загально-соціальних цінностей, описуючи особу правителя як «невблаганного тирана». Утилітарна концепція публічної влади, основоположником котрої і виступав Ніколо Макіавеллі, сприяла репозиціонуванню феномена корупції, переводячи його з категорії деліквентної активності у розряд інструментів державної влади, який, наряду з іншими мав право на існування за умови ефективності його застосування. Автор зазначав, що успіх правителя підтверджується вердиктом народу, і йому пробачать вжиття певних заходів, якщо це спричиниться до успіху, оскільки в політиці, «де не існує морального суду, судять за результатами» [122, с. 188]. Актуальною у ході діяхронного аналізу трансформацій моделі інтерпретації корупції у різних соціальних формаціях видається наступна теза Макіавеллі: «Існують періоди хаосу, протягом яких часто досягають успіху очевидні пройдисвіти. Тоді незмірно зростає цинізм – люди не гребують нічим заради вигоди. Але навіть у такі часи вигідно вдавати добродесність, обманюючи нею простаків» [39].

В Англії, як і в деяких інших країнах, у досліджуваний автором період, процвітало практично відкрите культивування корупційних традицій в вищих ланках державної влади. Аналізуючи політичну ситуацію в тогочасній Англії, відомий філософ Томас Гоббс зазначав: «...люди, що вихваляються своїм багатством, сміливо вчиняють злочини, сподіваючись на те, що їм вдасться уникнути покарання шляхом корумпування державної юстиції, одержавши при цьому прощення за гроші чи інші форми винагороди... Корупція – корінь зла, з якого витікає у всі часи та при будь-яких спокусах зневага до всіх законів...» [138, с. 122]. Новацією філософа слід визнати концепт бінарної філософсько-правової та політологічної інтерпретації корупції, оскільки, у роботах Томаса Гоббса даний феномен виступає не лише як один з визначальних факторів соціальної деструкції, але й як обернено-пропорційний ефективності державного управління індикатор, інтенсифікація проявів котрого свідчить про наявність певної соціополітичної дисфункції у системі державного апарату. Однак, не слід переоцінювати позитивне значення корупції, яке етимологічно закладалось автором, оскільки незмінною у дослідженнях філософа залишалась модель деструктивної ідентифікації даного феномену.

Абсолютно прогнозованою, однак від цього не менш інноваційною видається концепція відображення сутності та методів подолання корупції, запропонована Шарлем Монтеск'є (1689-1755). Останній зазначав наступне: «... відомо вже з досвіду віків, що кожна людина, яка володіє владою, схильна зловживати нею, і йде в цьому напрямку, поки не досягне визначеної для неї межі» [112, с. 24]. Архаїчність обраного Монтеск'є підходу нівелюється запропонованою філософом-правознавцем системою антикорупційних заходів: констатуючи природне прагнення людини задовольнити власні потреби будь-якою ціною, автор де факто приходить до висновку про універсальність зазначеної людської властивості, а отже пропонує використовувати дану особливість на користь впорядкування суспільно-політичних процесів конкретної держави шляхом колізії корисливих спонукань окремих представників владного апарату. У подальшому зазначений підхід втілюється у

механізмі «стримувань і противаг» функціональним змістом котрого виступав взаємокореспондуючий вплив окремих ланок державного апарату, який превентував надмірну концентрацію владних повноважень у компетенції кожної з них, а отже мінімізував потенційні корупційні зловживання державних службовців.

Комплексний аналіз видозмін моделі інтерпретації феномену корупції епохи Середньовіччя та Просвітництва дозволяє виокремити наступні особливості рефлексії даного явища у тогочасній філософсько-правовій парадигмі:

- поступовий перехід від космоцентристської до гуманоцентристської моделі визначення сутності державної влади детермінував істотну соціалізацію концепту корупційної активності, форми котрої набували характеристик деліквентної поведінки, спрямованої на нівеляцію інститутів приватної власності, економічного та фіскального порядку. Екстенсифікація об'єкта корупційних посягань призвела до виходу останнього за архаїчні межі, а відтак у площину останнього інтегрувались приватноправові інтереси, опосередковані суспільними відносинами, які однак не вичерпувались процедурами реалізації державної влади;

- реструктуризація соціальної думки призвела до субституції властивого попереднім періодам, переважно декларативного антикорупційного механізму більш практичними методами протидії корупції – прийняття спеціалізованих регуляторних актів, запровадження контрольних-наглядових інституцій у структуру державного апарату, перегляд основ кадрової політики, інтенсифікація ролі соціальних інститутів у процесі негативізації корупційних проявів тощо.

Перше спеціалізоване законодавче обмеження корупційних дій у історичних дослідженнях, прийнято асоціювати з періодом правління Івана III, його ж онук Іван Грозний уперше ввів страту як покарання за надмірність в одержанні неправомірної вигоди [102]. Хабарництво згадується і в російських літописах XIV століття, так у Двінській Статутній Грамоті 1397 (ст. 6) читаємо: «А самосуда четьре рубли; а самосуд то: кто, изымав татя с поличным, да отпустит,

а себе посул возмет, а наместники доведаются по заповеди, ино то самоусуд; а опрочь того самосууда нет» [182, с. 310]. Більша частина дослідників історії російського законодавства вважає, що поняття обіцянки починає вживатися в сенсі неправомірної вигоди, починаючи з Псковської Судної Грамоти, яка мала особливу статтю «про обіцянки» (ст. 48). У статті ж 4 зазначено, що «... а таємних обещаний не имети ни князю, ни посаднику», у 48 статті йдеться: «...а кто почнет по волостелям обещания сачить, та й портіще соймае, иль коня зведет, ино бити йому в грабеже...» [3, с. 406]. Розуміння цієї статті пов'язано з певними труднощами. Але, в усякому разі, безсумнівно, що в ній йде мова про обіцянки, які вимагали волостелі, і про відповідні дії з боку місцевих жителів. Ці дії прирівнюються до грабежу. Вимагання обіцянок волостелем визнається явищем природним і в усякому разі таким, що набуло характеру широкого поширення. Такий волостель цілком відповідає характеристиці, яку останнім було надано у Мірилі праведному: він і «мзду емлеть», і «неправду судити можеть», і «людей продает» [3, с. 404]. Наведені приписи, спрямовані на регламентацію правового алгоритму вирішення фактів службових зловживань та пов'язані з майновими вимогами службових осіб (хабарництвом), а отже являються одними з апіорних формально-визначених положень, спрямованих на превенцію та нейтралізацію корупції.

– Широке поширення фактів використання населенням скарг до намісників і волостелів – характерна і важлива риса розвитку механізмів правового врегулювання дисфункцій державно-владного апарату, притаманних російському середньовіччю. Пріоритетного значення набувають власне питання дослідження спектру передбачених правовими приписами видів та мір правової репресії, як форм правового реагування на корупційні правопорушення. Так, стаття 3 «Судебника 1497 г.» [2; 186] визначає розмір мита, який підлягає стягненню з судді, визнаного винним у відступі від встановлених регламентів здійснення судочинства під час розгляду та вирішення справи. Розмір мита – прямопропорційний ціні позову, при чому, суми мит у справах незначної вартості встановлювався нарівні з розмірами стягнень, які можуть бути

застосовані до судді за допущене ним зловживання при розгляді та вирішенні справ. Отже, на підставі аналізу наведених фактів, можемо констатувати, що станом на 1497 рік, на теренах феодальної Росії відповідальність за вчинення корупційних правопорушень зводилась до накладення на деліквента обтяжень майнового характеру, що проявлялись у формі стягнення мита, вилучення майна, зменшення розміру грошового забезпечення за провадження службової діяльності. «Злочином» хабарництво було визнано лише починаючи з часу царювання Івана IV, про що свідчать положення норм «Судебника 1550 г.» [187; 185]. Відповідно до вимог статей 4, 32, 53, 62, 68 зазначеного консолідованого акту до основних заходів відповідальності відносили: покарання у вигляді прилюдного биття батогами, строкове або довічне тюремне ув'язнення, страта [171]. Однак зміна видів заходів правової репресії, що підлягали застосуванню до службових осіб, винних у вчиненні правопорушень, пов'язаних з нівеляцією офіційно-встановленого порядку реалізації владних повноважень не є виключною інноваційною прерогативою Великого Російського Судебника 1550 року, оскільки з прийняттям даного правового акта пов'язується факт консолідації термінологічної інтерпретації корупційного поведіння осіб, які перебувають на державній службі, яке у положеннях Судебника йменувалося «хабарництвом».

Визначальну роль у формуванні функціональної системи заходів запобігання і протидії корупції відіграв реформістський підхід до реалізації державної політики, притаманний Петру I, яким у грудні 1714 році було видано указ «Про заборону хабарів і обіцянок» [67]. Концептуальною прерогативою цього нормативного акту виступало те, що положеннями останнього було відзначено помісне (господарсько-земельне) забезпечення чиновників, і підвищення їх грошового утримання, введена посада генерал-губернатора, до компетенції котрого входила реалізація державного управління та нагляду за перебігом правовідносин, що становили сутність як цивільної, так і військової сфер функціонування ланок державного апарату на певній території. Втім, фундаментальною особливістю правового статусу генерал-губернатора, з точки

зору запобігання і протидії корупції, слід визнати його обов'язок протидіяти бюрократичним тенденціям, які набули ознак закономірної властивості процесу здійснення судочинства. На виконання даної функції, генерал-губернатор наділяється повноваженням призупиняти виконання судового рішення. Зазначені заходи були спробою відокремити суд від адміністрації, для досягнення практичної реалізації принципу незалежного судочинства. Лише за правління Петра I встановлено твердий оклад платні губернатора, що остаточно унеможливило отримання систематичних грошових асигнувань від приватноправових суб'єктів для «лоялізації» рішень представниками влади, які де-факто відповідають усім наведеним нами ознакам корупції. 17 березня 1714 був виданий «Указ про фіскалів та про пов'язані з їх посадою дії» [170]. Положеннями даного указу вводилась нова ланка державних службовців – фіскалів, до обов'язків котрих входило вжиття усіх необхідних заходів боротьби з хабарництвом і казнокрадством. На практиці ж фіскали не завжди так віддано та неухильно виконували поставлені перед ними завдання, бо самі були частиною бюрократичного чиновницького апарату, втягнутого у систему корупційних відносин. Дещо індиферентне сприйняття суті корупції, у часи Російської Імперії, детермінувало якісно своєрідну концепцію змістовного наповнення даного соціально-правового феномену. Комплексний аналіз законодавства Російської Імперії (у період з кінця 17 до початку 18 століття) дає підстави стверджувати, що нормативними приписами до категорії корупційних, відносились такі злочини, як: зловживання владою в корисливих цілях, хабарництво, підробка грошей, печаток та документів, невиконання офіційних указів, умисне порушення присяги, наклеп. За вчинення злочинів вказаної категорії передбачались вкрай суворі покарання – смертна кара, тілесні покарання, позбавлення волі на строк від 10 до 25 років, заслання. Боротьбі з цими злочинами Петро I приділяв велику увагу, про що свідчить той факт, що указом від 1715 року встановлювалось положення про обов'язок компетентних, наділених контрольно-наглядовими повноваженнями, осіб інформувати самого «Государя» не тільки про політичні злочини, але й про розкрадання з казни. Указ

від 1722 року також спрямований на боротьбу з казнокрадством, неправомірною вигодою та іншими зловживаннями посадових осіб. Положеннями даного Указу підкреслюється обов'язок дотримання законів усіма без винятку посадовими особами, аделіквенти розглядалися як «порушники прав державних і противники влади». За відступлення від Положень Указу Петро I встановив єдиний вид покарання – «казнь без всякої пощади», незалежно від попередніх заслуг [182, с. 250]. Під перевищенням влади вважалося вчинення таких дій, які виходять за межі компетенції посадової особи, так і таких, які формально відповідають службовій компетенції винного, але по суті суперечать інтересам держави, інтересам служби, оскільки здійснюються без достатніх на те підстав. Таким чином, склад «перевищення влади», включав в себе елементи об'єктивної сторони і перевищення влади, і зловживання владою в нашому сьогоденні розумінні.

Очевидно, що вказані правові акти, незважаючи на істотну ефективність реалізації положень останніх, все ж відігравали більше ідеологічну, аніж практично-прикладну роль у стабілізації процесу функціонування державного апарату, оскільки, як відомо, виключно-репресивні заходи не можуть об'єктивно зумовити істотне зниження корупційних проявів, а лише призводять до латентності останніх. Однак, серед континіуму цілей, на досягнення яких було спрямовано комплекс антикорупційних заходів репресивного характеру, визначальну позицію займає прагнення зміцнити державний апарат, підняти його авторитет, зробити його більш досконалим інструментом, втім, не для охорони та забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів людини, а для утримання в покорі і придушення опору експлуатованих мас, а також, що не менш важливо – забезпечити зростання державних доходів. Пізніше політика Петра I була продовжена в законодавчих актах уряду Катерини II, Олександра I, Олександра III та інших правителів Російської Імперії. Проте, вже в 1727 р. брак коштів змусив уряд повернутися до колишньої системи забезпечення, яка передбачала роботу канцелярських службовців у містах без платні з дозволом «брати акциденцію від справ». Під іноземним словом «акциденція», за

візантійським прикладом, узаконюється все той же середньовічний звичай уповноважених представників влади «годуватися за рахунок населення». Асиміляція принципу «акциденційного» фінансування деяких категорій державних службовців свідчить про те, що об'єктивно-детерміноване збільшення чисельності штату державного апарату не підкріплювалось фінансовими можливостями держави, внаслідок чого, державна влада переклала велику частину витрат з утримання власного апарату на плечі населення. Лише на початку 60-х років XVIII ст. це правило було скасовано.

Ця особливість становила одну з відмінних рис формування апарату управління російського самодержавства, а за « правонаступництвом» – і більшості країн слов'янської етнічної групи. Як зазначає П. В. Седов: «Почесть», «обіцянки» та інші види годування від справ, які стоять біля колиски російського чиновництва, надовго визначили обличчя державного апарату, а глибоко вкорінені «обіцянки» залишилися у спадок наступному часу [180]. У період царювання Миколи I уряд підтвердив своє негативне ставлення до фактів підношення подарунків чиновникам від приватних осіб та різного роду товариств. З волі імператора Сенат в 1832 р. видав Указ «Про заборону начальницьким особам брати приношення від суспільства» [182], вважаючи, що подарунки або будь-які не передбачені законодавством виплати чиновникам не повинні мати місце в системі державного управління. Прагнучи посилити і упорядкувати систему заходів запобігання і протидії корупції, уряд провів комплекс легіслативно-розпорядчих процедур щодо впорядкування номенклатури та алгоритму накладення дисциплінарних стягнень, спрямованих на посилення юридичної відповідальності службових осіб. Наслідком таких дій було внесення в 1845 році змін до «Ухвали про кримінальні та виправні покарання службових осіб», які полягали у включенні в систему положень даного акту спеціальної глави «Про хабарництво і лихварство». У цій главі хабарництво, кваліфікувалось як злочинне діяння, що полягає у неправомірному одержанні державним службовцем винагороди за виконання покладених на нього службових повноважень чи за відступ від офіційно-встановленого порядку

їх виконання. Згідно з положеннями даного нормативного акту, у разі прийняття неправомірної вигоди без порушення службових обов'язків і законів по службі чиновник піддавався покаранню у вигляді штрафу в сумі подвійної ціни подарунка або зняття з посади, натомість, хабарництво, пов'язане з порушенням державних законів і службових обов'язків, кваліфікувалося як зловживання владою та тягнуло за собою накладення більш-суворих покарань. Кримінальні покарання за посадові злочини набули широкого застосування в період XIX ст. Тільки протягом 1841–1859 рр. майже 100 тисяч чиновників державного апарату були притягнуті до кримінальної відповідальності за різного роду злочинні дії, у тому числі за хабарництво і присвоєння державного майна.

На підставі наведених відомостей, можна прийти до висновку про те, що до 16 століття у межах правового простору Росії не існувало універсального трактування комплексного антисоціального феномену корупції, у сучасному розумінні такого явища, що пояснює дисонанс у формах та методах запобігання і протидії останньому.

В історії деяких країн корупція набувала загрозливого характеру епідемії. Яскравим прикладом цього є період правління в Росії імператриці Катерини II. Князя ж Олександра Меншикова, який був фаворитом російського царя Петра I, а пізніше – під час царювання Катерини I – фактично керував державою, прийнято вважати одним з визначальних основоположників державного курсу на утвердження корупції в якості інтегрального загальнодержавного та всепроникного явища. Це обумовлюється тим фактом, що О. Меншиков практичними прикладами на власних діях демонстрував дисонанс між середньостатистичним службовцем і особою, яка використовує власний статус та авторитет для різного роду махінацій, вимагань та інших зловживань, у фінансовому аспекті, а враховуючи значну консолідацію фактичних владних повноважень та відомість його особи цим же і вкорінював біхевіористичний стереотип у психіку народних мас («адептів корупційного вчення») [43].

Перш за все слід зазначити, що аутентичні лексичні конструкції, які відображали зміст такого політико-правового явища як корупція істотно

різнилися від сучасних термінологічних позначень останнього. Так, у різноманітних документальних джерелах, які вміщують історіографічні нариси протидії корупції даний феномен йменується як: хабарництво, посулля, лихоїмство, мздоїмство, обіцянка, почесть тощо.

Дослідження корупційної проблематики в Україні також сягають давнини, бо ще фундаментальне джерело, „Повесть временных лет” [12], містить приклади корупції. Користуючись посадовим статусом, князь Ігор після традиційного (визначеного офіційно) отримання данини з древлян вирішив зловжити високим державним положенням. Він повернувся знову і вимагав додаткової винагороди, тобто здійснював корупційні дії, за що й поплатився власним життям. Але таке ставлення до корупції було і є скоріше винятком із правил, аніж закономірністю для вказаних часів. Наступним ключовим джерелом, що містить згадки про корупцію в Україні, є «Пакти і конституції законів і вольностей Війська Запорозького» [191], підписана 5 квітня 1710 року гетьманом Пилипом Орликом в Бендерах, куди після поразки в Полтавській битві відступили шведські й козацькі війська. Майже третина Конституції була присвячена боротьбі із зловживаннями уповноваженими представниками державного апарату владою та службовими повноваженнями. Важко сказати, чому колишній генеральний писар Пилип Орлик, перебуваючи у вигнанні, приділяв стільки уваги корупції. Документ написаний латиною, і в тексті вживається саме слово «корупція». Це ж слово збережено в тексті «Пактів і конституцій законів і вольностей Війська Запорозького» у перекладі на староукраїнську. Мабуть, дана проблема вже тоді була надзвичайно актуальною, оскільки, спеціалізована дев'ята глава Конституції забороняла самому гетьману «на свій персональний пожиток використовувати військовий скарб», і вимагала задовольнятися лише своїми «оброком і парафіями, які виділяються на булаву та його гетьманську особу». Обмеживши власні доходи зарплатою, гетьман взявся за полковників. Згідно Конституції, вони «не повинні мати інтересу до полкового скарбу» і теж повинні задовольнятися своїми особистими статками. Десята глава Конституції Пилипа Орлика була спрямована проти кар'єристів, які «заводять в гетьманському серці

корупцію» [207]. Тому там міститься застереження ясновельможному гетьманові, щоб він «нікому за корупції полковницьких посад та інших військових та посполитих початків не давав». На боротьбу зі службовими зловживаннями спрямована і чотирнадцята глава. Відповідно до неї особам військовим і слугам гетьмана, якщо вони подорожували «за приватними справами, а не за військовими», заборонялося вимагати «підвід, кормів, напоїв та провідників, бо це – городовим розорення». Нарешті, остання, шістнадцята, глава «Пактів і конституцій...» присвячена подоланню податкового свавілля. «Індуктарям і їх факторам» (податківцям тієї епохи) сказано зайвого від купців не вимагати [143, с. 251].

Нового імпульсу конгломерату корупційних факторів в системі державної служби було надано у зв'язку з частковим переходом до ринкових відносин і утвердженням в країні капіталістичного соціально-економічного укладу. Найбільш ефективним засобом корумпування вищих урядових чиновників для російських підприємців стало їхнє залучення до заснування акціонерних товариств, пропозиція тих чи інших посад у радах та управліннях приватних фірм. Тим самим відбулося «зрошення» промислової і фінансової олігархії з представниками урядової бюрократії, що для останніх по суті було завуальованою формою підкупу. Інтенсивний етап капіталізації Росії, який розвивався в останній чверті XIX-початку XX ст. пов'язаний зі зміною домінантної кількості положень Статуту про державну цивільну службу від 1894 року. Було покладено початок продукуванню державних службовців «капіталістичної формації» [214, с. 52], які були наділені правом набувати у власність пакети акцій, отримувати винагороду за виконання наданих їм повноважень при прийнятті важливих рішень. Не можна виключити твердження про те, що в зазначену епоху розквіту, саме ці обставини сублімувались у суміжні, а за якісними характеристиками корупційні детермінанти створили ідеальне підґрунтя для розвитку та укорінення корупції серед чиновництва.

Напередодні революції хабарництво і казнокрадство були невід'ємними атрибутами функціонування будь-якої ланки державного апарату, що

зумовлювалось безконтрольністю посадових осіб, їх низьким моральним і освітнім рівнем, недостатністю розмірів заробітних плат, істотною бюрократизованістю і полікомпонентністю системи ланок документообігу тощо. Оновлення механізмів державного управління прийшло з революційним переворотом та зміною типу організації політичної влади. Зміна державного ладу і форми правління в жовтні 1917 року не ліквідувала корупцію як явище, зате сформувала «рішучу ілюзорну нетерпимість» державного апарату та широких соціальних верств до неї, хоча, де-факто, лише сприяла укоріненню хабарництва у новому адміністративному середовищі.

Декрет РНК "Про хабарництво" від 8 травня 1918 року [211] став першим в Радянській Росії правовим актом, який передбачав кримінальну відповідальність за хабарництво. Положеннями вказаного нормативно-правового акта, за вчинення корупційних дій, встановлювалось покарання у виді позбавлення волі на строк не менше п'яти років, поєднане з примусовими роботами на той самий строк. Ставлення радянської влади до хабарництва (як ключової ланки корупції) наглядно демонструється тим фактом, що приписами даного декрету замах на отримання або давання неправомірної вигоди прирівнювався до закінченого злочину. Крім того, не був забутий і класовий підхід: якщо хабародавець належав до заможної верстви населення і прагнув зберегти свої привілеї та матеріальні активи шляхом підкупу уповноваженої на проведення інвентаризаційних робіт службової особи, перший засуджувався «до найважчих і неприємних примусових робіт», а все майно підлягало конфіскації [211]. У службовому листі ЦК КПРС «Про посилення боротьби з хабарництвом і розкраданням народного добра» від 29 березня 1962 р. зазначалося, що хабарництво – це соціальне явище, породжене умовами експлуататорського суспільства. Жовтнева революція ліквідувала корінні причини хабарництва, а «радянський адміністративно-управлінський апарат – це апарат нового типу, існування хабарництва у функціонуванні котрого є неприпустимим» [28, с. 32]. До причин, які детермінують існування корупції у цьому «ідеальному» типі державного режиму відносилися недоліки в роботі партійних, профспілкових і державних органів, в

першу чергу, в галузі виховання трудящих. Вказувалося, що більшість посадових осіб чесно і сумлінно виконують свій службовий обов'язок, втім, зустрічаються випадки, коли посадова особа зловживає службовим становищем, недобросовісно ставиться до виконання службових обов'язків, бере хабарі, вчиняє службові підроблення тощо. Але радянське кримінальне право, як один із ключових засобів боротьби з посадовими злочинами, сприяє підвищенню якості та ефективності роботи посадових осіб, вихованню їх у дусі дотримання соціалістичної законності і державної дисципліни. В загальному вигляді корупція в СРСР мала дуже специфічну форму, позаяк основні склади злочинів того часу були: відпускання дефіцитної продукції; виділення обладнання і матеріалів; коректування і зниження планових завдань; призначення на відповідальні посади; приховування махінацій. Однак Кримінальний Кодекс РРФСР не наводить визначення поняття посадового злочину, що, на думку автора, слід визнавати не недоліком системи правотворчості, а радше ідеолого-пропагандистським прийомом, спрямованим на формування загальносоціального стереотипу фактичної відсутності корупції у радянській державі. Відповідно до вимог положень статті 164 Кримінального Кодексу Української РСР «посадовим злочином визнається порушення посадовою особою обумовлених його службовим становищем обов'язків, що заподіяло істотну шкоду державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам громадян» [160]. За зловживання владою або службовим становищем, згідно частини 1 статті 170 Кримінального Кодексу Української РСР, передбачалося покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 років, або виправні роботи на строк до 2 років, або звільнення з займаної посади. Частина 2 статті 170 Кримінального Кодексу Української РСР передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк до 8 років. Халатність каралася позбавленням волі на строк до 3 років, або виправними роботами на строк до 2 років, або штрафом до 300 крб., або звільненням з займаної посади. Отримання неправомірної вигоди без обтяжуючих обставин каралося позбавленням волі від 3 до 10 років з конфіскацією майна, а вчинення даного злочину при обтяжуючих обставинах –

позбавленням волі від 8 до 15 років з конфіскацією майна і з засланням після відбуття основного покарання на термін від 2 до 5 років, а при особливо обтяжуючих обставинах – смертною карою з конфіскацією майна. У Кримінальному Кодексі Української РСР, до категорії корупційних відносились такі злочини як: отримання неправомірної вигоди, посередництво в хабарництві, службове підроблення та злочини проти соціалістичного правосуддя. Історія боротьби Радянської влади з корупцією закінчилася разом із самою владою й не увінчалася успіхом, однак, неодмінно слід відзначити, що радянська система антикорупційних заходів характеризувалася декількома цікавими і важливими рисами. *По-перше*, влада не визнавала слово «корупція», дозволивши ввести даний термін у науковий обіг лише в кінці 80-х років ХХ ст. Використовувалися такі терміни, як «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «потурання» і т.п. Заперечуючи термін, заперечували і саме поняття, а значить і явище. Тим самим заздалегідь прирікали на невдачу як дослідження у зазначеній сфері, спрямовані на розуміння правової суті останнього, і будь-яку боротьбу з окремими його кримінально-караними проявами. *По-друге*, радянська правова доктрина в більшості випадків з необґрунтованою аморфністю і низькою продуктивністю підходила до вирішення проблеми ідентифікації причин корупційних явищ, у зв'язку з чим, корупція до середини 80-х років ХХ століття вразила значну частину державного апарату і до певної міри була передана у спадок чинному нині апарату державного управління, сформованому у країнах- правонаступницях, після розпаду Радянського Союзу.

Таким чином, підсумовуючи результати аналізу ретроспективних методів запобігання і протидії корупції, практичне застосування яких мало місце на теренах сучасної Росії та України у період від 15 до 19 століття, слід відзначити наступні їх особливості:

– континуум методів запобігання і протидії корупції, за якісною характеристикою, носив перманентно репресивний характер, оскільки їх застосування пов'язувалось виключно з фактом вчинення корупційного злочину, склад котрого було формалізовано у встановленому законом порядку. Сутність

превентивних заходів зводилась виключно до позитивного соціально-психологічного впливу комплексу антикорупційних правових приписів на особистість потенційних корупціонерів, причому індиферентних, притаманних сучасній правовій системі, механізмів превенції корупційних правопорушень практично не існувало;

– видозміна форм сприйняття явища корупції, в межах спектру інтерпретації його як етнічно-соціальної традиції, до констатації виключно-деструктивної характеристики даного феномену, що детермінувало ускладнення формування універсального та ефективного концепту протидії останньому, а отже призвело до тривалого дисонансу форм офіційного реагування на факти корупційних правопорушень;

– ентропічність методики дослідження правової суті корупції, що була притаманна тогочасній правовій доктрині, призвела до спонтанного, зазвичай необґрунтованого обрання видів покарань, що застосовувались до винних у корупційних правопорушеннях осіб. Автором, під час дослідження правових актів антикорупційного характеру, датованих 14–18 століттями, виявлено закономірність метаморфічних трансформацій системи заходів правової репресії, сутність котрої, по аналогії, можна звести до мультиелементної параболічної парадигми. Встановлено, що ступінь інтенсивності заходів правової репресії перебуває у прямій залежності з комплексом таких факторів як: стабільність влади (чим когерентніший державно-владний апарат, чим триваліший період функціонування даного політичного режиму, тим вищий показник гуманності усталених засобів та способів запобігання і протидії корупції, а отже і форм правової репресії, що підлягають застосуванню до осіб, винних у вчиненні корупційних правопорушень); форма державно-правового режиму, що панує у даній політико-територіальній формації (на відміну від демократичних, тоталітарним та авторитарним режимам притаманною є гіпертрофована жорстокість у обранні форми та міри покарання, застосування котрої передбачено законодавством за вчинення корупційних правопорушень); політична ситуація, що панує у даній державі (зокрема, факт воєнного чи іншого

надзвичайного стану аксіоматично пов'язується з істотним підвищенням суворості заходів правової репресії, а також зі спрощенням процедури накладення та виконання обраного покарання); ідеологічна спрямованість діяльності державно-владного апарату, яка базується на визначенні комплексу пріоритетів, причому просоціальна векторизація державної політики обумовлює негативізацію застосування таких вкрай репресивних методів запобігання і протидії корупційним правопорушенням як, наприклад, страта, фізичні покарання, заслання тощо; соціально-економічне становище держави (інфляційні процеси, народні повстання, наявність значної зовнішньоекономічної заборгованості, високий рівень злочинності, неефективність обраного державою політичного вектору, значний дефіцит бюджету та інші фактори неминуче призводять до інтенсифікації корупційних процесів, що, в свою чергу, може призвести до одного з двох гіпотетичних наслідків: зміни влади у державі, або ж значного посилення заходів запобігання і протидії корупції за рахунок «узаконених репресій»); факт офіційного визнання такої комплексної дисфункції владного апарату як корупція на нормативно-правовому рівні, що зазвичай полягає у формалізації державної програми запобігання і протидії корупції (корекція державної політики, зумовлена врахуванням вимог стратегічного плану антикорупційного функціонування держави, уможливорює обрання оптимальних, та, що найважливіше, науково-обґрунтованих методів запобігання і протидії цьому феномену).

1.2 Сучасні моделі філософсько-правової інтерпретації феномена корупції

Висвітлення особливостей відображення філософсько-правової парадигми корупції у межах сучасного періоду, доцільно провести на основі аналізу домінантних концепцій, поширених у світовій та вітчизняній правовій доктрині з метою ідентифікації особливостей, виділення та подальшої компіляції визначальних продуктивних компонентів останніх. Враховуючи значну часову

пролонгацію корупції як соціального явища слід констатувати, що зміст корупційних діянь та їх прояви зазнали істотних трансформацій у порівнянні з відомими нам аутентичними фактами дисфункцій державного апарату через владні зловживання посадовців. Г. І. Шнайдер зазначає: «..., а щодо змін корупційної складової у діяльності владних інституцій держав, то такі проявляються у докорінній поляризації суті «замовної послуги» «продажного службовця» – на відміну від минулих часів, коли «замовник» оплачував ухилення службовця від вимог офіційного протоколу, тобто прийняття ним незаконного рішення, то в умовах сучасності плата вноситься за вчинення службовцем дій, що покладаються на нього як обов'язок в силу вимог закону»[213, с. 267].

З метою ґрунтовного висвітлення сутності корупції, як об'єкта ґносеологічного дослідження, автором пропонується застосовувати компаративістично-аналітичний підхід з планомірним та усестороннім висвітленням концептуальних моментів, що визначають істинність чи хибність позиції у процесі трактування досліджуваного явища. Значний обсяг публікацій та дискусій з приводу проблематики корупції та явищ, пов'язаних з нею, змушує автора вдатися до загально-теоретичної класифікації підходів дослідження у цій площині. Доцільно зупинитися на таких основних концепціях наукового дослідження корупції, як:

– *філософської*. Вираз суті корупції проектується через призму загально-емпіричних знань та філософських вчень про буття і знаходить свій прояв у формі дефініцій, метафор, алегорій, приказок. Втім, доводиться констатувати, що актуальний стан філософсько-правової концепції досліджуваного нами соціально-правового феномену залишається доволі аморфним, оскільки на даний момент відсутні будь-які консолідовані дослідження даного аспекту корупційної проблематики;

– *загально-правової, або ж «міжгалузевої»*. Трактування корупції в рамках цього підходу полягає у комплексному правовому визначенні корупції як складного, поліаспектного юридично-значимого явища, соціальна сутність якого

визначається множиною якісно-своєрідних за правовими властивостями правопорушень різного рівня суспільної шкідливості чи небезпечності, середовищем виникнення котрих є процес організації та практичної реалізації управлінської діяльності за обов'язкової участі офіційно-уповноваженого суб'єкта управління;

– *кримінально-правової*. Прихильники цієї концепції правової ідентифікації проблематики корупції відстоюють позицію необхідності зведення її соціально-правової суті до абсолютно-визначеного континіуму суспільно-небезпечних діянь, які у законодавстві конкретної держави визначені як злочини[36];

– *кримінологічної*. Визначальною особливістю даного підходу є акцентуація на детермінантах та соціометрично-акметичних показниках корупції, як явища, що піддається математично-аналітичному аналізу;

– *соціальної релятивації*. В контексті цього підходу корупція набуває суті комплексу соціальних умов, процесів та зв'язків, які опосередковують використання влади та статусу, обумовленого займаною посадою з метою провадження комерційної їх експлуатації для сатисфакції особистих чи корпоративних потреб та інтересів корупціонера;

– *морально-правової дисфункції*. Особливістю зазначеного підходу є інтеграція у площину явищ, що у своїй єдності складають феномен корупції, не лише правових, але й морально-психологічних девіацій.

Незважаючи на давність перманентних спроб дослідження феномену корупції, у науковий обіг термін «корупція» було введено порівняно недавно – на початку 20 століття А. Я. Естрином, котрий був яскравим прибічником дещо відмінної, у порівнянні з сучасним станом, концепції загально-правового, або ж міжгалузевого трактування соціально-правової сутності корупції. Позиція науковця полягала у репрезентації змісту корупційного феномену через компіляцію адміністративно-протиправних діянь та злочинів, які визнавались такими згідно національного законодавства. На думку автора, дещо модифікованою є міжгалузева форма ідентифікації, яку слід визнати фундаментальною та ключовою для істинного розуміння суті корупції.

Кореляційним елементом, що дає підстави для диференціації цих однотипних підходів до вивчення та визначення корупційної складової державного управління є включення дисциплінарних правопорушень до складу протиправних діянь що становлять суть корупції у контексті вдосконаленої міжгалузевої концепції. Корупція, на думку автора, ідентифікується як комплексний антисоціальний феномен, що на субструктурному рівні складається з сукупності адміністративних, дисциплінарних правопорушень та злочинів, формально-визначених національним законодавством, які полягають у використанні авторизованим суб'єктом корупційних діянь (корупціонером) наданих йому в офіційному порядку, внаслідок зайняття відповідної посади чи шляхом делегування організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських повноважень, та пов'язаних з ними можливостей чи авторитету, а також ініціація корупційного правопорушення чи злочину іншим учасником корупційного зв'язку (коруптером), вчинювані з метою задоволення особистих чи корпоративних корисливих потреб та інтересів, всупереч інтересам служби, держави чи суспільства. Так, у руслі запропонованого підходу, антикорупційні заходи у формі передбачених законодавством видів та мір правової репресії слід застосовувати до обох сторін корупційного зв'язку: корупціонера (особи, яка надає корупційну послугу) та коруптера (ініціатора корупційного правопорушення чи злочину). На думку автора, лише таке трактування корупції дасть можливість ефективного впливу на корупційні процеси у державі та дозволить не лише виявляти та припиняти корупційні правопорушення (в цілому), але й запобігати їм. Також позитивним моментом даного трактування корупції є визначеність та чіткість мотиваційного фактору, що детермінує вчинення корупційного правопорушення чи злочину, на відміну від аморфних, а у деяких випадках навіть антагонічних формулювань, притаманних іншим підходам до визначення корупції.

Кримінально-правовий підхід до ідентифікації корупції належить до найбільш-поширених та тривалий час визнавався дослідниками у цій сфері провідним у руслі продукування консолідуючих дефініцій цього складного

явища. Прихильниками цього підходу виступають В. І. Карасьов, Ю. В. Голік, які зводять дефініцію явища корупції до наступного формулювання: «Корупція – соціальне явище, що вразило публічний апарат управління та спричиняє розкладання останнього, формою виразу чого є сукупність суспільно-небезпечних діянь, які полягають у протиправному використанні службовими особами наданих їм владних повноважень, можливостей та авторитету займаної посади для задоволення власних чи корпоративних майнових інтересів»[30, с.7]. Недоліками висловленої дефініції виступають: вказівка на середовище існування корупції – публічний апарат влади, що детермінує умовивід про те, що авторами негативізується можливість виникнення корупції у контексті здійснення механізмів місцевого самоврядування, хоча аналіз нормативних актів, як національного, так і міжнародно-правового характеру, свідчить про консолідацію значного сегменту управлінських повноважень саме у цьому секторі, а службовці органів місцевого самоврядування у своєму статусі прирівнюються до державних службовців; визначення суб'єктами корупційних правопорушень лише службових осіб, себто фізичних осіб, які акредитовані у штатному розписі державно-владної інстанції виключно на постійній основі, а отже не враховує можливість вчинення корупційного діяння особою, яка акцептувала певний континуум організаційно-розпорядчих та (або) адміністративно-господарських повноважень внаслідок процесу їх делегування-акцептування; неврахування адміністративно-правового та дисциплінарно-правового аспектів корупційної активності.

В. Д. Андріанов, який притримується стереотипно-аутентичної кримінально-правової моделі ідентифікації сутності корупції, вважає, що під корупцією слід вважати «... сукупність злочинів, які вчиняються службовими особами у процесі їх службової діяльності та полягають у використанні влади у власних цілях» [6, с.134]. На нашу думку, недоліком цього тлумачення є вузькогалузевий, обмежений ракурс погляду на явище, що формує іманентну суть корупції, шляхом зведення її до виключно-злочинних проявів біхевіоризму; штучне звуження континууму суб'єктів, які виступають учасниками корупційних

діянь, аналогічно до синапсу, висловленого у працях попередньо-вказаних прибічників кримінально-правового підходу; зведення предмета посягання до абстрактного формулювання «влада», при чому, зрозуміти суть, яку автор вкладає у даний термін можливо лише за результатами глибинного вивчення авторових публікацій та неможливо спонтанно, під час перцепції наведеної автором дефініції; відсутня конкретизація мотиву вчинення корупційного правопорушення, натомість кінцевим результатом зазначених діянь виступає досягнення «власних цілей», при чому незрозуміло, переслідуються корисливі інтереси чи інтереси немайнового характеру.

На думку М. Ю. Тихомирова: «Корупція – злочинна діяльність у сфері політики або державного управління, що полягає у використанні посадовими особами наданих їм прав та владних можливостей з метою особистого збагачення»[190, с. 297]. Позитивними моментами наведеної дефініції виступають: визначення можливості існування корупційних проявів у політичній сфері, про що не згадується у значній кількості наукових робіт на корупційно-правову тематику; ідентифікація конкретної корисливої спрямованості діянь, які трактуються як корупційні правопорушення. Натомість, до негативних елементів, що впливають з наведеного визначення, слід віднести: визначення корупції не як явища, дефекту управлінської діяльності, соціального феномену, а як діяльності, себто, автор визначає корупцію у монохронному вимірі, не зважаючи на ретроспективні та перспективні площини існування даного явища, що, на нашу думкує абсолютно некоректним; знову ж таки, вузькогалузеве трактування змісту корупції шляхом зведення останньої виключно до злочинів; вказівка на виключно осуб'єктнену зацікавленість корупціонера у вчиненні корупційного діяння свідчить про неврахування автором сентенції можливості діяльності останнього у корпоративних, а не лише у особистих інтересах.

П. М. Панченко розглядає корупцію як «систему систематично-вчинюваного, організованого хабарництва» [152, с.37]. Автор даної дефініції вказує на вагомий функціональний фактор корупції як складного явища, що на субструктурному рівні складається з фактів протиправної поведінки

корупціонерів, які, в силу ієрархічної усталеності державного апарату та органів місцевого самоврядування, змушені кооперувати з особами начальницького складу, тим самим наділяючи корупцію ознакою організованості, а значна пролонгація корупційних зв'язків в часовому континіумі, детермінована прагненням корупціонера максимізувати власні статки, детермінує таку її характеристику як систематичність, себто неодноразовість виникнення проявів цього явища у межах одного часового періоду. Втім, окрім позитиву, даній дефініції притаманні і недоліки, суть яких зводиться до того, що автор асоціює можливість кваліфікації корупції виключно з систематичністю корупційно-протиправної поведінки суб'єкта корупційного зв'язку, при чому, можна зробити висновок про те, що автор пропонує одноразові прояви фактично-корупційної діяльності взагалі до корупції не відносити, а отже, оминати увагою. Мінімізаційною та спірною видається також позиція автора щодо ототожнення багатогранного та полікомпонентного явища корупції з виключним континіумом правопорушень у формі оферти та акцепту неправомірної вигоди, себто зведення останнього до хабарництва.

Аналіз варіативних наукових підходів до дефінування та репрезентації функціонально-іманентного потенціалу явища корупції в межах кримінально-правової концепції її розгляду, дає підстави для продукування таких умовиводів:

1) більшість прихильників зазначеної концепції ігнорують можливість індіферентних проявів корупції, окрім як у формі суспільно-небезпечних діянь, які у національно-правовому середовищі кваліфікуються як злочини, нехтуючи при цьому дослідженням деліквентних аспектів соціальної взаємодії цієї площині;

2) репрезентація суб'єктного складу корупційних діянь прихильниками кримінально-правового дискурсу ідентифікації корупції, зводиться лише до висвітлення функції корупціонера, при чому участь коруптера, як діаметрально-протилежного (кореспондуючого корупціонеру) контрагента корупційного зв'язку залишається осторонь уваги останніх;

3) обмеженість площини розгляду корупції як антисоціального феномену, у межах згаданого підходу, полягає не лише у нівеляції адміністративно- та дисциплінарно-правових сегментів даного явища, але й до звуження обсягу кримінально-правових проявів корупції, як це має місце, зокрема, у працях П. М. Панченка [152], М. Й. Левіна та Г. А. Сатарова [117], В. В. Лунєєва [120] та полягає в ототожненні корупції і хабарництва, а отже без врахування деяких інших злочинів у сфері службової діяльності, які входять до змісту корупції;

4) невизначеність мотиваційних факторів у корупційній активності корупціонера, притаманна дефініціям значної кількості прибічників кримінально-правового концепту дослідження феномену корупції, тощо.

Наступною, в цілях дотримання логічної послідовності, вважаємо за доцільне розглянути кримінологічну концепцію гносеологічної інтерпретації корупції. Серед розмаїття вчених-правознавців, які досліджували визначену проблематику, слід відзначити Г. А. Сатарова, Р. К. Мертона, А. І. Долгову, А. Гіденса. Прерогативами кримінологічної концепції дослідження корупційної проблематики виступають, насамперед, доктринально-сформовані індикатори соціополітичних, економічних, правових форм взаємодії, суть яких зводиться до вивчення та ідентифікації комплексу детермінант корупційної моделі біхевіоризму, визначення факторів посилення соціальної значимості корупції, визначення та обґрунтування алгоритму заходів ефективної боротьби з корупцією, тощо.

Так, на думку Г. А. Сатарова: «Корупція – складне соціально-економічне явище, вияв котрого прослідковується у комплексній девіації, котра має місце в контексті соціальних конфліктів, починаючи від класових і закінчуючи груповими. Конфлікт морально-психологічних та ментальних архетипів може призвести до антагонізаційної обструкції форм сприйняття суті суспільних відносин, а отже диссатисфакції її учасників перебігом останніх, що у свою чергу детермінуватиме пошук альтернативних, стосовно правомірної, форм поведінки» [178, с. 23]. Г. А. Сатарова вважає, що мотив реалізації владних повноважень у

ході корупційного правопорушення є визначальним фактором ідентифікації корупційного характеру біхевіористичних реакцій у діяльності авторизованого суб'єкта (державного чи муніципального службовця). При цьому акцентуація автором зводиться до наступних сентенцій, *по-перше*, вступ коруптера у корупційний зв'язок з корупціонером, під впливом мотиву реалізації влади над службовою особою, може свідчити про те, що відсутні легальні і відкриті механізми реалізації громадянської влади над посадовцями, як це заведено у цивілізованому та розвинутому демократичному суспільстві. Значна бюрократизованість та завуальованість алгоритмів соціальної правореалізації, у поєднанні з відсутністю ефективних інститутів та механізмів громадського контролю за функціонуванням державно-владних інститутів, призводить до тотальної узурпації адміністративного, економічного та політичного потенціалів державними службами, при чому, експлуатація останніх не завжди провадиться у руслі загально-державних інтересів, а, інколи провадиться в інтересах приватних, корпоративних; *по-друге*, під час проектування антикорупційних заходів слід, апріорі, формувати механізм ефективного соціального контролю за діяльністю державних службовців та сприяти уможливленню правового самозахисту громадян, якщо останні стали жертвами протиправної поведінки службовців.

Р. К. Мертон у своїх працях підходить до розгляду проблеми корупції з позиції її ідентифікації як основного джерела соціальної аберації, яку останній трактує як систему дефектів у функціонуванні апарату державного управління, при якій службова особа, усвідомлюючи загальнообов'язковість правового припису, відступає від офіційно-визначеної процедури реалізації наданих їй владних повноважень задля сатисфакції власних потреб, чим вчиняє правопорушення і при чому бажає уникнути покарання, оцінюючи власну поведінку, як прийнятну в силу низької правової компліментарності[136]. З автором даного концепту важко не погодитись, оскільки, низький рівень асиміляції службовця у правовому просторі держави, що репрезентується у відсутності бажання виконувати правові приписи, незважаючи на можливі стягнення, неодмінно тягне за собою формування когерентного стереотипу

неправомірної поведінки, як єдиного й прийняттого способу ефективно задовольнити особисті потреби за рахунок використання владних можливостей.

Певні складнощі виникають при інтеграції концепції трактування явища корупції, запропонованої А. І. Долговою та С. В. Ванюшкіним, до конкретно-класифікаційних груп за загальними критеріями розмежування, оскільки, останнє містить прерогативні елементи, властиві як «загально-правовій» (міжгалузевій), так і кримінологічній концепціям. Зазначені науковці трактують корупцію наступним чином: «Корупція – соціальне явище, яке характеризується підкупом-продажністю державних чи інших службовців і на цій підставі корисливим використанням ними в особистих чи вузькогрупових, корпоративних інтересах офіційних повноважень, пов'язаних з ними авторитету та можливостей» [43; 20]. Отже, на підставі аналізу зазначеної дефініції, можемо констатувати певну двозначність останньої, що проявляється у консолідації наступних позицій:

– трактування корупції не лише як явища суто криміногенного, а й декларування можливості міжгалузевої експансії корупції, про що свідчить інвертування вказівки на «соціальність» корупції як комплексно-правового феномену, оскільки, згідно практично-аксіоматичним дослідженням Дюркгейма, соціальне середовище у своїй іманентній суті охоплює такі компоненти як: політична, економічна, культурна та власне, соціальна субдомінанти. Зазначений фактор зумовлює розуміння наведеного формулювання корупції, як явища, що вносить деструктивні кореляти у процес функціонування офіційно-владного апарату на всіх рівнях, що в свою чергу, свідчить про підвищений рівень суспільної небезпечності згаданого явища;

– відсутність вказівки на конкретні правові прояви корупції, власне, як і введення до суб'єктного складу партисипаторів як корупціонера, так і коруптера, обумовлення функціональності визначення лише детермінаційними факторами виникнення корупційних зв'язків, – все це дає ґрунтовні підстави для асиміляції даного визначення корупції у кримінологічній дискусії доктринально-правової парадигми.

Синтетичне поєднання наведених аргументів ускладнює процес класифікації наведеного підходу до трактування явища корупції, але, втім, загальна домінація віянь кримінологічного стилю трактування уможлиблює віднесення останнього власне до комплексу кримінологічних підходів.

Важливість кримінологічної складової у площині доктринального дослідження властивостей корупції базується на деталізації причинно-зумовлюючих факторів даного явища, цілісне вивчення континууму котрих дозволяє ефективніше ідентифікувати корупцію у її завуальованих проявах та сформулювати рекомендації щодо продукування стрункої системи заходів по боротьбі з ними.

Найекстравагантнішим у авангарді концепцій трактування корупції виступає соціально-релятивістський підхід, репрезентуючою особливістю котрого слід визнати глибинно-соціальний вектор дослідження корупційного феномену, прерогативою котрого є констатація систематичності корупційних зв'язків. Серед прибічників цього підходу до розкриття суті корупції, доцільно зупинитися на дослідженнях О. М. Охотнікової та Р. Ш. Шегабудінова, оскільки у фундаментальних монографіях останніх виокремлюється спектр вагомих проблем, вирішення котрих виступає запорукою прогресу у розумінні корупційного феномену та способів нівеляції його негативного впливу на соціо-правовий та економічний простір функціонування політико-територіальних організацій публічної влади.

О. М. Охотнікова притримується наступної позиції при визначенні корупції. Так, на його думку : «Корупція – система соціальних стосунків, що виникають між певними посадовими особами та кримінальними організаціями (кримінальним середовищем) на основі протиправної діяльності цих осіб на шкоду державним та суспільним інтересам, які виявляються у різних формах»[150, с.225]. У теоретико-прикладних кримінологічних дослідженнях проявів корупції наводиться розмежування корупційних діянь на підставі критерію часової пролонгації. На цій підставі виділяють інвестиційний та евентуальний (корупційний зв'язок одноразової трансакційної дії) прояви

корупції. Для першого виду характерною є систематична передача корупціонеру грошових коштів, цінних паперів, іншого майна чи послуг або привілеїв майнового характеру, з метою утримання останнього на «короткому ланцюгу» [84; 81; 43], що робить можливим систематичне використання наданих такій особі влади та пов'язаних з нею авторитету чи можливостей на благо коруптера. Втім, слід визнати, що не всі корупційні зв'язки характеризуються систематичністю, оскільки, як свідчать непоодинокі соціологічні дослідження, значну частку корупційних правопорушень складає власне побутова корупція, у руслі проявів котрої, державний чи муніципальний службовець вступає у корупційну взаємодію з громадянами, котрі бажають вирішити власні побутові проблеми нелегітимним шляхом, а отже у описаній ситуації, не може йтись про систематичність взаємодій між контрагентами.

Вкрай слушним видається твердження О. М. Охотнікової про те, що корупція, як явище динамічне, трансформується, адаптуючись у змінному середовищі, проявляючи при цьому вражаючу резистентність до будь-яких перешкод та механізмів протидії, продукованих соціальними інститутами[149]. Проявом зазначеного автор вважає той факт, що у період з 1970–1994 років, у межах більшості держав, які знаходились на території колишнього СРСР, існувала тенденція до експлуатації владного ресурсу через підкуп криміналітетом службовців, при цьому проявлялась система трансформацій у площині влада-гроші, натомість, диференційною ознакою наступного часового періоду слід визнати репозиціонування компонентів корупційного механізму, наслідком котрої є спрямування корупційної діяльності у руслі гроші-влада. Очевидно, що очільники кримінальних структур усвідомили вигідність інтеграції власних представників у владні інституції, натомість вкрай затратного та ризикованого використання окремих службовців у штаті останніх.

Схожу на попередню концепцію розкриття суті корупції відстоює іР. Ш. Шегабудінов, який у своїй монографії досліджує взаемокореспондуючий вплив організованої економічної злочинності та корупції[212]. При систематичній взаємодії коруптерів з посадовцями органів державної влади та місцевого

самоврядування, на думку автора, універсальним засобом приховування цих фактів виступає корупція у її субструктурному прояві – хабарництві. Зазначений фактор дає також підстави стверджувати що корупція – саморепродуктивне явище, що проявляється у необхідності вступу у корупційний зв'язок для приховання ретроспективного факту корупційної взаємодії, а отже корупція породжує корупцію.

Цінність досліджуваної концепції зводиться до того, що корупція, у руслі останньої, трактується як сфера суспільних відносин та дає можливість проаналізувати соціальні передумови корупції, а отже підвищити ефективність превентивних заходів.

Якісно-своєрідною, унікальною за своєю суттю, видається концепція дефінування явища корупції, як джерела та наслідку морально-правової дисфункції, у контексті аналізу котрої вважаємо за доцільне зупинитись на дослідженнях М. І. Мельника та Є. В. Невмержицького. У загальному, суть даної концепції полягає у аглютинації не лише правових, але й морально-девіаційних явищ, як інфернальних компонентів корупції.

У своєму монографічному дослідженні Є. В. Невмержицький визначає корупцію як: «суспільно-політичне явище, змістом якого є обумовлена політичними, економічними, соціальними і психологічними факторами система негативних поглядів, переконань, установок і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних і недержавних організацій, політичних партій, громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг всупереч суспільним інтересам»[145, с. 22]. Частково схожою є дефініція запропонована у монографії «Корупція-корозія влади» М. І. Мельником. Автор визначає корупцію як: «систему негативних моральних, психологічних, світоглядних та біхевіористичних трансформацій, що виникають у процесі функціонування державного службовця і проявляються у нівеляції ним загальноприйнятих приписів щодо порядку та особливостей функціонування конкретної владної

інституції, вчинюваній з метою задоволення особистих чи корпоративних потреб та інтересів майнового характеру, всупереч інтересам служби» [131, с. 18].

На відміну від багатьох науковців, що провадили гносеологічну діяльність у цій площині, у працях М. І. Мельника та Є. В. Невмержицького прослідковується комплексний, загальнонауковий підхід до розуміння суті корупції, оскільки, він не зводиться лише до ототожнення корупції з конкретно-визначеним ареалом протиправних діянь, формалізованих в межі однієї галузі національного законодавства. Натомість, автори пропагують концепцію загально-правової консолідації актів деліквенції, визначаючи результат останньої проявом іманентного складу комплексного, багаторівневого феномену корупції. Втім, спірною видається асиміляція морально-психічних девіацій як повноцінних форм прояву корупції. На нашу думку, відхилення соціопсихічного імперативу особи державного службовця слід віднести до передумов корупції, але аж ніяк не до її проявів, оскільки важко уявити практичну реалізацію заходів по боротьбі з корупцією, якщо за основу буде взято функціональне-прагматичне тлумачення корупції як «...системи негативних поглядів, переконань, установок і діянь...» [131, с. 122], що зумовить можливість застосування правової репресії до особи, котра сповідує невірні пріоритети, або ж лише виношує план корупційного діяння. Постає запитання, якою ж є практична доцільність вказаної дефініції, і яким чином правоохоронні органи повинні «діагностувати» корумпованість посадової особи, якщо корупцією визнаватиметься не конкретне юридично-значуще явище, що набуває форми правопорушення, а нейроімпульс у корі головного мозку?

Таким чином, проаналізувавши провідні концепції розкриття суті корупції, можна зробити такі висновки: *по-перше*, незважаючи на значну кількість досліджень у сфері корупційної проблематики, ще досі не сформовано певного універсального підходу до трактування її суті, і, як зазначає професор О. І. Мізерій «хоча і існує значна кількість визначень корупції, повної ясності і правової точності з приводу розкриття її істинної суті і досі немає» [137, с. 95]; *по-друге*, як випливає з проведеного аналізу, існує значна кількість

взаємозаперечних концепцій та понятійних антагонізмів у доктринальних дослідженнях даного феномену, що призводить до неможливості уніфікації підходів до трактування навіть базових понять, які формують понятійний апарат явища корупції; *по-третьє*, значна увага, що приділяється проблемі корупції зумовлена істотним деструктивним потенціалом та адаптивністю даного глобального явища, а отже потребує формування дієвої та ефективної концепції заходів протидії корупції, як на національному, так і на загальносвітовому рівнях, а базисом і основною продуктивною компонентою процесу моделювання останніх повинна бути правова доктрина у різних її векторах, структурально сформована з наукових досліджень у корупційній площині; *по-четверте*, відсутність на даний момент структуризованого, комплексного філософсько-правового аналізу корупційної проблематики унеможлиблює соціальну рефлексію таких концептуальних характеристик даного явища як генезис корупційних мотивів у морально-психологічній сфері державного службовця, функції корупції у контексті соціальної інтеграції її форм, вплив корупційного фактору на соціально-правові та політичні процеси, ускладнює процес логічного моделювання сутності та причин соціально-біхевіористського стереотипу «пошуку корупційної ренти», комплікатизує ідентифікацію першопричин та наслідків інтенсифікації корупції, а отже протидіє процесу формування ефективної, логічно-структурованої системи антикорупційної діяльності.

Потенційну перспективність філософсько-правового аспекту дослідження явища корупції не слід пов'язувати лише з теоретичними результатами у формі удосконалення інструментарію доктрини права та філософії, оскільки згаданий вектор дослідження даного антисоціального феномену функціонально становить усесторонню компіляцію об'єктивних та суб'єктивних характеристик корупції, структуризація та детальне висвітлення котрих становитиме базис для інноваційного осмислення даного феномену.

1.3 Гносеологічна систематизація детермінант виникнення корупції як форми девіантної поведінки людини

Будь-яке суспільство на певному етапі власного розвитку змушене повстати перед фактами порушення офіційно-визначених, уповноваженими на представництво волі більшості членів останнього, владними інституціями регуляторних приписів чи усталених у даному суспільстві неформальних біхевіористичних вимог. Залежно від форми прояву та об'єктивних властивостей асоціальної поведінки членів суспільства, остання диференціюється на такі категорії:

– девіація – форма асоціальної поведінки індивіда чи групи осіб, яка характеризується відкритою зневагою до історично-сформованих моральних стереотипів та правил, які побутують у суспільстві та, у разі виявлення останньої, зазнає громадського осуду;

– деліквенція – форма поведінки суб'єкта правовідносин, діяння (дії або бездіяльність) котрого порушують офіційно-визначені державою в особі уповноважених нею органів правила поведінки, зафіксовані у формі правових приписів та детермінують застосування щодо особи деліквента передбачених чинним законодавством заходів правової репресії.

Етимологія категорії «девіація» (від лат. *deviation* – відхилення від певного вектору, зміна напрямку) [146] апріорі базувалась на філософсько-природничій концепції соціальної консолідації – організації та функціонуванні макросоціальних утворень таких як громади, суспільства, держави тощо. Властивим атрибутом таких соціальних формацій аксіоматично виступає певний загально-соціальний вектор їх розвитку, інституціоналізований засобами права, моралі, релігії.

Проектування властивостей корупційної моделі поведінки через призму девіаційної концепції, на нашу думку, дозволить проаналізувати увесь спектр форм та засобів соціального реагування на досліджуваний нами феномен,

визначити передумови та наслідки інфільтрації корупційних алгоритмів у функціонування суспільних інституцій.

Як уже зазначалось, деякими дослідниками явища корупції відстоюється гіпертрофована концепція інтерпретації даного явища, у межах котрої проявами корупції пропонується зокрема визнавати негативні установки, переконання, погляди, а також морально-психологічні дисфункції, які мають місце у свідомості окремих службових осіб. Послугуючись методологічним концептом ідентифікації форм корупції, запропонованим Є. В. Невмержицьким, М. І. Мельником та Л. В. Багриєм-Шахматовим в континіумі останніх, окрім формально-правових, охоплюються і девіантні, а отже моральні компоненти. Такий підхід видається невиправданим, оскільки в межах доктринального інструментарію останнього не здійснено чіткого розмежування таких категорій як причини та прояви корупційної діяльності. Морально-психологічні дисфункції, що мають місце у свідомості індивіда та проявляються у формі девіацій слід відносити до числа факторів, які обумовлюють подальшу корупційну поведінку, втім не відносяться до повноцінних проявів останньої. На підтвердження наведеної сентенції слід проаналізувати функціональний аспект категорій «девіація» та «корупція». Послугуючись загальноприйнятою дефініцією, корупцію можна визначити як зловживання посадовою особою чи іншими суб'єктами, наділеними організаційно-розпорядчими та/або адміністративно-господарськими повноваженнями, наданими їм владою чи службовим становищем, з метою використання ними у власних корисливих інтересах чи інтересах інших осіб. За результатами виявлення фактів корупції, стосовно контрагентів корупційної взаємодії (корупціонера та коруптера) застосовуються передбачені чинним законодавством заходи правової репресії. Натомість, девіантна поведінка суб'єкта має своїм наслідком виключно застосування громадського осуду. Таким чином, приходимо до висновку про те, що корупція субститує девіацію, породжується нею, становлячи собою якісно-інший рівень асоціальної поведінки, а отже девіація – це лише фактор корупційної діяльності, а не прояв останньої.

Під сферою існування (континіумом) слід розуміти визначений та лімітований просторово-часовими обмеженнями, зазвичай об'єктивно-зумовлений сегмент суспільних відносин, що становить собою середовище виникнення, перебігу та кульмінації процесу, який перебуває у взаємозв'язку з останнім, піддаючись трансформації та одночасно змінюючи властивості цього процесу.

Причина (у концепції біхевіористичного напрямку) – ланка ряду детермінант виникнення процесу, якій притаманна іманентна просуб'єктна локалізація. У контексті розгляду деліквентних діянь, сутність причини зводиться до комплексу девіацій та соціально-психічних деформацій деліквента, що формують готовність до вчинення правопорушення.

Умова – фактор об'єктивного середовища, що викликає певні трансформації останнього, наслідки яких є запорукою виникнення конкретного явища, так як усувають перешкоди, що попередньо унеможлилювали його виникнення. Умову також можна інтерпретувати як сприятливий для певного процесу стан середовища.

Проявами певного явища слід вважати перцептивно-сприйнятні форми репрезентації, що визначають властивості останнього у процесі взаємодії з середовищем існування. В свою чергу, під наслідками процесу слід розуміти якісні та кількісні зміни властивостей середовища пост-фактум його взаємодії з досліджуваним процесом.

У контексті дослідження проблеми корупції у сучасному суспільстві, неодмінно слід зупинити свою увагу на аспекті причинної детермінації цього явища. Найбільш слушною з цього приводу видається концепція «іманентної деформації службовця», яка зводиться до наступного: службова або посадова особа, на яку, відповідно до штатного розпису та посадових інструкцій покладається комплекс повноважень, безпосередньо пов'язаний з прийняттям владно-розпорядчих актів нівелюючи формально-визначений алгоритм діяльності починає використовувати компетенційні правомочності у власних інтересах, з метою сатисфакції власних матеріальних потреб. Як слушно зазначає

професор В. І. Добреньков: «Корупція починається там, де дії службовця, що повинні бути спрямовані на виконання функцій держави в інтересах служби замінюються діями для одержання особистої вигоди» [42, с.322]. А, отже, причиною корупційних правопорушень слід визнати субституцію мотивів функціонування службових та посадових осіб, інших суб'єктів, на яких покладено реалізацію функцій держави у процесі управління. Російські дослідники, визначаючи причинне обумовлення корупції як дефекту функціонування державно-владного апарату, зазначають що детермінантами ініціації цього явища виступають фактори «авто-системної рекреації» та «морально-психологічної залежності»[151, с.110]. Фактор «авто-системної рекреації» зводиться до стереотипного, у деяких випадках архаїчного режиму функціонування державного апарату, що зумовлений відсутністю інновацій у організації та діяльності останнього. У постсоціалістичних державах, таких як Російська Федерація, Україна, Білорусія, Грузія, Молдова, Узбекистан тощо, цей дефект є наслідком «успадкування» адміністративно-командної системи управління зі всіма її недоліками, а як відомо, рівень та валова загально-облікова номінальна вартість корупційних правопорушень в СРСР сягали неймовірних розмірів. «Морально-психологічна залежність», як фактор корупційної поведінки, інтерпретується дослідниками як стійка психоемоційна адаптація службовця у колективі, де поширені корупційні тенденції, що змушує службовця «прийняти усталені правила гри» для збереження робочого місця та інтеграції у професійний мікросоціум. У деяких випадках, йдеться навіть про примусове залучення нового акредитованого службовця іншими членами колективу у корупційні схеми з метою одержати впевненість у його лояльності. Не піддаючи сумніву значимість корупціогенного впливу службового мікросоціуму на особу службовця, слід звернути увагу і на таку причину генезису корупції як іманентна де-сатисфакція службової особи її професійною діяльністю. Низький ценз соціальної значимості професійної діяльності, значна інтенсивність плинності кадрів, резонуючи з незадовільним рівнем матеріального та іншого соціального забезпечення службової особи призводять до реструктуризації аксіологічних

систем у свідомості індивіда, нейтралізуючи первинне прагнення останнього до належної реалізації покладених на нього професійних обов'язків.

Як зазначає відомий російський дослідник корупції О. В. Манько: «Корупція поступово переходить на якісно-вищий рівень розвитку. Державні службовці не обмежуються виключно одержанням хабарів, натомість усталеною є інтерпретація займаної посади як індивідуального атрибуту, об'єкта права власності, відчуження котрого відбувається на платній основі. Корупційної спрямованості державний службовець починає набувати уже на етапі працевлаштування, оскільки дана процедура уже давно втратила своє первинне призначення – селекції найкращих для підвищення ефективності державної служби. Єдиним цензом тепер виступає матеріальна забезпеченість кандидата...»[124,с.149]. Поступова субституція функціональних аспектів державної служби призводить до абсолютної комерціалізації останньої, а отже екзистенційного значення набуває необхідність продукування дієвої системи ідентифікації потенційних корупціонерів з метою недопущення інфільтрації останніх у систему державного управління.

До системотворчих причин обрання громадянами (потенційними коруптерами) корупційного алгоритму взаємодії з державними інстанціями, на думку дисертанта слід віднести хибну модель перцепції корупції та її значення у контексті функціонування держави та суспільства. В переважній більшості випадків, з метою лоялізації службової особи, має місце так зване «обдаровування» останньої, що однак не сприймається як корупційне діяння, натомість інтерпретується громадянами як прояв ввічливості, що відповідає усталеним уявленням про гостинність. Систематичне повторення зазначених дій призводить, з одного боку до формування оплатної моделі функціонування державного службовця, а з другої сторони сприяє інтеграції у суспільну свідомість стереотипу необхідності наведених заходів, які відтак сприймаються як єдино-можливий метод взаємодії з представниками державної влади. Подолання наведеного стереотипу і виступає ключовим методом мінімізації корупційної компоненти у функціонуванні державно-владного апарату.

Розглядаючи континуум умов корупції, слід мати на увазі, що остання, як соціальне явище, відображає весь спектр політичних, економічних, ідеологічних та інших соціальних властивостей суспільства, а отже є індикатором дефективного перебігу у ньому зазначених процесів. Абсолютно доречним видається твердження М. І. Мельника про те, що корупція – «це термометр суспільства»[131, с.234], оскільки її рівень перебуває у нерозривній обернено-пропорційній залежності з показником ефективності функціонування державних та загально-соціальних інститутів.

Незважаючи на відсутність монолітної концепції у підході до визначення умов корупції, на підставі узагальнення положень доктрини, можна виділити такі з них:

– явище аномії правової системи держави, при якому попередні правові норми уже неефективні, а нові ще не було прийнято. Якщо прослідкувати ситуацію, що склалася в Україні у сфері антикорупційного законодавства, то очевидним є факт систематичних дисфункцій цієї частини правових приписів. Так, 2009 року Закон України «Про боротьбу з корупцією» було визнано таким, що втратив чинність, натомість жодного акту, який би регламентував комплекс заходів антикорупційного характеру і задовольняв вимогу ст.92 Конституції України, прийнято не було. Дану проблему намагались вирішити шляхом прийняття загально-декларативних концепцій та методик боротьби з корупційними проявами, хоча, безуспішно. Новий антикорупційний закон було прийнято аж у 2011 році, а отже, Україна 2 роки перебувала у стані абсолютної галузевої правової аномії, що дає підстави стверджувати, що заходи протидії корупції на загальнодержавному рівні у цей період були вкрай неефективними. Також факторами даної умови виступають: відсутність універсальної правової дефініції корупції, або ж наявність номенклатурного нефункціонального визначення останньої на нормативному рівні; невизначеність якісного складу корупції як правового явища; зведення нормативних заходів протидії до загальних програм, напрямків та нефункціональних положень; відсутність підвищеної міри відповідальності за корупційні правопорушення; розмитість

формувань суб'єктного складу корупційних діянь; відсутність спеціально-уповноважених органів по боротьбі з корупцією; відсутність у переважній частині випадків реальної правової можливості задоволення громадянами своїх потреб легальним шляхом; безсистемна та науково необґрунтована, хаотична зміна законодавства, що в деяких випадках спрямована на прийняття нормативних актів для задоволення виключно особистих чи корпоративних потреб (так звані акти “pro domo sua” – на власну користь). Існуюча можливість порушувати закон, діяти всупереч йому, з одного боку, негативне ставлення до права та закону, як його прояву з другого, вимушеність задовольняти життєві потреби незаконним шляхом – з третього, створюють сприятливі умови для корумпування суспільних відносин;

– ентропія державного апарату, що проявляється у значній бюрократизації та необґрунтованому ускладненні взаємодії громадян з ланками останнього. Відсутність дієвої форми кооперації державного апарату та приватноправових суб'єктів в контексті виконання правових приписів, що визначають компетенцію структурних компонентів останнього, детермінує вибірковість їх функціонування, опосередкованого здійсненням недокументованих платежів, що і становлять мікрорівень корупції. Зазначена позиція формує похідну форму ініціації корупційних проявів – зневіру громадян у ефективності державного апарату, а отже зумовлює виникнення морально-психологічної готовності до участі у корупційних схемах для задоволення особистих потреб. Також дана умова проявляється у відсутності ефективного контрольно-наглядового механізму у функціонуванні органів державної влади;

– низький рівень соціального забезпечення осіб, наділених компетенцією у сфері реалізації державної влади. Дана ситуація породжує необхідність знаходження альтернативних джерел для задоволення власних потреб, а отже неодмінно веде до несанкціонованої експлуатації службового становища та повноважень, як запоруки одержання матеріальних активів від «замовників послуги». Як зазначає П. А. Кабанов у своєму фундаментальному кримінально-правовому дослідженні явища корупції : «В країні, в якій відсутній дієвий та

збалансований механізм оплати праці, що у розвинутих країнах вибудовувався десятиліттями, люди просто переходять на альтернативний офіційному алгоритм перерозподілу благ – приватноправовий»[80, с.123; 81]. Дослідник звертає увагу на той факт, що диссатисфакція державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування неподільно пов'язана з умисним створенням ними умов для корупції («недосконалі» закони і заплутані інструкції приймаються навмисно, свідомо з метою закладення можливості створення корупційних ситуацій, які у перспективі ефективно використовуються для одержання адміністративної та фінансової вигоди). Підтвердження значимості даного фактору у процесі детермінації корупції проявляється і у відомостях, що містилися у звіті, оприлюдненому міжнародною аудиторською компанією “Pricewaterhouse-Coopers” у 2006 році. У зазначеному документі наводилось порівняння ефективності заходів протидії корупції шляхом зіставлення показників рівня корупції у різних державах. Одним з визначальних моментів, на думку автора, є зміна показника корупції (10 – максимальний рівень корупції, 1 – мінімальний рівень корупції) в Китаї з 7,2 до 5,3 і в Індонезії з 7,6 до 3,1 за 2005–2006 роки, при чому кореляція показників у першому випадку зумовлена введенням у 2006 році смертної кари за корупційні діяння, у другому ж випадку – детермінована різким підвищенням заробітних плат державним службовцям. Порівняння зазначених фактів демонструє, що при належному матеріально-фінансовому забезпеченні доцільність протиправного збагачення мінімізується, при чому істотніше ніж при підвищенні міри відповідальності, що настає за вчинення протиправного діяння та притаманна авторитарно-репресивним системам;

– неефективність, а подекуди і відсутність системи контролю за діяльністю службових осіб, що породжує у свідомості останніх відчуття безкарності, стимулюючи їх до подальших корупційних практик;

– ментальна, або морально-психологічна детермінація. Деякі вчені, зокрема В. Г. Асеев, Д. А. Медведєв, Б. В. Волженікін, пояснюють феномен корупції з позиції іманентної унікальності певних соціокультурних формацій, для яких

корупція, у певних її проявах, становить неодмінний атрибут ділових, у тому числі офіційних відносин. Так, В. І. Добренєков та Н. Р. Ісправнікова у своєму правовому дослідженні під назвою «Корупція: сучасні підходи дослідження» зазначають: «Корупція, в силу багатовікових традицій, сприймається не як делікт чи злочин, а як усталена норма поведінки. Інколи «традиція» давати хабарі настільки притаманна людині, що вона не може навіть уявити вирішення певної проблеми без додаткової «подяки». Корупція – одна з визначальних проблем національного менталітету, формування зачатків котрої відбувається ще у дитячому віці»[50, с.98]. Зазначена проблема притаманна здебільшого пострадянським країнам, а також країнам Азії. Зокрема, у другому випадку налаштування нормальних та довготривалих ділових стосунків практично неможливо уявити без своєрідного майнового стимулу. Зокрема, в Японії на першу зустріч з «діловим партнером» прийнято з'являтися з подарунком, вартість котрого становить не менше середнього місячного доходу перспективного обдаровуваного у еквіваленті, і хоча зазначені дії, у разі акцепту подарунка посадовою особою і знаходять свою формальну оцінку в якості делікту, все ж, за даними опитувань міжнародної соціологічної компанії “Kaizer Group”, проведеними у 2008 році, 87,2% респондентів засвідчують факт дотримання зазначеної традиції;

– високий рівень латентності корупційних діянь. Зазначений фактор зумовлюється, по-перше, значним рівнем адаптивності корупції, як явища соціального, у зв'язку з чим механізми корупційної взаємодії наділяються своєрідним самозахисним потенціалом, себто здатністю до оперативної нейтралізації будь-якого якісно-нового обструктивного соціального процесу, призначеного протидіяти корупції. Високий рівень здатності корупції до адаптації пояснюється середовищем існування корупції як побічного продукту реалізації державного та муніципального управління та характеристикою носіїв зазначеної управлінської дисфункції. Так, очевидним видається той факт, що при комбінаційному поєднанні в особі конкретного державного службовця характеристик корупціонера та продуцента заходів по боротьбі з корупцією, про

ефективність останніх не може бути і мови, позаяк вони будуть нічим іншим як ілюзією. У високорозвинених державах на кшталт Франції, Німеччини, Великої Британії, Америки, Канади давно усталеною є модель кооперації органів державної влади та провідних фахівців у відповідних галузях знань, у контексті котрої останні надають свої науково-обґрунтовані рекомендації щодо оптимального вирішення посталих перед державою проблем. Про ефективність такого методу формування політичної дискусії свідчить високий рівень життя у цих країнах, низькі темпи інфляції та відносно низький рівень злочинності. Другим фактором обумовлення латентності корупційних правопорушень є те, що якісний склад корупційного феномену становить нерозривну систему взаємодій між корумпованими службовцями, частина котрих наділена компетенцією у сфері боротьби з цим явищем, а отже не зацікавлені у викритті своїх співучасників під страхом власного викриття. Унікальність корупції як комплексу актів деліквенцій проявляється також у тому, що виявлення конкретного правопорушення, у більшості випадків, породжує не факт застосування заходів правової репресії, а навпаки зумовлює виникнення нового корупційного правопорушення, вчинення котрого спрямоване на уникнення коруптером відповідальності за ретроспективні делікти. Звідси робимо висновок, що корупція – складна авторепродуктивна система, яка сама формує механізми соціальної інфільтрації та наділена складним комплексом заходів протидії правоохоронній активності на всіх рівнях;

– відсутність механізму забезпечення захисту законних інтересів осіб, які беруть участь у провадженні у справах про корупційні правопорушення. У зв'язку з цим, дисертантом запропоновано доповнити *ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»* пунктом «ж»: *«Особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, перебувають під захистом держави. Держава забезпечує здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, житло*

та інше майно осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, а також близьких їм осіб»;

– відсутність ефективного механізму легітимного функціонування ланок державного апарату, що стимулює потенційних контрагентів вдаватись до корупційних заходів для пришвидшення перебігу адміністративно-правових процесів та виконання формальностей, в силу безальтернативності форм виходу з описаної ситуації.

Ідентифікація проявів корупції як складного та багатоаспектного явища ускладнюється неоднаковим трактуванням суті даного явища. Зважаючи на це, слід навести найбільш-поширені трактування номенклатури корупції. М. І. Мельник стверджує: «Проявами корупції слід вважати усі соціально-правові форми відображення цього феномену, а саме: адміністративні та дисциплінарні правопорушення, злочини а також девіації, себто морально-психологічні процеси псування індивіда, що негативно впливають на внутрішній імператив останнього»[131, с. 239]. Є. В. Невмержицький під формами виразу корупції пропонує розуміти «... соціальні, економічні, політичні, правові та інші просоціальні процеси в межах яких відбувається використання службовою чи посадовою особою власної компетенції, статусу чи авторитету для задоволення індивідуальних або корпоративних інтересів. Іншими словами, корупція проявляється у торгівлі владою» [145, с. 139].

О. М. Охотнікова притримується наступної позиції з приводу зазначеної ситуації: «Корупція проявляється у формі усталених соціальних зв'язків комерційного характеру між кримінальним середовищем та суб'єктами, наділеними організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими повноваженнями» [150, с. 229]. Н. Р. Исправнікова та В. І. Добренєков зводять прояви корупції до деяких кримінально-протиправних діянь, а саме: зловживання владою та службовим становищем, перевищення влади чи службових повноважень, одержання неправомірної вигоди, давання неправомірної вигоди, провокація неправомірної вигоди, службове підроблення[41].

Аналіз вказаних поглядів на детермінаційний континуум та іманентний склад корупції дає підстави для наступних умовиводів:

- існує значне розмаїття підходів до трактування сутності даної проблематики;
- переважна більшість науковців неналежним чином ідентифікують корупцію як власне антисоціальний феномен;
- суттєвим недоліком значної частини досліджень корупційної проблематики є відсутність диференціації між причинами та наслідками корупції.

На думку автора, до проявів корупції слід віднести усі правопорушення, пов'язані з використанням службовою, посадовою чи іншою уповноваженою на виконання функцій держави особою своїх повноважень, а саме: дисциплінарні, адміністративні правопорушення та злочини, оскільки девіації та метаморфози внутрішнього імперативу є передумовами а не проявами корупції, а суспільні відносини, що опосередковують зв'язки службовців та криміналітету є середовищем виникнення корупційних правопорушень. Дану концепцію визначення спектра діянь, що у своїй єдності становлять корупцію як явище слід йменувати «Концепцією правового прагматизму».

Зважаючи на те, що аксіоматичним є твердження про негативну суть корупції, слід визначити, які ж негативні трансформації у соціальному середовищі детермінуються цим феноменом. Серед негативних ефектів корупції зазвичай прийнято визначати наступні:

- посилення сепарації між різними верствами населення за фінансово-економічним критерієм;
- зневіра суспільства у дієвості державного апарату та ефективності права в цілому;
- незаконне вилучення частки валового доходу окремими розпорядниками;
- підвищення рівня злочинності, у зв'язку зі значною чисельністю синалагматичних з корупцією злочинів;
- дискредитація держави на міжнародному рівні;

- зниження інвестиційної привабливості держави як об'єкта інвестування;
- формування стереотипної моделі протиправної поведінки у функціонуванні апарату управління, що детермінує експлуатацію останньої за наступництвом новими працівниками;
- неавторизоване використання управлінських повноважень, внаслідок їх придбання за корупційними схемами;
- пониження професійності у персональному штаті апарату управління у зв'язку з проявами непотичної корупції (кумівством), тощо.

Підсумовуючи аналіз детерміністичного сегменту корупційної проблематики, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на необхідності послідовного, системного та логічно-впорядкованого гносеологічного аналізу комплексу причин та умов виникнення та екзистенції корупції праксеологічним наслідком чого повинно виступати сформована функціональна інтерполяція дієвої системи антикорупційних заходів. Визначальним завданням філософсько-правової парадигми у даному процесі вважаємо системний аналіз правової доктрини, спрямований на визначення та консолідацію концептуальних положень у сфері протидії корупції, їх подальше логічне впорядкування та систематизацію з метою формування функціонального механізму антикорупційної діяльності, яка здатна не лише на пропагування декларативних гасел, але й матиме очевидний позитивний вплив на динаміку корупційної активності.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що корупція як комплексний соціальний феномен деструктивного типу набув визначення фундаментальної проблематики складно-організованих мікросоціальних організацій ще у матеріальних пам'ятках античного періоду. Проблемі висвітлення його сутності приділялась увага у працях багатьох видатних філософів давнини, у працях котрих останній, однак, набував виключно філософського, морально-естетичного, ідеологічного

концепту, що зумовлюється теоретико-ідіоматичним виміром проектування властивостей корупції, притаманних зазначеному періоду філософської доктрини. Видозміна підходу до ідентифікації корупції у різні періоди зумовлена трансформацією не лише соціально-правових інституцій, але й видозміною досліджуваного явища, яке, у контексті глобалізаційних процесів набувало інтегративного характеру, детермінуючи все глибші та деструктивніші метаморфози у алгоритмі соціального, політичного та економічного буття суспільства та форми його інституціоналізації – держави.

2. Доведено та практично обґрунтовано, що незважаючи на широкий спектр підходів та методик дослідження феномену корупції, які мали місце у філософській та правовій науці з античності до сучасного часу, відсутність універсальної концепції наукового пізнання останнього, яка б забезпечила реалізацію не лише теоретичної але й праксеологічної компонент комплексного завдання нейтралізації негативного впливу корупції на загально-соціальну динаміку в умовах глобалізованого та стратифікованого суспільства, де-факто не існує. З метою вирішення даної доктринальної проблематики, запропонована інноваційна, симбіотична філософсько-правова методика дослідження корупції в усій широті спектру рівнів, проявів та змісту останньої. Методологічною основою даної методики виступає проектування корупційної проблематики через призму інструментарію філософської доктрини, що відтак уможливорює консолідацію усіх факторів, наявність котрих є фактичним індикатором дієвості, а отже раціональності останньої.

3. Враховуючи, що визначальною проблематикою актуальних досліджень корупції є виключна теоретичність та поверхневність, котрі, відтак, призводять до неефективності, а, подекуди, і шкідливості останніх якнайгостріше постала необхідність подолання вузькогалузевості методики дослідження корупції. Аналіз сучасної правової доктрини у сфері ідентифікації корупційної проблематики, проведений автором, демонструє, що визначальною помилкою більшості дослідників корупції є нівелювання значимості розкриття базових інститутів даного явища, натомість гносеологічна акцентуація здійснюється на

більш генералізованих категоріях. Спроби науковців продукувати цілісне уявлення корупції, сформулювати дефініцію даного явища без розкриття сутнісного потенціалу, детермінант генези та особливостей соціальної інтеграції останнього – неприпустима помилка.

4. Проаналізована системна та комплексна історіографічна та гносеологічна характеристика концепцій розкриття сутності та особливостей детермінаційного континууму корупції як антисоціального феномену, притаманна різним періодам розвитку соціально-політичної та філософсько-правової думки. Запропоновано класифікацію детермінаційних факторів виникнення корупції на різних (макро- та мікросоціальних) рівнях. Запропоновано чітке розмежування детермінаційних факторів корупціалізації публічно-правового апарату та виділення у контексті останнього двох інститутів: причини корупції (детермінаційні фактори корупції, що носять просоціальний, іманентно-психологічний характер) та умови корупції (чинники виникнення корупції, наділені об'єктивними властивостями соціально-економічного, політико-правового, кримінологічного та соціологічного типів).

5. Комплексний гносеологічний аналіз причин та умов виникнення та розвитку корупції, праксеологічним наслідком чого повинно виступати формування та функціональна інтерполяція дієвої системи антикорупційних заходів є аксіоматично-необхідним у зв'язку з фундаментальністю результатів останнього як передумов подальшої розробки антикорупційного механізму. Визначальним завданням філософсько-правової парадигми у даному процесі є системний аналіз правової доктрини, спрямований на визначення концептуальних положень у сфері протидії корупції, їх подальше логічне впорядкування та консолідацію з метою формування функціонального механізму антикорупційної діяльності, яка здатна не лише на пропагування декларативних гасел, але й матиме очевидний позитивний вплив на динаміку корупційної активності. Гносеологічна компонента філософсько-правового дослідження феномену корупції передбачає структурування послідовності рефлексії даного явища: ідентифікує напрямок усього дослідження, визначає його пріоритети, завдання, засоби вирішення завдань дослідження.

РОЗДІЛ 2

ОНТОЛОГІЧНИЙ ТА ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ КОРУПЦІЇ ЯК ФОРМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

2.1 Онтологічна характеристика макросоціального рівня прояву корупції

У контексті онтологічного (сутнісного) аналізу антисоціального феномену корупції, здійснено системне висвітлення проявівбуття даного явища через відображення негативного впливу останнього на соціально-економічні та правові процеси як державного так і міжнародного типу. Актуальною та узагальнюючою у даному аспекті дослідження корупції є думка М. І. Мельника про те, що «...дане явище є одним із основних чинників роздвоєння суспільства, умовно кажучи, на офіційне і неофіційне. Унаслідок цього в рамках суспільства паралельно співіснують дві соціальні підсистеми: одна з них базується на правових та моральних засадах, інша – на використанні протиправних засобів, таких як підкуп, неправомірне надання пільг та переваг тощо»[132, с.47–49]. Корупцію можна відтак ідентифікувати як явище, що призводить до тотального дисбалансу окремих компонентів соціальної організації, що веде до дисфункціональності усєї соціальної системи.

У наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених, предметом дослідження яких був феномен корупції, найчастіше виокремленню підлягають політико-правові, соціальні, економічні, морально-психологічні наслідки її впливу. Частково висвітленню негативного впливу корупції на різноманітні сфери суспільства присвячено наукові праці Д. Г. Заброди, О. Г. Кальмана, М. І. Мельника, Є. В. Невмержицького, О. Я. Прохоренка, С. С. Рогульського та інших.

Зважаючи на міжнародний характер корупції як явища, слід здійснити умовнерозмежування континіуму корупційно-детермінованих метаморфоз соціального середовища, послуговуючись критерієм їх територіально-політичної

дислокації, виділяючи за результатами даної диференціації наступні сегменти корупційних наслідків:

– внутрішньодержавні – деструкції зазнають процеси ендогенного, по відношенню до конкретної політико-територіальної організації публічної влади, типу. При цьому вплив на міжнародні політичні, економічні та інші соціальні процеси повністю відсутній, або ж мінімальний;

– міжнародні – наслідки корупціалізації публічно-владного алгоритму, які істотним чином впливають на зовнішньополітичне становище держави, зумовлюючи негативну трансформацію її атрибутивних характеристик.

До першої з виокремлених нами компонент соціальних деформацій корупційного типу слід віднести:

– *викривлення мети соціально-економічних реформ.* Як відзначає представник американської школи дослідження корупції С. Роуз-Акерман: «Інтенсифікація корупційної активності зазвичай збігається у часі з процесами соціально-економічних та правових реформ, які проводяться владою. Тимчасовий стан аномії, що виникає внаслідок таких процесів зумовлює складність виявлення правопорушень, а отже можна стверджувати, що корупція та реформи йдуть пліч-о-пліч»[172, с. 185]. Послуговуючись визначальним пріоритетом демократії – «захист прав та законних інтересів людини понад усе», вектор політичного процесу неодмінно постає перед необхідністю реформування окремих ланок державного апарату, що проявляється у численних модернізаціях, реорганізаціях тощо. Як відомо будь-яка соціальна реформа – це своєрідна відмова від усталеної на даний момент моделі організації суспільства на користь потенційно-ефективнішого, прогресивнішого концепту вирішення певних соціальних завдань. Визначення змісту реформи, як і засобів для її реалізації, зазвичай, здійснюється її ініціаторами, що і приховує корупційну пастку. Буденною в умовах сьогодення видається практика лобіювання можновладцями власних фінансових, підприємницьких чи інших матеріальних інтересів, що загрожує не лише докорінною видозміною соціального алгоритму у певній сфері, але й потенційним колапсом усієї системи, у разі якщо інтегрована модель

виявиться «нежиттєздатною». Зважаючи на наведені аргументи, будь-яка трансформація соціально-економічного ладу – потенційне середовище для корупційних зловживань, які призводять до підвищення рівня латентності корупційних правопорушень, вчинюваних у період організаційного дисбалансу, утворюють середовище для інтеграції індивідуальних інтересів можновладців у політичну площину з метою їх подальшої сатисфакції за рахунок державних активів, потенційно можуть переслідувати мету створення можливостей для службових зловживань у певній сфері реалізації державної влади тощо;

– *соціальну дестабілізацію*. «Корупція, спотворюючи суспільні відносини, порушує нормальний порядок речей у суспільстві, починаючи із порушення службового обов'язку» [131, с. 121]. Соціальна система оптимізує ефективність власного функціонування за рахунок спеціалізації окремих її ланок, пропорційної диференціації повноважень та функціонування інституту перманентного контролю, котрі у своїй єдності повинні забезпечувати мінімізацію трансакційних витрат, пов'язаних з реалізацією конкретного соціального завдання. Корупція, як фактор дисгармонізації соціальних процесів нейтралізує засаду паритетності, яка є визначальною у контексті забезпечення оптимального функціонування усіх ланок державного апарату, призводить до надмірної концентрації владних повноважень у сфері відання окремих з них, що суперечить концепції «стримувань і противаг», призводячи до ще більших зловживань. На соціально-побутовому мікрорівні, корупція призводить до непропорційної стратифікації суспільства за майновим цензом, що з часом викликає ефект соціального обурення, проявами котрого можуть виступати підвищення рівня злочинності, різноманітні заходи соціального супротиву (пікети, демонстрації, соціальні заворушення тощо), зневіра у ефективності державної влади. Непропорційний розподіл соціальних благ на фоні чіткої поляризації суспільства, в окремих випадках (приклад царської Росії, революційне припинення режиму Саддама Хусейна в Іраку, колапс військової хунти в Лівії тощо) може призвести до перерозподілу фактично консолідованих активів соціальних еліт під дією фактору суспільного примусу у найрізноманітніших його проявах. Реалією

українського сьогодення виступає ситуація, при якій різні майнові класи суспільства відокремлені один від одного нездоланною прірвою матеріальної диференціації. «За даними статистики та соціальних досліджень, бідні та убогі в нашій країні становлять приблизно 70% усього населення»[131, с. 316]. Методом логічно-індуктивного аналізу, приходимо до висновку про те, що корупція, досягаючи біфуркаційної рівня власного розвитку призводить до краху тієї системи, в межах котрої існують її прояви, а отже корупцію можна ідентифікувати як явище соціально-економічної деструкції;

– *тінізацію та криміналізацію економіки, фінансову дегенерацію держави, порушення засад ринкової самоорганізації.* Очевидним видається той факт, що внаслідок гіпертрофії частки недокументованих (корупційних) схем відбувається мінімізація загально-облікової фіскально-консолідаційної спроможності, що в подальшому призводить до дефіциту державного бюджету. Зростання тіньової частини сектору підприємницької діяльності одночасно унеможливорює реалізацію функції державного контролю за діяльністю її суб'єктів, призводячи до неконтрольованості господарської діяльності, а це, як відомо ключова запорука нехтування державними стандартами якості продуктованих суб'єктами господарської діяльності товарів та послуг. Корупція вчиняє істотний вплив і на механізми ринкової економіки, корелюючи ринкову кон'юнктуру за рахунок нейтралізації конкурентних базисів вартісної ідентифікації. Дана ситуація детермінується потенційною спроможністю окремих учасників конкурентного середовища до вступу у корупційні взаємодії з уповноваженими представниками державної влади з метою одержання комплексу преференцій у тендерних та приватизаційних процедурах, мінімізації конкурентного тиску з боку інших учасників ринку, шляхом неправомірного створення перешкод у процесі інтеграції останніх у ринкове середовище та у контексті їх подальшого господарського функціонування за рахунок корупційного використання адміністративного ресурсу. Втім, аналіз доктринальних досліджень фінансово-економічних наслідків корупції, дає підстави виділити і дещо відмінну від стереотипної (деструктивної) концепцію розкриття суті останніх. Так, на думку

Н. Лефа, корупція – це «засіб внесення конкуренції у ті галузі економіки, у яких за звичних обставин панує монополія, а отже корупція, у певному розумінні – своєрідна запорука ефективності функціонування економіки держави» [220, с. 167]. Такий підхід до розкриття сутності корупційних проявів виправдовує деструктивний потенціал даного феномену позитивними моментами, які у деяких випадках виступають метою корупційних дій. Однак слід наголосити на неприпустимості такої моделі інтерпретації корупції, оскільки такий підхід нівелює саму сутність режиму законності, пропагуючи актуальність неправомірної поведінки як допустимої та прийнятної, що вступає у дисонанс з самою сутністю інституту права;

– *аберація політичного дискурсу*. У внутрішньополітичному континіумі корупція як фактор відхилення від легітимної конкурсної моделі заміщення вакантних посад у системі державної служби призводить до видозміни аутентичного вектору трансуб'єктивізації публічної влади. Оскільки населення держави виступає першоджерелом політичної влади, котру останнє за допомогою виборчих процедур делегує спеціально-створеним органам, непотичний підвид корупційних відносин реструктуризує дану модель, внаслідок чого нехтується аутентична воля первинного носія політичної влади. Субституція інтересів народу, які знаходять прояв у інтересах державної служби, меркантильними інтересами службових осіб – корупціонерів і становить фундаментальну сутність корупційних деліктів, призводячи до видозміни політичної моделі соціальної організації;

– *соціально-правова стагнація*. Кожен існуючий державний політичний лад характеризується наявністю властивих йому методик реалізації державної влади (своєрідних адміністративно-процедурних алгоритмів). Об'єктивним залишається факт надмірної бюрократизованості формалізованого алгоритму функціонування державно-владних інстанцій, що неодмінно тягне за собою наявність численних дефектів правових форм регламентації даного виду діяльності: колізій, правових прогалів, антиномій, надмірного обсягу дискреційних повноважень державних службовців тощо. Зазначені фактори є

запорукою корупційного використання вказаних правових дефектів. Усталеність, а подекуди і архаїчність методик корупційних зловживань стабілізують алгоритм взаємодії корупціонерів з приватноправовими суб'єктами, сприяють формуванню своєрідної «клієнтської бази», а отже будь-яка трансформація регламенту функціонування державного апарату є небажаною для контрагентів корупційних правопорушень, оскільки унеможлиблює використання попередньо напрацьованих методик корисливої експлуатації владних повноважень. Як зазначає А. І. Долгова: «У випадку корумпованості державних службовців, а тим більше масштабної, громадяни держави втрачають свій державний апарат, він служить у цьому випадку не платникам податків, а інтересам тих, хто його у них «перекупив» [43, с. 7]. Стереотипізація корупціогенних владних процедур нейтралізує потенційні новації, внесення котрих покликане підвищити ефективність та оптимізувати функціонування державного апарату, а отже корупція – явище, що зумовлює стагнацію державного апарату, а отже і соціально-правового поступу держави;

– *видозміна соціального архетипу*. Ідеальну модель соціальних відносин в межах державного утворення у теорії права прийнято йменувати станом «законності». Законність – це характеристика політико-територіального утворення, у межах котрого усі без винятку учасники суспільних відносин дотримуються букви та духу закону. Лише режим законності забезпечує практичну реалізацію такої демократичної цінності як правопорядок, генералізуючи значення непорушності прав і свобод та оптимального задоволення інтересів кожного громадянина. Незважаючи на формальну протиправність корупційних діянь, соціальна перцепція останніх і досі зберігає характеристику аморфності, внаслідок чого соціально-несприйняття даного явища не виступає прерогативою сучасного українського суспільства. Обставина загально-соціальної апатичності до корупційної проблематики викликає стереотипізацію корупційної поведінки у континіумі прийнятих біхевіористичних моделей та поступово породжує негативні трансформації соціального архетипу (надсвідомого консолідованого психоемоційного

імперативу, що історично формується у макросоціальних організаціях як система індикаторів просоціальності та асоціальності певних феноменів), що потенційно може призвести до легалізації корупції на загальнодержавному офіційному рівні;

– *негативні морально-психологічні тенденції*. Морально-психологічні наслідки корупції проявляються у тому, що даний феномен виступає потужним фактором деморалізації суспільства, деформації психології індивідів та соціальних груп, призводить до девальвації моральних цінностей суспільства, реструктуризує мотиваційний фон функціонування державних службовців. Корупція призводить до зневіри громадян у реальній функціональності держави у площині захисту їх інтересів, відтак державний апарат сприймається лише як комерційна структура, що функціонує за принципом «правий той у кого більше грошей».

Комплексність впливу корупції на соціально-правові, політичні та економічні процеси проявляється не лише на державному, але й на міжнародному рівні. Наслідками корупції у цій площині виступають:

– *погіршення політичного іміджу держави на міжнародній арені*. Оскільки корупція – явище негативне, в ідеальному варіанті її рівень повинен перебувати в обернено-пропорційній залежності зі ступенем ефективності державної влади. Високий рівень корупції свідчить про практичну нездатність держави забезпечити реалізацію обраного нею політичного вектору, вказує на безконтрольність соціально-економічних процесів, репрезентує домінацію тіньового сектору економіки над офіційним сегментом останньої. Пріоритетною виступає кооперація з тими державними утвореннями, які здатні до ефективної норморегуляції внутрішніх процесів, натомість високий рівень корупції – індикатор неефективності державної влади, який зменшує значимість конкретної країни на світовій політичній арені, дестабілізуючи її становище у світовому політичному середовищі, мінімізує ймовірність інтеграції останньої у економічно-вигідні міжнародні проекти;

– *зниження інвестиційної привабливості національних об'єктів інвестування*. Як зазначає М. Н.Крейніна: «Для залучення інвестиційних ресурсів

підприємство повинно відповідати низці характеристик, тобто бути інвестиційно привабливим. Формування інвестиційної привабливості підприємства (ІПП) необхідно для: забезпечення конкурентоспроможності продукції і підвищення її якості; структурної перебудови виробництва; створення необхідної сировинної бази для ефективного функціонування підприємств; вирішення соціальних проблем: інвестиції необхідні для забезпечення ефективного функціонування підприємств, їхнього стабільного стану й у зв'язку з цим вони використовуються для досягнення подальшого розширення і розвитку виробництва; відновлення основних виробничих фондів; підвищення технічного рівня праці і виробництва та ін.»[104, с. 256 с.]. Для мікроекономічного рівня господарської діяльності оптимальною видається методика ідентифікації інвестиційної привабливості підприємства, запропонована А. П. Гайдучьким, який зазначав, що «... інвестиційна привабливість підприємства (ІПП) – це його інтегральна характеристика як об'єкта майбутнього інвестування з позиції перспектив розвитку (динаміки обсягів продажу, конкурентоспроможності продукції), ефективності використання ресурсів і активів, їхньої ліквідності, стану платоспроможності і фінансової стійкості, а також низки неформалізованих показників (професійні здібності керівництва, галузева та регіональна приналежність підприємства, стадія життєвого циклу, добросовісність підприємства як партнера)»[25, с. 120]. Однак дослідником, на нашу думку, не було враховано того факту, що на рівень інвестиційної привабливості конкретного об'єкта також впливає такий феномен як «середньооблікове значення трансакційних видатків», які, у тому числі включають «корупційні відкати» для одержання права на здійснення інвестування. Комплекс корупційних видатків збільшує загальний обсяг фінансових втрат інвестора, зменшуючи при цьому загальний обсяг прямих інвестицій у об'єкт інвестування. Так, М. Соколовський зазначає: «Дослідження фахівців Світового банку свідчать про те, що корупція значно зменшує обсяги внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Розглядаючи корупцію як своєрідний додатковий «податок» на бізнес, вони вважають, що кожне збільшення ставки цього «податку» на один відсоток

скорочує приплив прямих інвестицій у країну на п'ять відсотків»[184, с. 23].

– *спотворення добросовісної конкуренції між учасниками міжнародно-економічної взаємодії.* Негативні прояви корупційного впливу прослідковуються і в межах міжнародного ринкового середовища, набуваючи форми фактора дестабілізації засад конкурентної взаємодії учасників світового ринку. «Корупція наносить багатомільярдні збитки міжнародній торгівлі, американські фірми-експортери стверджують, що вони часто програють вигідні контракти через те, що відповідно до закону не мають права платити хабарі закордонним чиновникам. Натомість, в більшості країн ОБСЄдача хабарів іноземним партнерам не заборонялася, більше того, суми недокументованих платежів могли бути списані з доходу при сплаті податків. Наприклад, у німецьких корпорацій такі витрати становили близько 5,6 млрд. дол. в рік[57]. Ситуація змінилася тільки в кінці 1997 р., коли країни-учасники ОБСЄ підписали «Конвенцію про боротьбу з дачею хабарів іноземним державним посадовим особам при здійсненні міжнародних ділових операцій»[141, с. 10]. На виконання конвенції протягом подальших років були прийняті закони, що забороняють національним компаніям давати хабарі потенційним партнерам, незалежно від їх підпорядкування». Прикладом наслідків міжнародної ділової корупції може служити гучний корупційний скандал 1975 року, пов'язаний з діяльністю американської компанії «Локхід» в Японії, що призвів до відставки Уряду країни і спонукав американських законодавців прийняти в 1977 р. «Акт про зарубіжні корупційні практики», нормами котрого був формалізований прогібіційний припис щодо підкупу зарубіжних посадових осіб американськими громадянами або компаніями. Наслідком даного заходу, замість планованої легітимізації методів взаємодії американських компаній з іноземними партнерами було лише погіршення фінансових позицій господарського сектору США через неспроможність до одержання вигідних контрактів. Зокрема, в одному із досліджень опублікованому в журналі «Економіст» у 1995 р., стверджувалося що в 1994–1995 рр. американські компанії втратили контрактів за кордоном загальною сумою у приблизно 45 млрд. \$, що дісталися менш принциповим

суперникам. Згідно сформованому в 1996 р. звіту Департаменту торгівлі США, американські фірми зазнали збитків, які оцінюються 11 млрд. доларів, через те, що їхні конкуренти звикли до корупційних форм взаємодії з іноземними партнерами. На цій підставі в США була ініційована кампанія спрямована на те, щоб сприяти криміналізації дачу хабарів іноземним чиновникам у законодавстві країн-учасниць ОБСЄ [27, с. 30]. Незважаючи на очевидну протиправність та формальну заборону корупційних дій, вчинюваних деякими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з метою набуття статусу контрагентів у комерційно-вигідних для них торгівельних правовідносинах, корупційна практика й надалі залишається одним з найефективніших методів лоялізації іноземних партнерів та широко використовується у міжнародній діловій практиці, що, у свою чергу призводить до витіснення «законослухняних» суб'єктів господарювання з ринкового середовища, наслідком чого є істотне погіршення загально-ринкової кон'юнктури.

Таким чином, враховуючи наведені фактори, можемо безсумнівно констатувати дуалістичність рівнів прояву наслідків буття корупційного феномену у макросоціальному середовищі, деструктивний вплив котрих проявляється як на окремих загальнодержавних, так і на міжнародному рівнях.

2.2. Деонтологічний аналіз професійної та морально-психологічної деформації службової особи як мікросоціальних наслідків корупції

Послідовний філософсько-правовий аналіз мікрорівня процесу соціальної корупціалізації, на думку автора, є запорукою деталізації особливостей таких компонентів корупційного феномену як індивідуальні фактори каталізації корупційної активності (феномен морально-психічної схильності службової особи до вчинення корупційних дій) та іманентні трансформації внутрішнього імперативу службової особи під дією корупційних факторів.

Проблематиці мікросоціального рівня корупції нажаль не приділялося належної уваги у сучасних доктринальних дослідженнях корупційного

феномену. Більшість дослідників обмежується виключно констатацією факту негативних трансформацій світоглядних позицій у свідомості осіб, які систематично вчиняють корупційні правопорушення, а отже досі не проведено концептуального системного аналізу метаморфічних процесів, які передують та детермінуються корупційною активністю службової особи.

На думку автора, визначальною формою прояву індивідуального та вузькогрупового (корпоративного) рівнів впливу феномену корупції на іманентну морально-психологічну організацію службової особи виступає явище професійної деформації та її сутнісна компонента – реструктуризація індивідуального ціннісно-мотиваційного середовища (реаксіологізація) даної категорії осіб у контексті та як наслідок їх корупціалізації.

Етимологічно термін «деформація» (від лат. *deformatio* – перекручування), як зазначається в енциклопедичних джерелах, – зміна відносного положення часток тіла, в зв'язку з їхнім переміщенням [194, с. 175]. На відміну від природничого концепту інтерпретації даного терміна, соціально-психологічний аспект останнього проявляється у феномені «професійної деформації» та являє собою тривалий процес трансформації особистості в специфічних умовах професійного середовища, пов'язаний з виникненням певних психологічних змін, що породжуються професійною діяльністю і впливають на рівень її реалізації[87].

Отже, даний феномен охоплює складну соціальну, психологічну та філософсько-правову проблематику, оскільки опосередковує своєрідний девіаційний та протоделіквентний процес трансформації службової особи, у контексті котрого видозміна іманентного морально-психологічного середовища останньої поступово формує базис для подальшої нівеляції офіційно-регламентованої процедури реалізації службових повноважень, а отже неминуче призводить до дефектів у правозастосуванні, деякі з котрих проявляються у корупційних формах.

Проблемі професійної деформації державних службовців, а також теоретичному обґрунтуванню її витоків присвячена низка праць таких вчених, як

О. Бандурки, В. Беда, С.Безносова, Д. Гарольда, Д. Гріна, Ю. Голика, Є. Додіна, А. Дулова, М. Ібрагімова, К. Злоказова, С. Кабанова, З. Кісіль, В. Кікотя, Л. Колодкіна, М. Корольчука, В. Медведєва, Н. Москвіна, В. Олійникова, В. Плішкіна, В. Плетнікова, М. Савчина, О. Синявської, А.Сімковіча, Б. Съєдіна, В. Столбового, О. Столяренко, А. Сухова, С. Раїнкіна, О. Ратінова, В. Робозєрова, А. Роші, Л. Терновського, Ю. Тихомирова, А. Шатохіна та ін. Одноставними є висновки вчених щодо правових та соціально-психологічних наслідків цього явища, які набувають значення деструктивного фактору як стосовно окремих працівників, так і в межах загальнодержавного апарату, зумовлюють необхідність створення дієвої системи попередження професійної деформації та запровадження корекційних заходів на кожному щаблі її виникнення і подальшого розвитку.

Посадова деформація службових осіб, пов'язана з виконанням ними владних повноважень, проявляється у: 1) почутті всездозволеності, необмеженості наданих особі владних повноважень; 2) порушенні нормативно-правової регламентації у повсякденній діяльності (правовий нігілізм); 3) довільному тлумаченні закону, маніпулюванні правовими категоріями; 4) суб'єктивному тлумаченні правомірної поведінки; 5) владолобстві, прагненні до пригнічення волі, честі, гідності і амбіцій об'єктів професійної діяльності; 6) нетерпимості до альтернативних думок та критичних зауважень інших службовців; 7) відсутності здатності зауважувати власні помилки, визнавати, а тим більше виправляти їх, поступаючись своїми амбіціями; 8) підлабузництві, орієнтації на думку керівництва, несприйняття інноваційних тенденцій у службовій діяльності; 9) переростанні позитивного почуття корпоративності в відчуття безкарності тощо[11, с.230].

Адаптивна деформація державних службовців виражається у пасивному пристосуванні особистості до соціальних умов, небажанні змінити себе, а тим більше інших людей чи ситуацію в позитивному напрямку. «Особистість внутрішньо не приймає норми і цінності, які домінують у колективі, формально,

зовнішньо пристосовуючись до них, щоб не виглядати «білою вороною», що в кінцевому результаті призводить до деформації» [46, с. 10].

На думку автора фундаментального наукового дослідження В. С. Медведєва, професійна деформація службових осіб – це реальна й подеколи неминуча данина, котру «сплачує» людина за високий рівень професіоналізму, пристрасне захоплення своєю діяльністю. Вчений дійшов висновку, що професійна деформація є комплексом своєрідних, взаємопов'язаних змін окремих якостей і особистості в цілому, що виникають внаслідок виконання управлінських функцій [129, с. 112].

Слід погодитися з В. Я. Кікотем, котрий зазначає: «...професійна деформація особистості працівників ОВС – це зміни в негативний бік професійних та особистих якостей деяких працівників під впливом умов і досвіду професійної діяльності. Вона виявляється у професійно-моральній, професійно-інтелектуальній, емоційно-вольовій, сферах» [156, с. 174–177].

Деякі дослідники вважають, що професійна деформація є результатом невідповідності людини суспільній професійній нормі, появам жорстких професійних стереотипів, наслідком перенесення професійної ролі у сферу позаслужбових стосунків або впливу специфіки службової діяльності [208].

Найбільш вагомим фактором, який сприяє розвитку професійної деформації, на думку К. В. Злоказова, В. А. Кузнєцова, В. С. Плетнікова є організація, умови і досвід професійної діяльності, а також засвоєння службовими особами професійної ролі. Так, на думку російських дослідників, до особистісних причин, які сприяють виникненню професійної деформації, слід віднести «недостатній рівень професійних здібностей, недоліки позитивної мотивації стосовно діяльності; особливості перебігу професійних та вікових криз; неадекватну самооцінку і усвідомлення соціальної значимості власних професійних функцій» [72, с. 39].

О.Р. Ратінов вважав, що деформація в суспільній свідомості слугує соціально-психологічним джерелом злочинності [167, с. 225–241]. На думку В. М. Кудрявцева, остаточне значення має «деформація соціальних цінностей і

уявлень про них». Хоча в цілому соціальні деформації являють собою складний, багатоплановий процес, який має напівпричинну обумовленість. В. М. Кудрявцев вважає, що поняття деформації можна застосовувати, з однієї сторони, до явищ суспільного життя, соціальних інститутів, а з іншої – до особистості, її стилю життя, внутрішнього світу [110, с. 3–13].

Професійна деформація починається з негативних змін у професійній діяльності та у поведінці, тобто на соціально-психологічному рівні, виразом чого являються негативні зміни соціально-психологічної структури особистості. Даний концепт трактування феномену професійної деформації висвітлює філософсько-деонтологічний базис висвітлення проблеми службової дисфункціональності, пов'язуючи її з негативною реструктуризацією службового імперативу[38]. Зокрема, Л. Н. Терновскі вважає, що професійна деформація особистості являє собою триваючий в часовому континіумі мультисегментний процес нехтувань (порушень) ментальних формацій особистості, що детермінують чисельні трансформації у професійній діяльності [225, с. 363–364]. Деформація професійного єства, на думку Д. Гріна, етимологічно полягає у вузькому етико-моральному сприйнятті службової діяльності, дискурсивному спрямуванні особи на стереотипні цілевказівники, інтернальні щодо його професійного світосприйняття, що проявляється у опозиціонуванні останнього щодо сформованих суспільством аксіом діяльності (у їх конфронтаційному сприйнятті) [224, с. 115–130]. Професійна деформованість насамперед розпочинає проявлятися в самій особистості, потім через її поведінку відбивається на службовій діяльності і ближньому оточенні. Особливості особистості і діяльності такого працівника виявляються по-різному і в багатьох поєднаннях; іноді гіпертрофований розвиток окремих рис може призвести до професійної непридатності даного працівника, до порушення ним закону чи аморальних дій. Отже, розвиток професійної деформації може негативно впливати на мотивацію службової поведінки працівників.

В. В. Кулініченко, В. П. Столбовий вважають, що професійна деформація – явище, яке об'єктивно існує, супроводжує людину у її професійній діяльності.

Автори до характерних ознак професійної деформації державних службовців відносять: порушення законності, зловживання владними повноваженнями, формально-бездушне ставлення до потреб громадян, фальсифікацію документів задля одержання особистої вигоди тощо [111].

О. М. Шатохін професійну деформацію службових осіб характеризує наступними ознаками: «знеособлювання» працівників, соціальне утриманство і пасивність, загострення відчуття ворожого ставлення до себе з боку населення, оцінка власної професії як непрестижної, відносини конкуренції у колективі, антипатія до представників інших служб [210, с. 16–17]. Аналогічної точки зору, щодо природи професійної деформації притримується й Д. Харольд, який вважає, що професійна деформація є тенденцією сприймати навколишнє виключно з точки зору певної професії, без врахування подальших перспектив [218, с. 203–248].

В. Ф. Робозеров в якості однієї із ознак професійної деформації службових осіб наводить феномен соціально-психологічної суб'єктивної переоцінки працівниками своєї соціальної ролі. Він зазначає, що «...це призводить до того, що індивід вважає свою службу «самою видатною», свої службові функції «самими важливими», діяльність інших служб зазвичай недооцінюється. Безумовно зазначене може також слугувати причиною професійної деформації особистості, її спрямованості тощо [169, с. 99].

Таким чином, узагальнення наведених підходів до розуміння феномену професійної деформації дає підстави екстрагувати наступні фактори виникнення даного явища серед службових осіб:

1) зміст, організація, умови професійної діяльності та процедура виконання конкретних службових завдань. Як відомо, алгоритму здійснення службової діяльності притаманні такі психологічні особливості як творчий характер вирішуваних професійних завдань та їх значна інтелектуальна і емоційна насиченість, дефіцит часу, вплив на особистість особливо сильних подразників при домінуванні негативних емоцій, підвищена відповідальність за прийняті рішення та необхідність невідкладного вжиття конкретних заходів,

недосконалість правової регламентації діяльності та спектру владних повноважень, неможливість чіткого планування й прогнозування результатів. До зазначеного можна додати недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення, що не відповідає складності вирішуваних завдань, громіздку і недосконалу систему контролю та звітності, наявні недоліки в організації та управлінні діяльністю підрозділів, несприятливі побутові умови значної кількості працівників, недоліки в процедурі підбору та позиціонування кадрового потенціалу;

2) особливості найближчого соціального оточення працівника. Передусім, це службовий колектив в цілому, колеги, з якими він найчастіше спілкується при виконанні службових завдань. Найближче службове оточення може здійснювати позитивний компенсуючий вплив або ж навпаки, поглиблювати професійну деформацію [83].

На виникнення професійної деформації також впливає низка інших негативних чинників:

- юридичних (недосконалість законодавства, нечітке урегулювання процедури реалізації службових повноважень, недосконалість юридичних гарантій, що захищають працівників від протиправних наказів і вказівок тощо);

- економічних (відсутність чітких економічних стимулів, егалітаристичні тенденції в оплаті праці, відсутність належної матеріально-технічної бази тощо);

- організаційних (невірний відбір та розстановка персоналу, слабкий контроль з боку керівництва, недостатні заходи по підвищенню кваліфікації працівників, їх професійної майстерності тощо);

- інтелектуальних (низький рівень професійних знань, недостатній рівень професійної культури, недоліки у вихованні та самовихованні підлеглих тощо);

- соціально-психологічних (безтактність, відсутність службової толерантності та неврівноваженість керівників, надмірна самовпевненість та кар'єризм, низька здатність до самоконтролю тощо)[87].

На думку автора, професійна деформація – тривалий та поліаспектний процес інтеграції та адаптації індивіда до особливостей професійної діяльності,

специфіки функціонального середовища, неформального корпоративного регламенту, внаслідок чого прослідковується колізія систем інтересів індивідуального та службового рівнів, яка супроводжується численними трансформаціями морально-психічної компоненти свідомості, проявом чого виступає поступова видозміна біхевіористичного стереотипу. З філософської та соціологічної точок зору, професійна деформація виступає нічим іншим як формою реагування індивіда на видозміну його соціальної ролі, що зумовлює необхідність адаптаційної трансформації останнього. Однак, слід відзначити, що даний процес носить не лише функціонально-конструктивістський характер, оскільки у контексті останнього відбувається конкуренція індивідуального та професійного середовищ у онтогенезі індивіда.

Превенція «відхильної» поведінки забезпечується існуванням корекційних цензів, сформованих у процесі соціалізації носія свідомості. Основою для формування корекційних цензів, як лімітаторів поведінки індивіда виступають соціальні, морально-психологічні та індивідуальні цінності, когерентність відображення котрих у свідомості останнього залежить від низки притаманних йому психофізіологічних, культурних, релігійних та соціальних характеристик. Комплекс життєвих, у тому числі службових, цінностей людини формує цілісну та впорядковану систему, компоненти котрої перебувають у синергетичній та чіткій субординації. Однак, тривалий вплив різноманітних об'єктивних факторів інтенсифікує суб'єктивні схильності індивіда, детермінуючи видозміну іманентної психічної організації, проявом котрої виступає репозиціонування ключових мотиваційних факторів соціально-значущої, у тому числі службової діяльності останнього. Практична значимість згаданого процесу «реаксіологізації», який Е. Дюркгейм називав «ціннісною аномією» [5, с. 143], полягає у нейтралізації первинно-утилітарного імпульсу службової особи, спрямованого на пріоритетну, стосовно власних корисливих інтересів, реалізацію службових функцій, внаслідок чого простежується діаметрально-протилежна динаміка: особисті інтереси державного службовця домінують над його службовими обов'язками. Особистісна інтерпретація службової діяльності

видозмінюється з пріоритетної, престижної та перспективної форми професійного функціонування у практичний метод сатисфакції особистих меркантильних потреб. Наведена форма професійної «ціннісно-орієнтаційної» деформації зумовлена накладенням індивідуально-психологічних особливостей особистості на психологічну структуру професійної діяльності та проявляється у наступному: 1) перенесенні стилю службового спілкування з об'єктами професійної діяльності, окремих методів і прийомів на позаслужбові сфери; 2) загальному «погрубленні» особистості; 3) змінах в «Я» – образі службової особи.

На думку науковців, які досліджували феномен професійної деформації працівників сфери державного управління, вірогідність виникнення професійної деформації у даної категорії осіб можна охарактеризувати наступним чином: до 5-ти років служби – незначна, малоймовірна; 6–10 років – початковий і середній її рівень; 11–15 років – ймовірність деформації досить висока; понад 15 років – деформація у окремих працівників є неминучою [130, с. 111]. Як бачимо з наведених соціометричних даних, ступінь трансформації свідомості службової особи перебуває у прямо пропорційному зв'язку з тривалістю службової діяльності. Приходимо до висновку про те, що детермінована професійною деформацією трансформація мотиваційного континіуму службової особи неодмінно призводить до зловживань службовими повноваженнями, владою та службовим становищем, переважна більшість котрих відбуваються на корупційній основі.

Трансформація бюрократичного ставлення державного службовця до професійних обов'язків в корупційне потребує, як вважає П. А. Кабашов, його психологічної готовності до порушення закону і конфлікту інтересів. Наслідком нерегульованості численних конфліктів інтересів у повсякденній діяльності державних службовців є те, що поступово у них починають домінувати групові професійні мотиваційні стереотипи, значну частку яких складають «корисливі» мотиви. Ці пріоритети, які в подальшому призводять до професійної деформації, штовхають службовців до використання службового становища для

вузькогрупового і індивідуального збагачення, сприяють масовому поширенню хабарництва, конфронтації з нормами моралі і закону [81].

Вказаному дефекту процесу службової діяльності сприяє також відсутність чітких, формально-визначених обмежень та заборон щодо провадження (у тому числі опосередкованого) господарської діяльності у її комерційному вимірі, здійснення трейдерських операцій, заходів щодо розміщення та обігу цінних паперів та деривативів. З цією метою, дисертантом пропонується *ст.7 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»* доповнити таким абзацом: *«Особи, зазначені у підпунктах "а", "в"- "ж" пункту 1 та підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, не можуть розпоряджуватися цінними паперами та корпоративними правами, що ними посвідчуються, у період проходження служби в органах державної влади»*.

Отже, враховуючи попередньо-наведені тези, можемо стверджувати що корупція – поліаспектне явище, яке перебуває у нероздільній взаємодії з іманентним психоемоційним середовищем індивіда: виникає внаслідок функціональної атрофії внутрішнього імперативу державного службовця та, водночас, збільшує інтенсивність подальших негативних трансформацій останнього. Синергетичний взаємозв'язок явищ професійної деформації та корупції можна охарактеризувати як взаємодетермінуючий: професійна деформація призводить до корупціалізації службової особи, становить своєрідний імпульс до корупційної поведінки, натомість корупція – як вищий рівень прояву професійної деформації ініціює подальші деструктивні трансформації у морально-психологічному континіумі службової особи, призводить до тотальної девальвації моральних цінностей, пов'язаних зі службовою діяльністю індивіда. Виходячи зі вказаної концепції, заходи спрямовані на протидію корупції та превенцію професійної деформації повинні становити єдину функціональну систему, доповнювати одне-одного, забезпечуючи неухильне дотримання службовцями аутентичного вектору професійної діяльності на засадах законності, ефективності, гласності, пріоритету прав людини і громадянина, зберігаючи при цьому фундаментальні цінності

демократичної, соціальної та правової держави, у якій наведені антисоціальні феномени виступають радше як атавізми, аніж як соціальна норма.

2.3. Операціоналізація корупції в юридичній науці, механізм виникнення корупційного правопорушення

Основним критерієм для розмежування корупційних правопорушень виступає рівень суспільної небезпечності зазначених діянь та площина законодавства за галузевим спрямуванням, приписи котрої передбачають протиправність та караність останніх, а отже, у контексті висвітлення суті даної наукової парадигми зміст корупції слід сепарувати на кримінально-правові, адміністративно-правові та дисциплінарні підсистеми, які уособлюються відповідно злочинами та правопорушеннями (адміністративними та дисциплінарними).

На думку автора, весь континіум корупційних правопорушень кримінально-правового характеру слід диференціювати за критерієм хронологічно-позиційної послідовності виникнення цих правопорушень та їх значення у процесі формування механізму усталеної чи евентуальної корупційної взаємодії на дві підгрупи, а саме:

– *корупційно-ініціюючі правопорушення*. Даний сегмент корупційних правопорушень охоплює собою форми протиправної активності як корупціонера так і коруптера, й спрямований на ініціацію та подальше налаштування каналу інформаційної та функціональної взаємодії між зазначеними контрагентами для реалізації наміру протиправного використання владних повноважень та пов'язаних з цим можливостей для одержання неправомірної вигоди;

– *злочини, що становлять квінтесенцію корупційної взаємодії вказаних учасників*, суть котрих зводиться до протиправної експлуатації службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей для практичного здійснення попередньо-досягнутої домовленості між ними.

Така концепція висвітлення кримінально-правової парадигми корупційного феномену формує підвалини для ефективної превенції, нейтралізації та боротьби з корупційною активністю, оскільки носить характер системності та комплексності, які і виступають єдиними індикаторами ефективності процесу формування системи заходів правової протидії[37]. Схожою є позиція, яка знайшла своє відображення у монографічному дослідженні С. М. Прояви [165]. Так, автор визначає необхідність розподілу правопорушень, які складають зміст корупції на ті, що передують корупції як такій, та ті, що обумовлені першими і становлять корупцію у її «абсолютному» прояві. Кореляційною ознакою запропонованого нами та попередньо висвітленого погляду на змістовні результати розмежування масиву корупційних правопорушень за певним функціональним критерієм виступає обсяг актів деліквенції, які відносяться до кожної з виокремлених субкатегорій.

Для ефективного висвітлення змісту першої субкатегорії кримінально-правового сегменту корупційних правопорушень слід визначити своєрідну детермінанту існування корупції, площиною для формування котрої виступає соціо-економічний базис функціонування суспільства. Так, у праці К. В. Суркова зазначена сентенція про те, що причиною виникнення корупції виступає: «...необхідність до взаємообміну благами. Кожна з існуючих матеріально-фіксованих соціальних систем по своїй природі прагне до абсолютного балансу за рахунок врівноваження складових компонентів. Аналогічна закономірність прослідковується при взаємодії різноманітних кластерів, що утворились внаслідок сегрегації суспільства, що зводиться до необхідності обміну благами. Так, соціальні групи, у яких є доступ до значних матеріальних ресурсів бажають стабілізувати власне становище за рахунок обміну частини таких ресурсів на владні повноваження, для чого і звертаються до індиферентної соціальної групи, домінантним активом котрої виступають владні повноваження та яка зацікавлена у такому трансферті. Внаслідок такої взаємодії зазначені соціальні групи збалансовують власне становище у соціо-економічному та політичному просторі, нівелюючи при цьому загально-соціальні та державні інтереси, що і виступає

визначальним проявом корупції» [97]. Більшість з учених-правознавців, які займаються дослідженням корупційно-правової проблематики, формують умовивід про абсолютну синхронізацію змісту розглядуваних нами корупційно-ініціюючих правопорушень, у кримінально-правовому аспекті, зі спектром діянь, які у своїй єдності формують таке явище як хабарництво. Іншими словами, якщо інтерпретувати дану позицію у контексті приналежності до національного законодавства України, то суть даної категорії ототожнюється з трьома складами злочинів передбачених Кримінальним Кодексом України, а саме: ст. 368 (одержання неправомірної вигоди), ст. 369 (давання неправомірної вигоди) та ст. 370 (провокація неправомірної вигоди)[107]. Слід зазначити, що згадана позиція є не зовсім слушною, позаяк не реалізовується фундаментальне положення про необхідність розмежування корупційних зв'язків на підставі критерію визначення моделі виникнення та перебігу відносин учасників в контексті такого зв'язку на дві категорії: трансактивну та екстортивну. Для трансактивної моделі корупційного зв'язку характерним є той факт, що взаємодія суб'єктів носить взаємовигідний характер, оскільки коруптер зацікавлений в отриманні доступу до використання службових повноважень корупціонера, а останній зацікавлений в одержанні неправомірної винагороди, яку йому було запропоновано коруптером. Натомість, екстортивна модель корупційної взаємодії характеризується тим, що функціонування одного з контрагентів у контексті реалізації суті корупційного правопорушення обумовлюється протиправним впливом на нього кореспондуючої сторони, який полягає у фізичному чи психічному примусі до протиправних дій корупційного характеру.

Зазначене дає підставу провести більш деталізоване висвітлення суті корупційно-ініціюючих правопорушень внаслідок розподілу континууму останніх на дві субкатегорії:

– корупційно-ініціюючі правопорушення які базуються на примусовій інтеграції одного з учасників (домінантно корупціонера) у корупційну систему, всупереч волі останнього. До даної категорії правопорушень слід віднести злочини, передбачені статтями 127 (катування), 129 (погроза вбивством), 146

(незаконне позбавлення волі або викрадення людини), 147 (захоплення заручників), 189 (вимагання), 190 (шахрайство), 195 (погроза знищення майна), 345 (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу), 346 (погроза або насильство щодо державного або громадського діяча), 350 (погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок), 371 (завідомо незаконні затримання, привід або арешт), 372 (притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності), 375 (постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови), 377 (погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного), 405 (погроза або насильство щодо начальника) Кримінального Кодексу України[107];

– корупційно-ініціюючі правопорушення консенсуального типу, для яких притаманними є взаємна зацікавленість учасників у наслідках корупційного правопорушення. Дана субкатегорія правопорушень корупційного спрямування репрезентується сукупністю трьох складів злочинів, передбачених статтями 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), 368-2 (незаконне збагачення), 368-3 (підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), 368-4 (підкуп особи, яка надає публічні послуги), 369 (пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі), 369-2 (зловживання впливом), 370 (провокація підкупу) Кримінального Кодексу України.

Серед науковців триває дискусія щодо можливість віднесення складу злочину, передбаченого статтею 370 Кримінального Кодексу України до складу корупційних діянь, притаманних трансактивній моделі корупційних зв'язків, натомість переважна більшість науковців схиляються до думки про необхідність трактування дій корупціонера чи коруптера у контексті свідомого створення обставин та умов, що зумовлюють пропонування чи одержання неправомірної вигоди, з метою викриття особи, яка дала або взяла хабар, як таких що не належать до взаємовигідних, а отже характерні екстортивній моделі[34]. Такої думки зокрема притримується Л. В. Багрій-Шахматов: «Провокація

неправомірної вигоди становить собою типовий прояв кримінально-правового спектру корупційних діянь, заснованих на примусовій експлуатації однією зі сторін корупційної діяльності контрагента у власних цілях. Зважаючи на відсутність критерію двосторонньої вигоди від корупційної поведінки, оскільки корупціонер першочергово не мав на меті практичну реалізацію злочинної домовленості у формі протиправної експлуатації наданих йому повноважень та пов'язаних з цим можливостей, провокацію неправомірної вигоди слід відносити до екстортивної моделі корупційних систем» [10, с. 345]. Автор частково має рацію, вказуючи на дещо відмінну від стереотипно-притаманної трансактивної моделі систему відносин, які становлять зміст такого суспільно-небезпечного прояву корупції як провокація неправомірної вигоди, втім, слід зауважити, що більш-коректно було б ідентифікувати домінантним критерієм розмежування екстортивної та трансактивної моделей корупційних систем внутрішнє (суб'єктивне) ставлення партисипаторів до наслідків корупційної кооперації як вигідних чи збиткових для себе. У контексті вступу у корупційну взаємодію з корупціонером, коруптер апріорі розраховує на отримання позитивного результату від їх кооперації, при чому, вирішальною класифікаційною ознакою не є реальна можливість двосторонньої реалізації корупційної домовленості, а власне та гіпотетична предикативна користь, на одержання котрої і розраховує коруптер. Враховуючи зазначене вище, провокацію неправомірної вигоди слід трактувати як типовий прояв трансактивної моделі корупційної діяльності, втім, лише за умови, що контрагент корупціонера, внаслідок діяльності останнього зі створення обставин та умов, що зумовлюють пропонування або давання неправомірної вигоди не був поставлений у становище, при якому єдиним методом вирішення посталої проблеми є звернення до вказаного корупціонера [35]. Наведені аргументи уможливають продукування умовиводу про те, що корупційне правопорушення, передбачене статтею 370 Кримінального Кодексу України належить до трансактивної моделі корупційної діяльності при умові наявності альтернативного корупційному, правомірного методу досягнення

коруптером бажаного результату, а отже якщо виконується умова про диспозитивність вступу коруптера у корупційну взаємодію.

Після фактичної ініціації корупційного зв'язку та досягнення домовленості щодо істотних умов подальшої корупційної діяльності, або ж примусового впливу на корупціонера чи коруптера з боку контрагента, слідує наступна стадія протиправної активності корупційного спрямування – безпосередньо корупційна діяльність. На відміну від попереднього етапу корупційної колаборації, що носить інформаційний або інформаційно-майновий характер, на даному етапі, взаємодія контрагентів набуває значень виключно майнової та правореалізаційної чи службової взаємодій.

Істотну складність становить процес ідентифікації комплексу кримінально-караних діянь, що становлять зміст даного етапу перебігу корупційної активності. Більшість вчених притримуються думки про те, що спектр правопорушень (у кримінально-правовому вимірі), що опосередковують взаємодію контрагентів корупційної мікросистеми на даному етапі слід асоціювати з конгломератом кримінально-протиправних діянь, передбачених розділом XVII Кримінального Кодексу України. Втім, серед різноманіття тверджень та гіпотез, пов'язаних з бажанням надати обґрунтовану відповідь на поставлене запитання знаходяться і такі, що розширюють перелік кримінально-протиправних діянь «вторинного» етапу корупційної діяльності. Зокрема, М. І. Мельник у своєму дослідженні під назвою «Корупція-корозія влади» пропонує комплекс злочинів корупційного спрямування розподіляти на: «...безумовно корупційні злочини та злочини, які є корупційними лише внаслідок аглютинації певних ознак та елементів у ході їх вчинення. Так званими безумовно корупційними злочинами є суспільно небезпечні діяння, всі ознаки яких, що вказують на їх корупційний характер, зазначені в законі чи з необхідністю випливають з його змісту. До них, зокрема, віднесено: одержання неправомірної вигоди(ст. 368 ККУ), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ), провокація неправомірної вигоди (ст. 370 ККУ), заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем

(ст. 191 ККУ), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 ККУ), постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 ККУ), зловживання військовою посадовою особою владою чи службовим становищем (ст. 423 ККУ). Ці злочини можуть бути вчинені лише службовими особами, завжди пов'язані із зловживанням владою або службовими повноваженнями, завжди вчиняються з корисливої або іншої особистої заінтересованості.

Моментом, який дещо заплутує ситуацію з однозначним визнанням окремих із зазначених злочинів корупційними, є можливість їх вчинення не лише у сфері державного управління та місцевого самоврядування. До так званих умовних корупційних злочинів відносяться злочини, вчинення яких не завжди супроводжується ознакою корупційності, позаяк в одному випадку вони мають корупційний характер, а в інших – ні. Це, як правило, пов'язано із законодавчим описом ознак суб'єкта злочину (може вчинятися як службовими так і неслужбовими особами) та суб'єктивної сторони злочину (для наявності складу злочину закон не вимагає корисливої мотивації чи іншої особистої заінтересованості).

До цієї категорії корупційних злочинів віднесені, зокрема: порушення законодавства про бюджетну систему України (ст. 210 ККУ), видання нормативно-правових або розпорядчих актів, якими змінюються доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст. 211 ККУ), перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157 ККУ); неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів голосування (ст. 158 ККУ), порушення таємниці голосування (ст. 159 ККУ), порушення недоторканності житла громадян (ст. 162 ККУ), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 ККУ), провокація неправомірної вигоди (ст. 370 ККУ), службове підроблення (ст. 366 ККУ), завідомо незаконні затримання, привід або арешт (ст. 371 ККУ), примушування давати показання (ст. 373 ККУ), невиконання судового рішення (ст. 382 ККУ), бездіяльність військової влади (ст.

426 ККУ) – суб'єктивна сторона цих складів злочину не пов'язується з корисливою або іншою особистою заінтересованістю; порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 ККУ), протидія законній господарській діяльності (ст. 206 ККУ), втручання в діяльність судових органів (ст. 376 ККУ), втручання у діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 ККУ) – суб'єктом цих злочинів можуть бути як приватні, так і службові особи (вчинення їх службовою особою утворює кваліфікований склад таких злочинів).

За умов вчинення таких злочинів службовою особою органів державної влади чи місцевого самоврядування і домагання корисливого чи іншого особистого інтересу є всі підстави визнавати їх корупційними»[131, с. 167].

Як бачимо, М. І. Мельник не здійснює жодної формальної сепарації, натомість об'єднує корупційні правопорушення в монолітну формацію, що унеможлиблює продукування спеціалізованих методів протидії корупційномуантисоціальному феномену у руслі запобігання та протидії останньому.

Отже, на підставі наведених факторів, та системного аналізу правової доктрини, можна стверджувати, що до «вторинного» сегменту корупційних правопорушень кримінально-правового характеру належать не лише склади злочинів, що передбачені розділом XVII Кримінального Кодексу України (злочини у сфері службової діяльності), але й інші склади суспільно-небезпечних діянь.

Як слушно зазначає В. Д. Лаптеакру: «Корупція – це процес протиправної поведінки, в якій беруть участь офіційні особи, які займають посади у всіх гілках влади, комерційних і кооперативних структурах і торгують наданими їм повноваженнями за різного роду винагороду, послуги, блага тощо, яка розкладає державні та недержавні структури, установи, управлінський апарат, перетворюючи їх у служницю злочинного світу, внаслідок чого корупція стала соціальною патологією» [113, с.28]. Зазначену дефініцію корупції характеризує трактування останньої як явища та результату комерціалізації функціонування

бюрократичного механізму, при якому, на думку професора М. Й. Левіна « ... відбувається таке функціонування службової особи, при якому весь континіум громадян, які звертаються за одержанням владно-реєстраційних послуг розподіляється на декілька категорій, за критерієм факту протиправної оплати діяльності зазначеного службовця. Така диференціація звісно ж передбачає і різний рівень якості обслуговування цих категорій»[114, с.94], а отже приходимо до висновку про те, що корупційне правопорушення стає можливим лише за участі як мінімум двох контрагентів: корупціонера і коруптера, оскільки, домінантною загрозою цього явища стосовно функціонування владного апарату, на нашу думку, виступає несанкціоноване втручання неавторизованого суб'єкта у процес організації та практичної реалізації державної та муніципальної влади. Дана позиція обґрунтовується тим, що лише у такому випадку суб'єкт владних повноважень зазнає негативного впливу при якому інтереси служби, що виступають орієнтиром у його функціонуванні підлягають субституції приватноправовими інтересами корупціонера, і що найважливіше – коруптера, який у цьому разі виступає нелегітимним суб'єктом формування дискурсу функціонування держави. На підставі даного твердження слід відзначити, що конгломерат правопорушень, віднесених М. І. Мельником до категорії корупційних є не зовсім виправданим, оскільки охоплює також правопорушення, практична реалізація об'єктивної сторони котрих відбувається за фактичної участі виключно уповноваженої службової особи державного органу чи органу місцевого самоврядування, як це має місце у суспільно-небезпечних діяннях, передбачених статтею 191 (у всіх випадках), та еventуально статтями 157, 158, 159, 161, 162, 343, 373, 376 Кримінального Кодексу України[134, с. 129]. Значна кількість авторів відносять до корупційних правопорушень дії чи бездіяльність службових осіб, спрямовані на забезпечення реалізації власних майнових інтересів за рахунок використання владних повноважень без фактичної взаємодії з індиферентним суб'єктом приватноправового типу, а отже, передбачає екстракцію вигоди з владного статусу без комерційного обміну владного ресурсу на ресурс майновий. Втім, якщо виокремити прерогативні властивості зі складу

злочину, передбаченого ст. 191 Кримінального Кодексу України, як формальної репрезентативної форми правопорушення, яке відноситься абсолютно всіма прибічниками даного підходу до категорії корупційних, на підставі того факту, що корупція трактується ними за етимологічною формою як «псування, розкладання державного апарату», то постає запитання, чи слід визнавати корупційними всі правопорушення, вчинені службовою особою з використанням статусу, преференцій чи можливостей, наданих їй на підставі факту зайняття певної посади чи набуття статусу державного службовця всупереч інтересам служби, або внаслідок неналежного (недбалоого) ставлення до виконання покладених на неї обов'язків? Очевидно, що ні, оскільки у такому разі до числа корупційних правопорушень довелось би відносити практично будь-яку протиправну дію чи бездіяльність особи, вчинену постфактум набуття зазначеного статусу. Видається, що ні у кого не виникає сумнівів з приводу того, що кримінально-протиправні діяння, передбачені статтями 137 (неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей), 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником), 141 (порушення прав пацієнта), 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці) Кримінального кодексу України[101], аж ніяк до числа корупційних не належать, втім, попередньо проаналізована моносуб'єктна концепція інтерпретації суті корупції, при якій не ідентифікується мотив правопорушення дає всі підстави для інтеграції перелічених діянь до категорії корупційних правопорушень.

Усі наведені аргументи дають підстави для синтезування наступних умовиводів з приводу сутнісних ознак корупції:

– корупційним може визнаватись правопорушення, вчиненню котрого передувала протиправна взаємодія корупціонера та коруптера безпосередньо, або ж через посередників, а отже корупційні правопорушення як «первинні» так і «вторинні» належать до синалагматичних правопорушень, себто тих, які нерозривно пов'язані з іншими фактами протиправної активності;

– для корупційного правопорушення властивою є виключно корислива мотивація, а отже, правопорушення, якому не властивий корисливий мотив не може бути визнане корупційним;

– до категорії корупційних правопорушень слід відносити не лише протиправні діяння, спрямовані на формування у корупціонера протиправної мотивації, але й дії останнього з приводу реалізації злочинної домовленості, а отже зводити корупцію до хабарництва (продажності-підкупу) є неприпустимим та може свідчити лише про хибність сприйняття суті та ознак корупції як складного соціально-економічного, політичного та правового явища.

Для підведення підсумків даного підрозділу слід сформувавши виключний континуум кримінально-протиправних діянь, які становлять зміст кримінально-правового сегменту корупції. До «вторинної ланки» злочинів корупційного характеру, зважаючи на всі попередньо відображені фактори слід відносити суспільно-небезпечні діяння, передбачені ст. ст.: 210, 211, 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 366, 367, 371, 372, 373, 375, 382, 423, 426, та за деяких умов, злочини передбачені статтями 206, 343, 376 КК України. На думку автора, лише вказаний підхід до інтерпретації іманентного складу кримінально-протиправного виміру корупційного феномену є запорукою продукування стрункої та, що найважливіше, ефективної системи заходів для боротьби з досліджуваним комплексним фактором дисфункції апарату управління на всіх рівнях функціонування останнього.

Незважаючи на той факт, що у доміантної частини населення сформувався архаїчний стереотип щодо асоціації корупції з виключнообмеженим континуумом кримінально-протиправних діянь, які складають зміст соціально-правового феномену хабарництва, неприпустимим видається такий концепт операціоналізації корупції у контексті якого відбувається нівелювання значимості індиферентних за галузевим критерієм компонентів зазначеного явища, тому автор ставить перед собою завдання науково обґрунтувати слушність концепції міжгалузевого підходу до репрезентації змісту корупції як соціального епіфеномену, в частині аглютинації

адміністративно-правових проявів протиправної діяльності у спектрі спеціально-правових форм корупції.

Різноманіття системи правових форм прояву корупції відзначалося багатьма дослідниками, при цьому найпоширенішою є консолідація кримінально-правових, адміністративних, дисциплінарних та морально-психологічних компонентів такої системи. Визначальними у сфері аналізу адміністративно-правової компоненти системи корупційних правопорушень необхідно визнати дослідження М. Мельника, Є.Невмержицького, А. Долгової, В. Добренькова, Н. Ісправіннікової, Р.Шегабудінова, С. Алексєєва, Ю. Тихомирова, М. Костеннікова, А. Куракіна та ін.

Прихильники монокомпонентної моделі висвітлення змісту корупційних проявів акцентують увагу на домінантній юридичній значимості тих чи інших форм, яких набуває корупція у правовому просторі за певних обставин. Системоутворюючим положенням даного вектору правового дослідження корупційної проблематики виступає ідентифікація кримінально-правової суті корупції. Прихильниками зазначеного підходу наводиться аргумент про визначальну значимість суспільно-небезпечних діянь, передбачених національним законодавством, у процесі консолідації практичних форм репрезентації корупційної складової діяльності апарату державного управління, при чому факт інтеграції та роль індиферентних правових проявів корупції у руслі зазначеної концепції навіть не розглядається, або ж зводиться до маргінальних положень. Такий підхід до процесу визначення якісного вмісту комплексного по своїй суті явища корупції, на думку автора, є хибним оскільки базується на вибірковій моделі дослідження правової дійсності, а отже залишає поза межами уваги значний субдомінантний континіум проявів корупційної активності, чим дає можливість лише поверхневого аналізу досліджуваного феномену та продукування внаслідок цього неефективних резистенційних заходів. Втім, евентуальність підходу являється не єдиним дефектом монокомпонентної концепції дослідження явища корупції. Не витримують критики також і аргументи, що наводяться прихильниками зазначеної концепції

на підтримку та доведення слушності, а подекуди навіть істинності займаної ними позиції. Деякі автори, такі як Б. В. Волженкін [24], П. А. Кабанов [80] визначальним фактором аргументації кримінально-правової сутності корупції визнають той факт, що корупція – явище, яке неодмінно становить небезпеку для фундаментальних основ існування та функціонування правового суспільства і демократичної державності, а отже посягає на визначальні соціально-економічні та правові цінності. Зважаючи на це та беручи до уваги той факт, що закони про кримінальну відповідальність кожної політико-територіальної організації публічної влади охороняють та захищають найважливіші цінності, пріоритетність котрих формалізована на підставі внесення відповідних правових приписів протекційного характеру до системи актів національного законодавства, прибічники моністичної кримінально-правової концепції визначення суті корупції зводять форми прояву такого явища лише до тих, що пройшли офіційну процедуру криміналізації, а отже визнані злочинами. Втім, даною категорією дослідників не було враховано концептуальних положень теорії кримінального права, детальний аналіз котрих, синхронно з компаративістичним співставленням з сентенціями доктрини адміністративного права, дає підстави стверджувати, що критерієм розмежування зазначених галузей не у всіх випадках виступає соціальна значимість та цінність об'єктів правової охорони, оскільки аксіоматичним є той факт, що деякі соціальні цінності перебувають під охороною обох зазначених галузей права, при чому відбувається синхронізація процесів правового регулювання. На підставі наведеного, абсурдним видається положення про ціннісну диференціацію предметів правового регулювання кримінальної та адміністративної галузей права, оскільки таким критерієм у більшості випадків виступає ступінь суспільної небезпечності посягань деліквента чи відповідно суб'єкта злочину на охоронювані законом цінності. Виходячи зі зворотнього, можемо з впевненістю констатувати поліаспектність корупції, а отже і наявність адміністративно-правового континууму у спектрі правових явищ, які становлять її зміст.

Актуальною в контексті аргументації слушності асиміляції адміністративно-правових компонентів у системі корупційних правопорушень виступає також позиція, висловлена Н. М. Коркуновим, суть котрої полягає у наступному: «Заходи кримінально-правової репресії є невинновано-вартісними для суспільства, як у матеріальному, так і у морально-психологічному аспектах, разом з тим, одне лиш кримінальне покарання не ліквідує вчиненого злочину, не компенсує заподіяної цим злочином шкоди та не відновить порушеного ним права. Міри та заходи кримінально-правової репресії слід застосовувати лише у тому разі, якщо відсутні альтернативні форми реагування на вчинений акт правопорушення, або ж якщо вони є недостатньо ефективними чи не відповідають рівню суспільної небезпеки такого правопорушення. У зв'язку з цим, не дивним видається твердження про те, що закони, які передбачають карально-репресивні санкції є неефективними» [100, с. 231]. І справді, одним лише примусовим впливом на правопорушника, у контексті застосування щодо нього міри кримінально-правової репресії неможливо охопити увесь спектр правових заходів, необхідних для відновлення правового становища, що існувало до вчиненого правопорушення, а отже, абстрагуючись від загальнотеоретичних засад деліктно-юрисдикційної ланки юриспруденції, внаслідок інтерполяції виокремлених закономірностей у корупційно-правову площину, знаходимо ще один вагомий аргумент на підтвердження міжгалузевої моделі інтерпретації корупції.

Для ефективного виокремлення адміністративно-правових елементів корупції, слід апріорі, ідентифікувати особливості предмету та методу правового регулювання, що властиві адміністративному праву [89].

Предметом правового регулювання адміністративного права виступає система суспільних відносин, виникнення та реалізація котрих обумовлені необхідністю провадження особливої форми діяльності владних державних органів, а саме – здійснення управління у контексті реалізації владно-розпорядчої функції останніх. Щодо методу правового регулювання, то адміністративному праву притаманний домінантно імперативний метод, сутність котрого полягає у

чіткій субординації учасників адміністративних відносин, при котрій юридичним фактом, що детермінує реалізацію компетенції нижчестоящих суб'єктів виступає владно-розпорядче веління вищестоящого суб'єкта, яке набуває форми підзаконного правозастосовного акту [88].

Як вдало відзначив професор А. П. Коренєв, адміністративне право – управлінське право, оскільки визначальним елементом детермінації практичної доцільності адміністративного права як комплексної системи правових приписів виступає необхідність чіткої формалізації власне процесу управління, оскільки комплікативність останнього без належного рівня нормативної регламентації зазначеного процесу може призвести до різноманітних негативних наслідків[99]. За своєю природою, управління як соціально-правове явище, виникає за наявності таких факторів як: аутентичний носій владних повноважень (притримуючись договірної концепції Жан-Жака Руссо[174], таким носієм виступає населення відповідної держави), складна полікомпонентна структура економіки, як наслідок ускладнення форм господарювання та сепарації форм власності, інституціалізація владного апарату (формування державно-владних інституцій та чітка диференціація повноважень між ними), факт делегування владних повноважень від аутентичного суб'єкта до вторинного (владно-авторизованого) [90].

Таким чином, виділення адміністративно-правової компоненти у системі корупційних правопорушень є результатом комплексного аналізу сутності управління та потенційних дефектів даного процесу через призму категорій об'єктивної правової дійсності, які не знаходять свого прояву у комплексах індиферентних підсистем – кримінально-правовій та дисциплінарно-правовій.

Нажаль, як зазначає Д. Н. Колчеманов : «Досі не сформовано чіткого підходу до ідентифікації адміністративно-правової сутності корупції, оскільки цій проблемі дослідниками не приділяється достатньої уваги. В більшості випадків, автори обмежуються лише констатацією того факту що корупція повинна знаходити своє відображення у адміністративно-правових актах національного законодавства, однак, не наводять конкретного переліку

положень, включення котрих до системи нормативно-правових актів зумовить можливість вирішення посталої проблеми» [96, с.3]. На нашу думку, така ситуація зумовлена значною складністю функціонального та при цьому ергономічного висвітлення сутності адміністративно-правової ланки корупційних правопорушень, втім, у правовій доктрині можна зустріти і відмінну від зазначеної причину такого явища – неістотна значимість адміністративних правопорушень корупційного спрямування, а отже недоцільність дослідження останніх. У переважній більшості випадків така позиція науковців базується на хибному розумінні об'єктивних ознак адміністративного делікту як загально-правової категорії, а саме розмежування категорій суспільної небезпечності та суспільної шкідливості. У наукових дослідженнях таких авторів як Н. Дурманов[47], Б. Здравомислов[70], І. Самощенко[176], суспільна небезпечність трактується як прерогативна ознака виключно кримінально-караних діянь, при цьому, в якості аргументу наводиться положення ч. 2 ст. 11 Кримінального Кодексу України: «Не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим кодексом, але в силу малозначності не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла та не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі», а отже, правопорушення, які не є злочинами не становлять суспільної небезпеки, оскільки в силу формального припису визнаються малозначними. Втім, зазначена позиція має принаймні два істотних недоліки, а саме:

– положення, закріплене ч.2 ст.1 Кримінального Кодексу України зазначає, що: «...для виконання цього завдання, Кримінальний Кодекс України визначає які суспільно-небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили» [107], а отже законодавець констатує той факт, що весь спектр суспільно-небезпечних діянь не охоплюється категорією злочинів, а отже існують суспільно-небезпечні діяння, які не знайшли свого відображення у Особливій частині Кримінального Кодексу України. На підставі даного факту, шляхом дедуктивного аналізу можемо констатувати, що оскільки за критерієм рівня деструктивного потенціалу діянь, які становлять загрозу для об'єктів

правової охорони конкретної галузі права, адміністративне право України займає чергову за кримінальним позицію у ряді галузей національного права, що регламентують вид та міру заходів правової репресії, які можуть бути застосовані до осіб, які визнані винними у їх вчиненні, акцесорною ланкою суспільно-небезпечних діянь, які не є злочинами виступають власне адміністративні делікти.

Процес управління, як відомо, характеризується владно-розпорядчою діяльністю компетентних суб'єктів, яка спрямована на практичну реалізацію наданих їм організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських повноважень, а отже, можна зробити висновок, що діяльність суб'єктів управління є детально та цілком регламентована формально-визначеними приписами нормативно-правових актів, втім, як свідчить практика, це не зовсім так. Річ у тім, що значна частина управлінської діяльності підпадає під категорію дискреційних повноважень, суть яких зводиться до того, що конкретна дія чи бездіяльність державного службовця, а також прийняте на їх підставі та на виконання вимог закону управлінське рішення, ґрунтується на так званому внутрішньому переконанні, себто на визначенні державним службовцем доцільності тієї чи іншої дії. Теоретично, внутрішнє переконання державного службовця повинно формуватись на підставі об'єктивного, усестороннього та неупередженого аналізу ситуації, що потребує владного втручання останнього, однак дослідження практичної компоненти екзистенції внутрішнього переконання державного службовця засвідчує, що існує низка чинників, які вносять корективи у зазначений процес, внаслідок чого відбувається метаморфічна трансформація аксіологічної складової такого процесу, що детермінує репозиціонування пріоритетів управлінської діяльності, яка відтак сприймається управлінцем як інструмент сатисфакції власних матеріальних потреб. Як вдало зазначає М. Й. Левін: «Корумпованій службовій особі, до сфери компетенції якої належить надання адміністративних послуг населенню, властиво проводити сепарацію «клієнтів» на декілька категорій, при чому розподіл громадян між цими категоріями проводиться на підставі цензу їх

схильності та здатності до неофіційної оплати послуг посадовця у формі давання неправомірної вигоди. Зважаючи на показник приналежності особи до конкретної категорії, диференціюється ставлення даного посадовця до останньої. Очевидно, що заявники з вищим рівнем «пріоритетності» обслуговуються першочергово та якісніше ніж «маргінальні клієнти»[115, с. 6]. Такий підхід до виконання службових повноважень детермінує зневіру громадян у спроможності влади протидіяти протиправній активності корупціонерів, формує стійке переконання щодо продажності влади, а отже замовного характеру її функціонування, при якому здатність до задоволення власних потреб перебуває у прямій залежності від платоспроможності цих осіб, а не законності потреб останніх.

Стосовно проявів корупції у її адміністративно-правовому вимірі, актуальною слід визнати концепцію, запропоновану А. І. Долговою, яка розглядає дану форму корупції як «...усунення громадян від можливості безоплатного задоволення власних потреб за рахунок функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому послугам, які за законом повинні надаватись безоплатно присвоюється певна ціна, яка знаходить свій вираз у фактах хабарництва»[43, с. 256].

Істотна схожість форм прояву корупції у кримінально-правовому та адміністративно-правовому аспектах уможливорює проведення певних аналогій між алгоритмами перебігу процесів корупційної взаємодії між контрагентами корупційних зв'язків двох даних корупційних підсистем. Зокрема, зважаючи на функціональну необхідність, автор пропонує притримуватись аналогічної моделі стратифікації корупційних правопорушень, яка була наведена нами у попередньому розділі даного дослідження, а саме, пропонуємо виокремлювати :

- правопорушення, які спрямовані на формування корупційного умислу у компетентної службової особи;
- адміністративні делікти, суть яких полягає у реалізації корупційної домовленості між коруптером та корупціонером.

Однак, неодмінно слід відзначити суттєву диференціацію у певних аспектах між системами корупційної взаємодії, які мають місце у адміністративно-правовому та, відповідно, у кримінально-правовому сегментах корупційного середовища. Таке розмежування зумовлене об'єктивними властивостями, які притаманні корупційним правопорушенням, що входять до складу кожного з наведених сегментів корупційної макросистеми. Комплексний аналіз чинного антикорупційного законодавства дає підстави стверджувати, що на даний момент не проведено ефективної систематизації правопорушень, які входять до комплексу корупційних деліктів як кримінально-правового так і адміністративно-правового типу, втім факт наявності в Особливій частині Кримінального Кодексу України статей 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370 істотно полегшує процес ідентифікації власне корупційних правопорушень, оскільки, як уже зазначалось, наявність синалагматичного правопорушення, що проявляється у підкупі службової особи є однією із домінантних ознак, на підставі котрих відбувається екстракція корупційних деліктів з загального континууму протиправних діянь, які визначені чинним законодавством. Натомість, актуальний стан адміністративного законодавства України зумовлює значні труднощі у процесі виокремлення досліджуваного виду протиправних діянь, позаяк не містить припису, що б встановлював адміністративну відповідальність за підкуп службової особи, який не може бути кваліфікований як злочин в силу своєї малозначності.

На думку автора, єдиним ефективним способом розв'язання даної дилеми виступає синтезування кваліфікаційних властивостей, що притаманні корупційним правопорушенням, які знаходять свою оцінку у приписах адміністративного законодавства. Такими властивостями слід визначити наступні:

– оскільки адміністративне право – це система правових норм, які визначають загальні засади організації та практичного здійснення державного управління, практичне застосування положень котрих відбувається у контексті виконавчо-розпорядчої діяльності службових та посадових осіб органів

державної влади та місцевого самоврядування, то приходимо до висновку, що корупція, яка аксіоматично трактується як явище, що призводить до дестабілізації сфери суспільних відносин у межах якої остання виникає, є комплексом протиправних діянь, які порушують визначений законодавством перебіг процесів управління. Аналіз консолідованих положень Кодексу України про адміністративні правопорушення [93] призводить до виокремлення лише однієї категорії адміністративних правопорушень, які посягають на встановлений порядок управління;

– мультисуб’єктна структура системи корупційної взаємодії, при якій, як уже зазначалося у попередньому розділі, необхідна участь як мінімум двох контрагентів: корупціонера (службової чи посадової особи органу державної влади чи місцевого самоврядування) та коруптера (фізичної особи, яка зазвичай ініціює корупційну взаємодію);

– корупційні правопорушення, притаманні адміністративно-правовому сегменту системи корупції базуються переважно на трансактивній моделі організації корупційної взаємодії, оскільки дії, що їх повинен вчинити корупціонер на виконання корупційної домовленості з коруптером відносяться домінантно до категорії побутово-правових, а отже не становлять істотного інтересу;

– діяння корупціонера у ході реалізації корупційної домовленості набувають партикулярного адміністративно-правового значення лише у тому випадку, якщо останній вчиняє адміністративне правопорушення, передбачене главою 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, оскільки лише у такому випадку дія чи бездіяльність корупціонера детермінують спеціальну правозастосовну діяльність щодо накладення на останнього передбачених чинним законодавством адміністративних стягнень;

– корупційна діяльність, яка відповідає наведеним нами ознакам, притаманним адміністративно-правовому сегменту феномену корупції нерозривно пов’язана з вчиненням діянь, які визнаються кримінально-караними згідно з положеннями Особливої частини Кримінального Кодексу України,

оскільки чинним законодавством не передбачено альтернативної форми правової відповідальності, як і сепараційної ознаки, яка б слугувала підставою для застосування індиферентної від кримінально-правової норми права за одержання неправомірної вигоди.

Наведені властивості адміністративно-правових проявів корупції тільки підтверджують тезис про той факт, що обґрунтування сутності даного субструктурного елементу комплексного соціально-правового явища з економічними відтінками є вкрай ускладненим об'єктивними правовими обставинами. Позиція, яку займає автор, щодо висвітлення ідентифікуючих ознак даної категорії, що входить до складу корупції слід розтлумачити задля уникнення непорозумінь та різночитань. Річ у тім, що виділення адміністративно-правової компоненти корупції полягає у сепарації її іманентних складових, тобто виділення конкретних факторів, на підставі котрих здійснюється відмежування цих компонентів. У ході цього процесу дослідник неодмінно зіштовхнеться з проблемою проведення чіткої межі між корупцією у її кримінально та адміністративно-правовому проявах, вирішення котрої, на думку автора, полягає у наступному: адміністративно-правова складова корупції має місце лише у тому разі, якщо у цілях запобігання та протидії цьому явищу, у конкретних його проявах застосовуються спеціальні засоби адміністративного примусу, які полягають у накладенні на винну у вчиненні корупційного діяння особу адміністративного стягнення. Зазначений факт свідчить про те, що корупція набуває адміністративно-правового прояву лише у тому разі, якщо корупціонер на виконання корупційної домовленості вчиняє адміністративне правопорушення, передбачене главою 15 КУпАП, оскільки лише у такому випадку буде виконана попередньо-наведена умова віднесення діяння до категорії форм прояву адміністративно-правової субструктури корупції. Оскільки домінантним критерієм віднесення певного діяння до предмету правового регулювання певної галузі права є ступінь асиміляції останнього у континіумі правових ознак, притаманних суспільним відносинам, що становлять базис такої галузі права, а увесь спектр корупційно-ініціюючих діянь відноситься

до категорії кримінальних правопорушень, констатуємо істинність зазначеної умови виокремлення адміністративного кластеру у площині корупційних деліктів, а саме – виключно деліктний характер вторинних корупційних діянь владно-розпорядчого типу.

Базуючись на концептуальній моделі ознак адміністративних правопорушень корупційного спрямування, екстрапольованій з комплексу ретроспективно-наведених тверджень, доцільно деталізувати підсистему зазначених деліктів шляхом наведення конкретних формул кваліфікації. Отже, до категорії вторинної ланки корупційної взаємодії належать адміністративні правопорушення, передбачені статтями: 184-1 (неправомірне використання державного майна), 184-2 (порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків), 185-2 (створення умов для організації і проведення з порушенням установленого порядку зборів, мітингів, вуличних походів або демонстрацій), 185-5 (перешкоджання явці до суду народного засідателя), 185-6 (невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора), 185-8 (ухилення від виконання законних вимог прокурора), 185-11 (розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист), 186 (самоуправство), 186-1 (незаконні дії щодо державних нагород), 188 (незаконна передача заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань), ч. 2 статті 188-1 (невиконання розпорядження державного або іншого органу про працевлаштування), 189 (порушення правил відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень), 189-1 (порушення порядку видобутку, виробництва використання та реалізації дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння), 195-2 (порушення порядку придбання, зберігання, реєстрації або обліку газових пістолетів і револьверів та патронів до них), 199 (допущення проживання без паспорта), 200 (прийняття на роботу без паспорта), 201(незаконне вилучення паспортів і прийняття їх у заставу), 202 (порушення

прикордонного режиму або режиму в пунктах пропуску через державний кордон України), 204 (порушення порядку працевлаштування, прийняття на навчання, надання житла, реєстрації іноземців та осіб без громадянства та оформлення для них документів), 212-2 (порушення законодавства про державну таємницю), 212-3 (порушення права на інформацію), 212-4 (порушення законодавства в галузі державного експортного контролю), 212-5 (порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави) [93]. Власне такий іманентний склад адміністративних правопорушень корупційного спрямування, на думку автора, відповідає усім попередньо-визначеним вимогам, які ідентифікують факт деліквенції як такий, що входить до системи корупційних правопорушень. Втім, необхідно відзначити, що на відміну від корупційних правопорушень кримінально-правового типу, аналогічним за іманентними об'єктивними характеристиками фактам нівеляції правових приписів адміністративного права притаманна прерогатива умовності, суть якої полягає у тому, що наведені склади правопорушень набувають властивостей корупційних правопорушень лише у тому разі, якщо виконуються такі умови: бікомпозитність суб'єктного складу правопорушення; загальна корислива спрямованість; факт трансферування матеріальних благ чи надання пов'язаних з ними преференцій, як визначальний мотиваційний фактор виникнення та перебігу корупційної взаємодії.

Для забезпечення істотного підвищення ефективності правозастосовних (превентивних заходів та заходів протидії) процедур, подолання різночитань положень Закону, дисертантом пропонується Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» доповнити ст. 1-1 під назвою «Корупційні правопорушення», у якій встановити вичерпний перелік корупційних правопорушень, передбачених КУпАП, а саме: 184-1 (неправомірне використання державного майна), 184-2 (порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків), 185-2 (створення умов для організації і проведення з порушенням установленого

порядку зборів, мітингів, вуличних походів або демонстрацій), 185-5 (перешкодження явці до суду народного засідателя), 185-6 (невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора), 185-8 (ухилення від виконання законних вимог прокурора), 185-11 (розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист), 186 (самоуправство), 186-1 (незаконні дії щодо державних нагород), 188 (незаконна передача заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань), ч. 2 статті 188-1 (невиконання розпорядження державного або іншого органу про працевлаштування), 189 (порушення правил відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень), 189-1 (порушення порядку видобутку, виробництва використання та реалізації дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння), 195-2 (порушення порядку придбання, зберігання, реєстрації або обліку газових пістолетів і револьверів та патронів до них), 199 (допущення проживання без паспорта), 200 (прийняття на роботу без паспорта), 201 (незаконне вилучення паспортів і прийняття їх у заставу), 202 (порушення прикордонного режиму або режиму в пунктах пропуску через державний кордон України), 204 (порушення порядку працевлаштування, прийняття на навчання, надання житла, реєстрації іноземців та осіб без громадянства та оформлення для них документів), 212-2 (порушення законодавства про державну таємницю), 212-3 (порушення права на інформацію), 212-4 (порушення законодавства в галузі державного експортного контролю), 212-5 (порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави) та кримінально-карані діяння корупційного характеру: 210, 211, 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 366, 367, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 371, 372, 373, 375, 382, 423, 426, та за деяких умов, злочини передбачені статтями 206, 343, 376 Кримінального Кодексу України.

З метою висвітлення іманентних властивостей наступної, а саме, дисциплінарно-правової компоненти корупційної макросистеми, слід здійснити лаконічний екскурс у площину базисних положень дисциплінарної відповідальності. Під дисциплінарною відповідальністю згідно з формально-визначеними положеннями діючого законодавства України слід розуміти винне порушення трудової дисципліни та службових обов'язків, вчинене особою, на яку покладено обов'язок щодо дотримання вимог спеціальних розпорядчих актів, зокрема: правил внутрішнього трудового розпорядку, службових та посадових інструкцій, положень. Законодавством закріплені наступні види дисциплінарної відповідальності державних службовців, виділені на підставі критерію форми нормативної фіксації підстав останньої: 1) у порядку, встановленому законами України; 2) у порядку, визначеному Кодексом законів про працю України (далі – КзПП)[92]; 3) відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку для робітників та службовців; 4) на підставі дисциплінарних уставів і спеціальних положень, що діють у ряді галузей владно-розпорядчої діяльності й у деяких сферах державної діяльності.

Незалежно від того, на підставі якого правового акту настає дисциплінарна відповідальність, вона характеризується такими загальними ознаками:

- 1) її підставою є дисциплінарне правопорушення;
- 2) за таку провину передбачене накладення дисциплінарного стягнення;
- 3) стягнення накладає уповноважений на це орган (посадова особа) у порядку підпорядкованості;
- 4) межі "дисциплінарної" влади, як фрагмента компетенції цього органу (посадової особи) чітко встановлюються правовими нормами;
- 5) службовець, на якого накладене дисциплінарне стягнення, може оскаржити рішення про його накладення у адміністративному (вищестоящій посадовій особі чи органу) або в судовому порядку;
- 6) за одне дисциплінарне правопорушення може бути накладено тільки одне дисциплінарне стягнення.

Дисциплінарна відповідальність за вчинення корупційних діянь полягає у звільненні особи, уповноваженої на виконання функцій держави, з посади. До дисциплінарної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень можуть бути притягнуті лише особи, які перебувають в особливому правовому та організаційно-фінансовому зв'язках з відповідним органом державної влади чи місцевого самоврядування, постфактум проходження особливих, передбачених чинним законодавством, прелімінаційних процедур (подачі пакету документів, реєстрації, співбесіди з учасником, конкурсу на заміщення вакантної посади тощо), та, як наслідок, – укладення трудового договору чи контракту. Зважаючи на те, що чинне законодавство про працю не передбачає спеціальних правових приписів, які б встановлювали дисциплінарну відповідальність власне за корупційні правопорушення, на підставі сепарації останніх від континууму суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень корупційного спрямування за певним критерієм, можемо стверджувати, що даний вид юридичної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень знаходить свій прояв у вигляді індивідуального правозастосовного акту компетентної службової особи чи відповідного органу, з дотриманням правил субординації, суть якого полягає у припиненні трудових відносин з корупціонером – розірванні трудового договору чи контракту. Серед усього спектру форм правової репресії, у дисциплінарно-правовому аспекті, що можуть бути застосовані до підпорядкованого контрагента трудових відносин внаслідок порушення умов трудового договору, корупційно-резистенційного значення набуває лише одна з зазначених форм – звільнення. Дана ситуація детермінована тим фактом, що вчинення корупційного правопорушення неодмінно тягне за собою застосування Закону України про кримінальну відповідальність, що неодмінно зумовлює припинення трудових відносин, а отже унеможлиблює застосування таких дисциплінарних стягнень як попередження про неповну службову відповідність, догана, сувора догана.

Протягом 9-ти місяців 2010 року відділом внутрішньої безпеки при державній податковій адміністрації у Житомирській області управління

внутрішньої безпеки ДПА України проведено 99 службових перевірок, за результатами яких на ім'я керівників податкових підрозділів області внесено 48 подань для вжиття заходів реагування по усуненню виявлених. За результатами перевірок 29 осіб було притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Окрім того, за матеріалами ВВБ відносно працівників податкової служби області складено 16 адміністративних протоколів щодо порушення вимог Закону України «Про боротьбу з корупцією». Порушення були виявлені за такими напрямках, як робота з підакцизними товарами, відшкодування податку на додану вартість, контрольньо-перевірочна робота, податкова застава, видача патентів. За результатами судового розгляду 15 осіб визнано винними та притягнуто до адміністративної відповідальності. До органів прокуратури направлено 22 матеріали службових перевірок, прокуратурою порушено 7 кримінальних справ щодо фактів вчинення працівниками ОДПС службових злочинів[52].

Аксіоматичним виступає факт дестабілізаційного впливу корупції на конституційний правопорядок та соціально-економічні процеси (майнові правовідносини, що виступають предметом правового регулювання цивільного законодавства), що проявляється у нівелюванні приписів Основного Закону держави (порушення принципу рівності прав громадян – ст. 21 Конституції України (далі – КУ), неприпустимості привілейованого ставлення – ст. 24 КУ, рівного доступу до процесу управління державою – ст. 38 КУ тощо) та слугують передумовами для економічної сегрегації суспільства (порушення принципів реалізації майнових та особистих немайнових прав та обов'язків на засадах рівності на майнової назалежності контрагентів – ст. 5 ЦКУ тощо), однак, зважаючи на відсутність самостійних формально-правових форм прояву згаданого процесу (конституційного та цивільно-правового деліктних проваджень) змушені лише відзначити факт існування згаданого впливу без заглиблення у зміст та форми останнього.

Незважаючи на той факт, що ось уже впродовж 8 років (у 2003 році було прийнято Конвенцію ООН «Проти корупції» [163]) корупція трактується як

інтернаціональна загроза адекватному соціально-економічному функціонуванню суспільства та розбудові правової державності, нівелюючи увесь комплекс правових заходів, спрямованих на превенцію цього явища, останнє виключно проявляє прогресивну тенденцію, що знаходить підтвердження у статистичних даних про чисельність корупційних правопорушень, зареєстрованих у конкретній державі впродовж календарного року.

Будь-яке правопорушення, як юридичний факт, охоплює усталену сукупність юридично-значущих елементів, які у своїй єдності становлять склад даного протиправного діяння. До таких елементів відносять: суб'єктивні (суб'єкт та суб'єктивна сторона) та об'єктивні (об'єкт та об'єктивна сторона) елементи правопорушення. Домінантною у міжгалузевому векторі вчення про юридичну сутність корупції сучасної правової доктрини виступає думка про те, що визначальним елементом виділення окремих видів корупційних правопорушень з загального масиву останніх виступає власне характеристика об'єкта та суспільно-небезпечних наслідків, які входять до складу об'єктивної сторони такого правопорушення. На думку автора, із зазначеною концепцією практично-прикладної галузевої сепарації корупційних правопорушень важко не погодитись, однак, положення останньої слід конкретизувати у контексті розширення та деталізації останніх. Практично – аксіоматичним виступає твердження про те, що об'єктом корупційних правопорушень виступають суспільні відносини, які опосередковують процеси організації та практичної реалізації державної служби, як особливої форми управлінської діяльності.

Підставою розмежування адміністративних правопорушень корупційного спрямування та однотипних корупційних кримінально-караних діянь виступає той факт, що першим властивий діалектичний зв'язок не з корупційно-ініціюючими правопорушеннями, які б передбачались особливими приписами норм внутрішньогалузевого (адміністративного) законодавства, а з відповідними кримінально-караними діяннями. Дана ситуація пояснюється відсутністю формально-правової сепарації адміністративних та кримінально-правових складів правопорушень, які б формували категорію корупційно-ініціюючих

протиправних діянь, за певними юридичними ознаками, оскільки, увесь спектр зазначених правопорушень, властивих трансактивній моделі корупційної взаємодії (яка є домінантною для адміністративно-правового сегменту системи корупції), знаходить своє відображення у приписах Особливої частини Кримінального Кодексу України. Оскільки нормами адміністративного права не охоплюються усі ланки корупційної взаємодії між контрагентами корупційного зв'язку, слід констатувати, що адміністративне правопорушення набуває ознак корупційно-протиправного діяння лише у разі його аглютинації з відповідним кримінально-протиправним діянням, що і репрезентує у цьому аспекті істотну індиферентність порівнюваних правових форм корупції.

Наступним критерієм порівняння кримінальних та адміністративно-правових форм корупції виступає критерій ступеня суспільної небезпечності та суспільної шкідливості, що притаманний зазначеним категоріям правопорушень. Так, очевидним видається той факт, що кримінально-караним діянням корупційного спрямування властивий істотно-вищий рівень суспільної небезпечності аніж той, яким характеризуються аналогічного за своєю суттю адміністративні делікти. На зазначений факт вказують зокрема положення норм ККУ та КУпАП, компаративістичний аналіз котрих дає підстави стверджувати, що корупційним злочинам з вторинної ланки корупційної взаємодії з матеріальним складом властива така ознака, як істотність шкоди, яка була заподіяна охоронюваним законом благам. Так, зокрема, при співставленні статті 186 КУпАП (самоуправство) та статті 356 ККУ (самоправство), у положенні другої з них визначено, що самоправство – це самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оскаржується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника, а отже законодавець вказує на виключний континіум ознак об'єктивної сторони такого кримінально-караного діяння як самоправство, відносячи склад зазначеного злочину до категорії матеріальних. Злочин визнається закінченим з

моменту заподіяння самовільним вчиненням певних дій значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам, або інтересам власника. Самоправство, яке не заподіяло значної шкоди правоохоронюваним інтересам, розглядається як адміністративний проступок (ст. 186 КУпАП)[93]. Питання про те, чи є спричинена самоправством шкода значною потрібно вирішувати у кожному конкретному випадку. Матеріальну шкоду слід визнавати значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. До нематеріальної значної шкоди при самоправстві потрібно відносити, зокрема, заподіяння шкоди здоров'ю людини, порушення політичних, трудових, житлових та інших конституційних прав і свобод людини і громадянина. З наведеного випливає, що типове корупційне правопорушення – самоправство, яке виступає предметом правового регулювання як адміністративного так і кримінального права диференціюється у своїх правових формах прояву фактором «значимості» суспільно-небезпечних та суспільно-шкідливих наслідків, а саме, розміром матеріальних збитків та ступенем нематеріальної шкоди, яка була заподіяна об'єктові правової охорони у кожному конкретному випадку.

Наведений континіум диференційних ознак кримінальних та адміністративно-правових форм прояву корупції відображає виключно консолідат об'єктивних ознак останніх, однак, слід також відзначити, що корупційні правопорушення, склади котрих передбачені спеціальними нормами зазначених галузей національного законодавства різняться також і у площині суб'єктивних компонентів. Суб'єктний склад корупційних правопорушень є варіативним, зважаючи на різноманіття елементів зазначених підсистем кримінальної компоненти корупції. Оскільки суб'єктами корупційної взаємодії виступають корупціонери та коруптери, то ідентифікацію суб'єктного складу слід проводити власне за зазначеним розподілом, а саме:

– коруптером, як учасником корупційної взаємодії, згідно з положеннями частини 1 статті 16 Кримінального Кодексу України (суб'єкт злочину), може виступати фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до

ККУ може наступати кримінальна відповідальність. Виходячи з наведеної дефініції загального суб'єкта злочину, коруптером може виступати будь-яка фізична особа, яка, відповідно до чинного законодавства України, наділена деліктоздатністю. Зазначена сентенція підтверджується зокрема і фактом існування такого специфічного підвиду корупції як побутова корупція (вид корупції, що знаходить свій прояв у протиправній взаємодії фізичних осіб з суб'єктами владних повноважень задля вирішення побутових проблем шляхом подолання існуючих бюрократичних перешкод за допомогою корупційних механізмів). Відтак, враховуючи усю поліаспектність кримінально-правових проявів корупції, коруптером, зважаючи на положення частини 1 статті 22 ККУ може виступати фізична особа, якій на момент вчинення корупційно-ініціюючого діяння виповнилось 16 років[107];

– корупціонером, натомість, може виступати лише суб'єкт, наділений спеціальними правовими ознаками (спеціальний суб'єкт злочину). Згідно частини 2 статті 16 ККУ, спеціальним суб'єктом злочину виступає фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого відповідно до ККУ може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Дана бланкетна норма конкретизується у кожному окремому випадку положеннями гіпотез статей Особливої частини ККУ, які і визначають комплекс спеціальних ознак, властивих спеціальному суб'єкту злочину, які відрізняють його від загального суб'єкта. Оскільки комплекс вторинних корупційних діянь, у переважній більшості своїх проявів закріплюється XVII розділом ККУ (Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг), визначальними ознаками корупціонерів слід визначити ті властивості, які закріплені у положенні пункту 1 примітки до статті 364 ККУ, який закріплює наступне: службовими особами у статтях 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних

підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів. Враховуючи наведені положення правових норм законодавства України про кримінальну відповідальність, корупціонером може виступати лише службова особа органу державної влади, службова чи посадова особа органу місцевого самоврядування, або ж особа, яка на підставі закону, в силу конкретних юридичних фактів уповноважена надавати публічні послуги без фактичного ангажування посади у апараті органів управління (нотаріуси, арбітражні керуючі, оцінювачі, третейські судді тощо). Результатом аналізу особливостей правового статусу корупціонерів виступає факт асиміляції в останньому комплексі організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських повноважень, пов'язаних зі службовою чи посадовою діяльністю зазначених суб'єктів.

Інверсивність адміністративно-правової парадигми суб'єктивного складу корупційних правопорушень, у порівнянні з аналогічною компонентою кримінально-караних діянь корупційного спрямування, полягає у тому, що глава

15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління»[93] передбачає, як уже зазначалось, виключно корупційні правопорушення вторинного (похідного) типу, які проявляються у протиправних діях корупціонерів, а отже можна стверджувати, що адміністративно-правові стягнення, як міра юридичної відповідальності за корупційні правопорушення в межах адміністративного сегменту корупційної системи, можуть бути застосовані виключно до корупціонерів, вичерпний перелік категорій котрих передбачено законодавством. Втім, зазначена сентенція аж ніяк не спростовує твердження про необхідність комплексного правового впливу на учасників корупційних правопорушень, оскільки щодо коруптерів, виходячи з запропонованої класифікації фактів корупційної нівеляції правових приписів, застосовуються положення норм законодавства України про кримінальну відповідальність, які інтегрують повноцінні міри правових обтяжень, покликані стабілізувати охоронювану правом систему суспільних відносин, дисбаланс котрої детермінований протиправною поведінкою суб'єктів корупційного зв'язку. Єдиною суттєвою диференціаційною ознакою процесів трансформації правового статусу кожного з контрагентів корупційної взаємодії, яка входить до складу адміністративної компоненти корупції, є факт накладення на корупціонера не лише правових обтяжень, передбачених нормами Особливої частини ККУ, але й притягнення останнього до адміністративної відповідальності, на відміну від коруптера, щодо котрого у зазначеній ситуації застосовуються лише, передбачені законодавством, вид і міра кримінально-правової репресії.

Актуальність детальної регламентації формально-правових критеріїв розмежування кримінальної та адміністративно-правової ланок системи корупційних правопорушень зумовлена також тим фактом, що на даний момент, системою національного законодавства не надано однозначних вказівок щодо способу та підстав стратифікації зазначених субсистем корупції та не сформовано дієвого механізму правозастосування, як форми публічно-правового реагування на протиправні факти корупційної активності. Однак, не слід

забувати, що правова доктрина, хоча і повинна становити базис легіслативної діяльності суб'єктів нормотворення, все ж не може замінити її, а отже формалізація визначальних концепцій теорії права у сфері корупційної проблематики, поєднана з імплементацією передового досвіду країн світу, антикорупційний механізм котрих проявив високий рівень ефективності, у систему національного законодавства є основоположною запорукою ефективної протидії такому комплексному антисоціальному феномену, яким виступає корупція.

Висновки до розділу 2

1. У контексті онтологічного аналізу антисоціального феномену корупції, здійснено системне висвітлення функціональної характеристики даного явища через репрезентацію негативного впливу останнього на соціально-економічні та правові процеси як державного, соціального так і міжнародного типу. Інноваційний підхід, запропонований автором у контексті даного дослідження полягає у розкритті функціонального змісту корупції як соціальної категорії через призму філософсько-правових категорій. Запропоновано аналіз функціонального континіуму процесу корупціалізації соціально-економічних та політичних механізмів як на мікросоціальному (загальнодержавному), так і на макросоціальному (іманентно-психологічному, соціумному) рівнях. Визначаючи системність як фундаментальну прерогативу процесу дослідження корупції, автор визначає вкрай-необхідним розкриття усього спектру функцій корупції як соціального феномену, здійснення чого є можливим лише з використанням методологічного базису онтологічного напрямку філософського вчення. У контексті онтологічного аналізу антисоціального феномену корупції автором, на відміну від традиційної класифікації функцій корупції на політико-правові, соціальні, економічні, морально-психологічні, запропонована сепарація функціонального осередку корупції на дві підсистеми: внутрішньодержавну (викривлення мети соціально-економічних реформ; соціальну дестабілізацію;

тінізацію та криміналізацію економіки, фінансову деградацію держави, порушення засад ринкової самоорганізації; аберація політичного дискурсу; соціально-правова стагнація; видозміна соціального архетипу; негативні морально-психологічні тенденції) та міжнародну (погіршення політичного амплуа держави на міжнародній арені; зниження інвестиційної привабливості національних об'єктів інвестування; спотворення добросовісної конкуренції між учасниками міжнародно-економічної взаємодії);

2. Деонтологічний аспект філософсько-правового дослідження сутності корупційного феномену висвітлено автором шляхом розкриття мікро- та макросоціальних морально-психологічних трансформацій соціального середовища, детермінованих інфільтрацією корупційної компоненти. Архитектоніка макросоціального рівня прояву негативного впливу корупції базується на концепції Р. К. Мертона щодо сутності соціального архетипу та його трансформацій. Визначальною ж формою репрезентації індивідуального та вузькогрупового (корпоративного) рівнів впливу феномену корупції на іманентну моральну-психологічну організацію службової особи виступає явище професійної деформації та її сутнісна компонента – реструктуризація індивідуального ціннісно-мотиваційного середовища (реаксіологізація) даної категорії осіб у контексті та як наслідок їх корупціалізації. Запропоновано віднесення морально-психологічної та біхевіористичної компонент не до категорії форм, а детермінант емергенції корупції, що істотно конкретизує діяльність спеціалізованих державних інститутів щодо профілактики, превенції та протидії корупції в умовах державно-правового простору.

3. Формально-юридичний вимір феномену корупції, як невіддільної компоненти онтологічного аспекту філософсько-правового дослідження даного феномену, засновано на системному аналізі чинного законодавства України з метою екстракції засобів правової регламентації протидії корупції. У контексті даного напрямку дослідження корупції, запропоновано ідентифікацію адміністративної, дисциплінарної та кримінально-правової компонент, які у своїй симбіотичній єдності становлять формально-юридичний компонент

філософсько-правового дослідження корупції як комплексної соціальної категорії. У ході названого дослідження, виявлено численні нормативно-правові (нормотворчі, правозастосовні) фактори, які детермінують пониження ефективності антикорупційної діяльності та запропоновано оптимальні методи їх вирішення.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ
КОРУПЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО
ПОРЯДКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

3.1. Діахронно-компаративістський аналіз досвіду окремих зарубіжних держав у сфері правового регулювання протидії корупції

Істотна актуальність аналізу корупційного феномену зумовила консолідацію значного науково-дослідницького потенціалу на продукування концептуальних засад ефективного запобігання та протидії проявам останнього. Значний внесок у дослідження цілей, завдань, системи методів, форм, рівнів запобігання та протидії злочинності, як загально кримінологічній категорії, зробили, зокрема, Н. Кузнєцова[105], Н. Щедрін[215], В. Устінов [197], А. Алексєєв[1], Ю. Блувштейн[13], С. Бородін[18], В. Голіна[31], І. Даньшин[40], А. Долгова[43], А. Закалюк[59], А. Зелінський[71], К. Ігошев[74], І. Карпець[85], В. Кудрявцев[109], В. Лунєєв[121], Г. Саркісов[177] та ін.

Зважаючи на високий рівень авторитетності досліджень феномену корупції, проведених міжнародною організацією “Transparency International” у різних державах, індикативне використання екстрагованих останньою показників дозволить здійснити аналітико-синтетичне моделювання антикорупційної методики, яка у своєму базисі консолідує функціональні елементи, які де-факто проявили свою ефективність у процесі планомірної нівеляції інтенсивності корупційної компоненти у зазначених політико-територіальних організаціях. Країнам, що за даними міжнародної організації “Transparency International” входять, у першу десятку за рейтингом ефективності заходів протидії корупції, вочевидь вдалося створити ефективний механізм запобігання і протидії корупції. До таких країн (за рівнем «індексу перцепції корупції» станом на 2011 рік) можна віднести: Данію – 9,4; Фінляндію – 9,4; Швецію – 9,3; Нову Зеландію –

9,5; Канаду – 8,7; Нідерланди – 8,9; Норвегію – 9, Австралію – 8,8; Сінгапур – 9,2; Швейцарію – 8,8; Ірландію – 7,5; Німеччину – 8, Великобританію – 7,8; США – 7,1; Австрію – 7,8[58].

Систематизацію іноземного досвіду у сфері запобігання та протидії корупції у системі державного та локального управління, на думку автора, слід розпочати з найяскравішого прикладу формування ефективної моделі антикорупційного функціонування публічних інститутів, який мав місце у Сінгапурі. Прогрес даної країни в аспектах динаміки соціального, політичного, економічного розвитку набув властивості перманентної геометричної прогресії за неймовірно короткий період часу – приблизно за 35-40 років. Постає логічне запитання – що слугувало есенцією такого раптового та інтенсивного прогресу? Відповідь є на диво простою – подолання корупції, що пронизувала усі верстви населення, державні та муніципальні служби, громадські організації та приватний сектор виробництва. Як зазначав Прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю: «Перший уряд країни у протистоянні корупції зіштовхнувся з декількома проблемами. Закон, що був покликаний регулювати процес запобігання і протидії корупції був абсолютно неефективним через недовірливість антикорупційних заходів. Значна кількість корупційних правопорушень не охоплювались предметом його правового регулювання, а працівники правоохоронних органів не були наділені достатніми повноваженнями для провадження ефективної діяльності. Окрім цього, складність протидії корупції зумовлювалась і тим фактом, що значна кількість вищих посадових осіб була уже де-факто залучена у корупційну практику»[119, с. 3]. Російський дослідник проблеми міжнародної протидії корупції А. Є. Сіротін з цього приводу зазначав: «До моменту набуття незалежності у 1965 році, Сінгапур перебував у ситуації, вкрай схожій на ту, що панувала у Росії пострадянського періоду. Економічний стан країни оцінювався як вкрай важкий. Законодавство було імпортовано британськими колонізаторами, правоохоронні органи виявились не спроможними протидіяти організованій злочинності, а більшість чиновників приймала участь у корупційних схемах. Лідери країни усвідомили крайню необхідність подолання корупційного

свавілля, оскільки від цього залежало майбутнє усієї країни. Політична воля послуговувалися в якості точки відліку для прийняття системи заходів, які відрізнялись рішучістю та послідовністю: діяльність держслужбовців було чітко регламентовано, бюрократичні процедури спрощено, забезпечено суворий нагляд за дотриманням етичних стандартів у функціонуванні владних інститутів» [183, с. 16]. Як вбачаємо з наведених ремарок, Сінгапур перебував у стані тотальної корупційної домінації над офіційними алгоритмами здійснення державної влади, витіснивши при цьому апріорний базис становлення та розвитку суспільних відносин. Ставити під сумнів наведену Лі Куан Ю сентенцію стосовно продукування ефективної системи протидії корупції на основі утилітарно-політичних мотивів та вольової детермінації було б нераціональним.

До числа визначальних праксеологічних компонент процедури реформування політичної системи Сінгапуру слід зокрема віднести утворення спеціалізованого Бюро по розслідуванню випадків корупції – спеціально-уповноваженого органу, наділеного винятковими повноваженнями щодо виявлення, розслідування фактів корупції та застосування передбачених законом заходів, щодо покарання винних у вчиненні корупційних правопорушень службових осіб. Якісною прерогативою даного органу була його виключна субординація главі держави, що унеможлиблювало вплив на функціонування службових осіб згаданої структурної одиниці державного апарату зі сторони політиків, співробітників правоохоронних органів, прокурорів та суддів, які потенційно могли бути зацікавлені у латентності виявлених у ході численних спеціальних розслідувань фактів корупційних зловживань.

Ще одним базовим фактором успішності антикорупційної стратегії Сінгапуру було проведення комплексної соціально-економічної реформи, у контексті котрої заробітні плати держслужбовців було підвищено у десятки разів. Лі Куан Ю стверджував, що політичним лідерам слід виплачувати найбільші заробітні плати, оскільки вони уособлюють чесну та справедливу

владу. Недостатнє фінансування їх діяльності може призвести до формування у їх свідомості схильності до участі у корупційних схемах.

Для ефективної адаптації провідного практичного досвіду іноземних держав, загалом, та досвіду Сінгапуру зокрема, у сфері запобігання та протидії корупції, вважаємо за доцільне проаналізувати практичну необхідність екстракції з загальної структурної організації державно-владного апарату спеціально-уповноваженого органу з протидії корупції. Бюро по розслідуванню випадків корупції (далі – Бюро) було започатковане ще за часів британського колоніального правління в 1952 р., втім лише після прийняття у 1960 р. Закону про попередження корупції [54], даний орган був наділений реальними повноваженнями щодо протидії корупції. Уряд Сінгапуру усвідомлював, що передбачені законом за вчинення корупційних правопорушень покарання будуть неефективними, якщо не буде сформовано дієвого механізму правозастосування. Саме тому Бюро і було наділено універсальними повноваженнями у сфері протидії корупції. Основними функціями Бюро виступають:

- розгляд скарг про корупційні зловживання посадовців;
- розслідування випадків службової недбалості державних службовців;
- перевірка законності рішень та дій зазначеної категорії осіб у контексті їх службової діяльності.

Методи діяльності Бюро характеризуються значним рівнем авторитарності. Так до його компетенції віднесено: право затримувати та обшукувати підозрюваних у корупційних правопорушеннях осіб, якщо існують достатні підстави стверджувати що саме цією особою вчинено корупційне правопорушення; можливість здійснення розслідування не лише стосовно підозрюваного, але й стосовно членів його сім'ї та близьких родичів; перевіряти банківські рахунки службових та інших фізичних осіб тощо.

Інноваційною концепцією Акту про попередження корупції в Сінгапурі від 17 червня 1960 року було посилення покарання за корупційне діяння, яке відтак проявлялось у виді тюремного ув'язнення від 5 до 15 років і (або) штраф 10 тис. доларів. Положеннями Акту було також визначено, що особа, яка була визнана

винною у прийнятті незаконної винагороди, повинна сплатити у державний бюджет суму, яку вона прийняла у якості хабара у доповнення до покарання, призначеного судом у вирокі.

«Бюро викликає почуття первісного страху у серцях багатьох сінгапурців, особливо тих, хто схильний до корупційних діянь. Сінгапурська бюрократія боїться Бюро як всевидючого ока правлячої партії. Бюро поважають за ефективну роботу і витончені методи діяльності. Його також називають «Бюро по розслідуванню заразної жадності» – зазначає І. Куа [223, с. 45]. Отже, приходимо до висновку про те, що структурна сепарація спеціалізованого органу запобігання і протидії корупціїє запорукою інтенсифікації діяльності останнього внаслідок нейтралізації адміністративного та політичного впливів на кадровий апарат згаданої інстанції.

Істотного значення у формуванні ефективної системи запобігання і протидії корупції відіграє досвід Грузії. За даними Transparency International ця держава ще у 2011 році посідала 57 місце у світі за рівнем корупції [58], а рівень інвестиційної привабливості позиціонував її у кінці світового рейтингу – 112 місце [57]. Систематично не виконувався навіть базовий державний бюджет, не виплачувалися пенсії та зарплати. Люди перебували в злиденному стані – більшість з п'яти мільйонів жителів – були безробітні, майже мільйон людей намагалися знайти роботу в Росії. Пенсія в перерахунку становила п'ять євро на місяць. Середня заробітна плата становила 10-15 євро. Ситуація з приватизацією великих підприємств змінилася в Грузії, за шкалою Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), з 3,3 балів у 2003 році до 4,0 у 2007-му. Може здатися, що прогрес невеликий, але тільки сім країн з двадцяти дев'яти з перехідною економікою мають таке значення індексу (для порівняння: показник Росії за той самий період знизився з 3,3 до 3,0) [192, с.21].

Приватизаційні процеси зумовили активізацію інвестиційних потоків у економіку Грузії. Сукупні прямі іноземні інвестиції в економіку Грузії у 2004–2009 роках склали 6,5 млрд. доларів. За привабливістю для іноземних інвесторів і за обсягами отриманих зовнішніх інвестицій Грузія зрівнялася з новими членами

ЄС. У розмірах грузинського бюджету кошти, отримані від приватизації та інвестицій, були дуже суттєвими і сягали від 10% до 30% ВВП (за кожним показником), що перевищує подібні індекси у всіх країнах колишнього ССРСР. Грузія у міжнародному рейтингу простоти і зручності ведення бізнесу, що розробляється Світовим банком, піднялася з 150-го місця, яке вона займала у 2004 р на 11-е місце, випередивши такі поважні країни, як Швеція та Фінляндія. У міжнародному рейтингу сприйняття корупції, який складається Transparency International, за період 2004–2008 рр.. Грузія піднялася з 124-го на 67-е місце і знаходиться на одному рівні з деякими членами ЄС.

За даними прелімінаційних досліджень, станом на 2013 рік Грузія посідає 34 місце у рейтингу країн за критерієм ефективності антикорупційної діяльності [58].

Позитивний досвід Грузії, щодо подолання корупційних деліктів серед державних службовців, на думку автора, слід запозичити і Україні. Цілковита реорганізація державного апарату, ліквідація неефективних, подекуди рудиментальних підрозділів, що дублюють повноваження інших державних інститутів, радикальне скорочення управлінського апарату держави майже на п'ятдесят відсотків (з 18 міністерств, залишилося 13; з 52% державних служб залишилося – 34) надала можливість хоча не подолати корупцію в повному обсязі, але превентувати її прояви у майбутньому.

Для прикладу, відповідно до вимог нормативно-правових актів Грузії, новопризначеним співробітникам патрульної міліції збільшили зарплату, котра відтак стала у 15–20 разів вища за рівень заробітної плати до реформи. За результатами проведених соціологічних досліджень, на сьогодні рівень довіри до поліції у Грузії складає 85 %.

Субструктурний аналіз антикорупційної системи Грузії уможливило виокремлення наступних функціональних положень, які проявили високий рівень їх практичної доцільності у контексті впровадження та ефективності у ході реалізації:

– забезпечення прозорості та вільного доступу до приватизаційних процедур у державному та муніципальному майнових секторах. Розширення приватноправового сектору економіки призводить до інтенсифікації ефективності експлуатації основних активів державних підприємств, які, зазвичай характеризуються низьким рівнем рентабельності. Водночас чітка та відкрита процедура оприлюднення тендерних умов формує запоруку одержання максимального прибутку за результатами відчуження майнового комплексу при мінімізації негативних наслідків для персоналу підприємства чи організації;

– широкогалузеве дерегулювання економіки. Мінімізація втручання державних структур у діяльність приватноправового сектора при неухильному забезпеченні документального контролю призведе до забезпечення зростання продуктивності функціонування останнього на засадах оптимальної самоорганізації та нейтралізації потенційної корупційної складової;

– спрощення бюрократичних процедур та консолідація різних видів оподаткування при запровадженні універсальних дозвільних центрів. Вказані заходи дозволять істотно спростити процедури легалізації діяльності господарських товариств та пришвидшивши алгоритм дозвільної діяльності зменшити потенційну актуальність корупційного методу взаємодії з державними органами;

– скорочення чисельності публічного апарату з одночасним істотним підвищенням зарплат державним службовцям. Раціоналізація чисельності штату державних установ забезпечить підвищення продуктивності їх діяльності шляхом реорганізації функціональних обов'язків кожної з структурних ланок владних інституцій. Мотиваційними факторами для забезпечення зростання рівня ефективності службової діяльності виступатимуть: зростання заробітних плат у 5-10 разів за рахунок скорочення видатків за ліквідованими посадами та періодична перевірка рівня компетентності службових осіб;

– істотне посилення заходів правової репресії за вчинення корупційних діянь, які за законодавством Грузії про кримінальну відповідальність передбачають безальтернативну форму покарання – позбавлення волі на строк

від 7 років з конфіскацією майна та пожиттєвим позбавленням винної особи права обіймати посади в органах державної влади та посади, пов'язані зі здійсненням фінансових операцій чи управління;

– створення спеціально-уповноваженого органу з запобігання та протидії корупції, організаційно виведеного з системи відносин адміністративної субординації.

Система запобігання і протидії корупції у Нідерландах включає такі інституційні (структурно-організаційний рівень) та процедурні (алгоритм реалізації компетенції та взаємодії ланок антикорупційного апарату) заходи:

1) постійну звітність і гласність у питаннях виявлення корупції, обговорення її наслідків, а також покарань за корупційні діяння. Так, зокрема, міністр внутрішніх справ Нідерландів щорічно доповідає парламенту про виявлені факти корупції і вжиті заходи щодо покарання осіб, які скоїли корупційні правопорушення;

2) розробку системи моніторингу можливих джерел виникнення корупційних діянь у державних і громадських організаціях та заходів контролю за діяльністю осіб, що підтримують стосунки з ними;

3) вичерпна формалізація правового статусу державних службовців у формі закріплення системи прав і обов'язків та визначення їхньої відповідальності за порушення правил посадової етики;

4) основною спеціальною формою покарання за корупційні правопорушення виступає заборона щодо подальшого здійснення службової діяльності в органах державної влади і втрата соціальних гарантій, які аглютенуються у правовому статусі зазначеної категорії осіб у зв'язку зі здійсненням державної служби, наприклад, пенсійного забезпечення. Спектр покарань передбачає також штрафи і тимчасове відсторонення від виконання обов'язків;

5) в усіх органах державної влади, зокрема в міністерствах та їх відомствах, функціонують підрозділи, обов'язком та визначальною метою запровадження котрих є виявлення і формальна реєстрація дефектів службової

діяльності державних службовців, умисних, у тому числі корупційно-детермінованих порушень офіційних правил і відповідних наслідків таких порушень;

6) усі матеріали, пов'язані з корупційними діяннями, якщо вони не стосуються заходів, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки, обов'язково стають доступними громадськості;

7) запроваджений механізм посуб'єктної консолідації відомостей про службову діяльність кожного держслужбовця з відкритим соціальним доступом до інформаційного ресурсу останньої;

8) створено спеціальну систему навчання держслужбовців, яка роз'яснює, зокрема політичну, соціальну, морально-психологічну деструкцію, що зумовлюється корупційними проявами, висвітлюються можливі наслідки корупційної активності;

9) сформовано спеціалізовану службу запобігання і протидії корупції як компоненту системи державної безпеки типу спеціальної поліції, що володіє значними повноваженнями для виявлення випадків корупції;

10) нормативна фіксація імперативної вимоги службових осіб усіх рівнів щодо реєстрації відомих їм випадків корупції, стимулювання практичної реалізації котрої проявляється у формі криміналізації випадків замовчування зазначених відомостей;

11) широке залучення громадськості до процесу протидії корупції, значну роль у котрому відіграють засоби масової інформації, що оприлюднюють випадки корупції і часто проводять незалежні розслідування.

У системі покарань за корупційні діяння за законодавством Королівства Нідерландів акцент здійснено на цивільно-правовій та дисциплінарній компонентах при атрибутивній ролі кримінально-правових заходів. Так, за вчинення корупційного діяння службову особу, залежно від формальних наслідків протиправної діяльності, суд зобов'язує сплатити штраф у подвійному розмірі від одержаного недокументованого платежу. В окремих випадках (грубе порушення прав людини, особливо відповідальне становище службової особи,

значний розмір хабара тощо), особу може бути позбавлено волі на строк до двох років [56].

Ізраїль є однією з держав-лідерів у контексті ефективності нейтралізації корупційної компоненти у суспільно-політичному бутті. Це забезпечується, зокрема, системою дублювання моніторингу можливих корупційних діянь, котрий здійснюється урядовими організаціями і спеціальними підрозділами поліції, відомством Державного контролера, незалежного від міністерств і державних відомств, та громадськими організаціями на кшталт Відомства за чистоту уряду. Зазначені організації досліджують можливі джерела корупції, а у випадку їхнього виявлення інформують органи розслідування за підвідомчістю. Маршрутизована таким чином інформація обов'язково доводиться до відома громадськості. Важливим є факт адміністративної та політичної де-субординації згаданих організацій стосовно міністерств і відомств, чиновники з яких можуть бути причетні до корупційних дій. Так, зокрема до компетенції управління по боротьбі з корупцією, яке входить до Адміністрації Прем'єр-міністра, віднесено обов'язок щодо навчання чиновників методам запобігання можливим корупційним діянням і координації роботи внутрішніх служб з питань боротьби за чистоту державних органів.

Важливу роль також відіграють засоби масової інформації. За рахунок промудрації відомостей про корупційні проступки державних службовців досягається ефект нейтралізації можливого адміністративного впливу на процедуру провадження у відповідних справах зі сторони підозрюваних у корупційних махінаціях осіб. Опублікування в ЗМІ звинувачень про вчинення корупційних правопорушень, як правило, містить пряму небезпеку подальшій кар'єрі політика.

Слід зазначити, що в Ізраїлі, завдяки значним соціальним пільгам для чиновників і безжалісному покаранню у разі виявлення корупційних діянь (Закон про кримінальні покарання «Хок ха Оншин» [61] встановлює значні розміри майнових стягнень за вчинення корупційних діянь: суд накладає на винну особу штраф у чотирьохкратному розмірі заподіяної шкоди чи одержаної

неправомірної вигоди; у разі несплати штрафу суд уповноважений призначити винному покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років замість штрафу), корупція на нижчих щаблях управління практично відсутня. Водночас, слід відзначити, що особа, звинувачувана у вчиненні корупційного правопорушення інтерпретується суспільством як така, що втратила позитивну репутацію, що відтак призводить до практично повної де-соціалізації такої особи.

Чинне законодавство Франції включає низку нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання і протидію корупції, що стосуються насамперед фінансових зловживань. Так, у 1990 році ухвалено закон, згідно з яким кредитні установи мають особливо уважно ставитися до капіталів, походження яких потенційно може бути пов'язане з організованою злочинністю. Йдеться про виявлення порушень, пов'язаних із фальсифікацією чеків та векселів, переданих на інкасацію. Законодавець закріплює право на негайну нуліфікацію рахунку, якщо буде встановлено, що службовець відкрив його з метою ухилення від сплати податків. Для захисту інтересів суспільства виконання контрольних функцій покладено і на недержавні комерційні структури, зокрема на фінансово-кредитні та аудиторські установи.

Крім того законодавство Франції зобов'язує фінансових посередників встановлювати особу свого клієнта, зокрема у евентуально-аргументованому порядку, надавати довідки про третіх осіб, на користь яких здійснюється трансакція, передбачає відповідальність банківського працівника у випадку прийняття ним фальшивого документа. Фінансові посередники, зокрема й банки, зобов'язані сповіщати спеціальні адміністративні служби про суми внесків на рахунок, якщо виникає підозра щодо легітимності їх походження, а також про подальші операції з такими активами. У цьому випадку обов'язок додержання професійної таємниці знімається. Спеціалізована державна служба має право вимагати припинення такої операції або відкласти її здійснення до вирішення питання про наявність або відсутність факту правопорушення.

Особи, котрі систематично здійснюють фінансові операції всередині країни, зобов'язані подавати декларацію і сплачувати податок у тому разі, якщо

задекларована загально-облікова сума перевищує 50 тис. франків. Таким чином держава встановлює контроль за рухом безготівкових грошових коштів, розширюючи у цей спосіб важелі контролю за потенційними порушниками антикорупційного законодавства.

Кримінальним кодексом Республіки Франція [63] у статті 432-11 встановлена кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення державних службовців, абсолютно визначена санкція котрої встановлює покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років та штраф розміром в 1 мільйон франків.

З метою посилення боротьби з організованою злочинністю Парламент Італії заснував спеціальну Генеральну Раду по боротьбі з організованою злочинністю, а також окружні управління по боротьбі з організованою злочинністю та мафією і окремо – Національне управління по боротьбі з мафією та Слідче управління по боротьбі з мафією. Крім того, в складі Генеральної прокуратури Італії створено оперативно-слідче управління по боротьбі з організованою злочинністю та мафією (Закон "Про невідкладні засоби з координації інформаційної та оперативно-слідчої діяльності у боротьбі з організованою злочинністю" від 30 грудня 1991 року) [23, с. 66]. Таким чином, Національне управління по боротьбі з організованою злочинністю та мафією, окружне управління й оперативно-слідче управління по боротьбі з організованою злочинністю складають систему багатофункціональних, спеціалізованих оперативних, слідчих та інформаційних елементів з питань протидії організованій злочинності. Кожні шість місяців міністр внутрішніх справ доповідає Парламенту про проведену роботу, також передбачено щорічну доповідь міністра Парламенту з усього комплексу проблем, пов'язаних з організованою злочинністю.

У 1993 році під тиском громадськості було прийнято Закон "Про угруповання мафіозного типу", положення котрого окремою нормою включено до нового Кримінального кодексу Італії. Він встановлює сувору відповідальність за входження до злочинної організації на кшталт мафії. За цим законом судді

отримали можливість відправляти за ґрати не тільки тих, хто безпосередньо скоїв злочин, але й тих, хто спонукав до цього. Передбачено жорсткі покарання за фінансування легальної економічної діяльності за рахунок коштів, здобутих злочинним шляхом, зокрема прибутку від легалізації "брудних грошей".

Однією із найважливіших особливостей італійської судової системи є те, що судді, прокурори та слідчі наділені «уніфікованим правовим статусом»: кожний прокурор має такі ж гарантії незалежності та наділений системою соціальних преференцій, як і судді.

Певний досвід у сфері запобігання і протидії корупції акумульовано і у правовій практиці США. Організована злочинність тут уперше стала предметом обговорення на "вищому державному рівні" ще у 1929 році, коли її вивченням займалася так звана Комісія Цікершема[44, с. 14]. З того часу ця проблема неодноразово перебувала в центрі уваги комісій, комітетів та підкомітетів, що створювалися згідно з рішенням конгресу чи президента. Важливим організаційним заходом, здійсненим урядом США, було створення в червні 1970 року Національної ради по боротьбі з організованою злочинністю, головним завданням якої стала розробка загальнонаціональної програми дій по ліквідації організованої злочинності як загрози національній безпеці США. Керівну роль у діяльності по боротьбі з організованою злочинністю відіграє Міністерство юстиції США, яке розробляє національну стратегію боротьби зі злочинністю в країні і здійснює методичне керівництво цією роботою. Головним підрозділом Міністерства юстиції, на яке безпосередньо покладено боротьбу з організованою злочинністю, є Федеральне бюро розслідувань (ФБР). ФБР наділене широкими повноваженнями, а федеративні закони санкціонують інтервенцію співробітників даного відомства і роботу правоохоронної системи.

Значну роль в організації запобігання і протидії корупції та організованій злочинності відіграє Міністерство фінансів США, зокрема такі його структурні підрозділи, як таємна служба, служба внутрішніх доходів, бюро з алкоголю, тютюну та вогнепальної зброї. Окрім того, відповідно до Програми боротьби з організованою злочинністю федеральним урядом створено об'єднання "Ударні

сили" основне завдання яких полягає у виявленні організованої злочинності, пошук доказів злочинної діяльності учасників незаконного підприємництва. Правовий режим діяльності "Ударних сил" визначається кримінально-процесуальним законодавством та спеціальними інструкціями Міністерства юстиції США. У 1963 році поліція США на підставі федерального закону отримала право проводити так зване електронне спостереження для отримання доказів стосовно осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, а також з метою попередження їх. Проводити електронне спостереження поліція має право у разі отримання судового ордеру. Однак закон дозволяє поліції в критичних ситуаціях встановлювати прилади для підслуховування на 48 годин без санкції судді. Параграфом 201 розділу 18 Зводу законодавства США встановлене покарання у виді штрафу у трьохкратному розмірі вартісного еквіваленту одержаного хабара або ж у виді позбавлення волі на строк до 15 років з позбавленням права обіймати будь-яку «почесну посаду чи посаду, пов'язану з довірою чи прибутком в США» [206].

Законодавство США встановлює також цивільно-правову відповідальність державних службових осіб за дії, що заподіюють майнову шкоду державі (а отже і платникам податків), у формі невинуватого підвищення розмірів видатків відповідного бюджету на фінансування діяльності такого підрозділу. Кожен з штатів по-різному визначає пов'язані з цим права та процедури, втім загальний підхід до вирішення даного питання задекларовано у положеннях статей «Основи публічного законодавства»[222], які були рекомендовані для законодавчих зборів США Американським інститутом законодавства. «Аналіз законодавства США про протидію корупції дозволяє виділити дві категорії таких дій:

– халатне, недобросовісне ставлення до виконання покладених на даного службовця обов'язків, груба помилка, наприклад, агриментация без попередньої належної перевірки угод, які заподіяли значних матеріальних втрат;

– нелояльність до інтересів служби (укладення в особистих чи групових інтересах угод, невинуватих для відповідної інстанції, несанкціоноване

використання інсайдерської інформації. Яке не відповідає інтересам службової діяльності тощо)»[200, с. 144-145].

Характерною методологічною ознакою законодавчого аспекту регулювання заходів протидії корупційним правопорушенням серед державних службовців є виділення такої форми нелояльності до завдань державної служби як «приховування конфлікту інтересів». Дана детермінанта подальшої корупціалізації функціонування державного службовця знаходить свій прояв у заміщенні мети реалізації у ході службової діяльності завдань, покладених на особу в силу зайняття відповідної посади метою сатисфакції власних інтересів за рахунок можливостей служби. Основоположними методами врегулювання конфлікту інтересів службових осіб, відповідно до положень законодавства США визнаються: ефективний механізм службового добору осіб на заміщення вакантних посад у штатному розписі відповідного держано-владного органу, у ході котрого здійснюється систематизація та комплексний аналіз інформації, яка характеризує досліджувану особу; постійний моніторинг психоемоційного клімату у колективі; введення суворих дисциплінарних стягнень за порушення вимоги про обов'язкове повідомлення про наявність особистої зацікавленості у результатах вирішення конкретної справи; функціонування механізму відводу та заміщення службових осіб, зацікавлених у результатах вирішення справи.

В основу запобігання і протидії корупції в Німеччині покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової, бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскацією майна і створенням належної правової бази для унеможливлення відмивання "брудних" грошей. У свій час для банківських установ було встановлено обов'язок надавати правоохоронним органам інформацію про операції з грошима в розмірі більше 20 тис. німецьких марок за умови, що цю інформацію буде використано виключно для розслідування. Законом було закріплено правило: якщо громадянин робить внесок у банк у розмірі більше 50 тис. німецьких марок, він зобов'язаний пред'явити посвідчення особи. Нормативною базою як виняток передбачається можливість отримання подарунка, вартість якого не перевищує 20 німецьких

марок. Але і в такому випадку державний службовець має доповісти про це своєму керівникові, котрий з урахуванням обставин може прийняти одне з двох рішень: або залишити подарунок у службовця, який його отримав, або зобов'язати його в установленому порядку здати цей подарунок державі. Запроваджуючи досвід Ізраїлю в контексті запобігання і протидії корупції у Німеччині створено реєстр корумпованих фірм суть якого полягає в тому, що фірма, включена до такого реєстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, стає об'єктом пильної уваги з боку правоохоронних органів. До речі, такий експеримент було проведено в одній із земель Німеччини і, за оцінками парламентарів та урядовців, він повністю себе виправдав [133].

Традиційно малокорумпованою вважають британську політику, особливо у порівнянні з країнами "третього світу" [14]. В англійському праві поняття "корупція" визначено досить вузько: це хабарництво або отримання винагороди чи іншого доходу в обмін на сприятливе рішення. Високі стандарти суспільної поведінки повоєнної Британії є результатом законодавчих заходів, моральних змін та ефективнішого адміністративного контролю за державними службовцями. Велика Британія має одні із найдавніших традицій запобігання і протидії корупції. Перший нормативний акт присвячений запобіганню та протидії корупції в державних органах було прийнято ще у 1889 році, акти ж про попередження корупції – в 1906 і 1916 роках – були реакцією суспільства на розповсюдження цього негативного феномену. На відміну від традиційних правових принципів, ці акти декларують «презумпцію винуватості» службових осіб – їх обов'язок доводити свою невинуватість у суді. Друга особливість – це надзвичайно висока роль громадської думки: у соціальній свідомості відбувається перманентний моніторинг негативних явищ, що мають місце в державі. Здебільшого громадські дебати точаться навколо питань, пов'язаних із лобіюванням і купівлею політичного впливу, проблем, створених зміною меж приватної і державної власності, морально-психологічним кліматом, хабарництвом, зловживаннями місцевих органів влади, поліції, митної служби і т. ін. Безпосередньо корупційні процеси у Великій Британії відстежує так званий

Комітет Нолана, заснований у жовтні 1994 року. Його зусилля зосереджено на основних ділянках суспільного життя, що викликають найбільшу стурбованість громадськості. Зокрема об'єктом аналітично-сигналітивної діяльності останнього виступають: дії членів парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на вектор державної політики; можливі факти використання інсайдерської інформації колишніми міністрами та іншими посадовими особами, котрі працюють у тих галузях індустрії, регулятивний вплив на котрі здійснювався ними в силу їх посадових та службових обов'язків, інші аспекти громадського життя[198].

Сьогодні протидія корупції в державному апараті України стала однією з найгостріших проблем, втім, змушені відзначити низьку потенційну ефективність згаданих заходів, які проводяться абстраговано від аналогічних за об'єктивним критерієм світових заходів. Лише раціональна модель інтегративного входження у мережу міжнародних організацій у сфері протидії корупції надасть достатній організаційний та політичний імпульс для досягнення поставленої перед нашою державою мети – звести до мінімуму значення корупції у перебігу загальнодержавних соціально-правових процесів. Сполучені Штати ратифікували угоди про взаємну правову допомогу (УВПД) з сімнадцятьма країнами, на жаль, Україна до цих країн не відноситься. Більш ніж сто країн ратифікували Віденську конвенцію, яка набула чинності 11 листопада 1990 року. У статті 5 Конвенції викладено зобов'язання сторін досягати вилучення (конфіскації) прибутків, отриманих унаслідок торгівлі наркотиками та "відмивання" грошей, а також знарядь злочинів. Вона зобов'язує кожну сторону приймати закони, за допомогою і на підставі яких можна вилучати незаконні (у тому числі корупційні) прибутки на національному та міжнародному рівнях. Успішно функціонує міжурядова організація – Група фінансових дій проти відмивання капіталів (GAFI), яка об'єднує 26 країн та дві міжнародні організації. Серед її членів – основні фінансові центри Європи, Америки та Північної Азії. Головні аспекти її діяльності викладено в рекомендаціях, прийнятих у 1990 році та потім переглянутих і доповнених у 1996 році.

Практика доводить, що зростання злочинності й поширення корупції стає реальною загрозою міжнародній демократії та безпеці. Організація Об'єднаних Націй, інші міжнародні організації влаштовують з цих питань симпозиуми, конгреси й конференції спеціалістів, глави держав і парламентів шукають спільні шляхи для подолання цього зла. Саме завдяки спільним діям усіх держав світу можна сподіватися на реальне обмеження впливу організованої злочинності і корупції на демократичні принципи світової спільноти.

Розглянувши та проаналізувавши досвід запобігання і протидії корупції у найбільш розвинених зарубіжних країнах, на думку автора, особливу увагу заслуговує досвід колишніх соціалістичних країн. Аналіз антикорупційних процесів у цих державах було проведено науковим співробітником Гарвардського університету Даніелем Кауфманом (США). Він, зокрема, виявив, що корупція та відсутність реформ ідуть пліч-о-пліч. Економічні реформи, зокрема дерегуляція та лібералізація, модернізація бюджету та податкового режиму, приватизація, можуть відіграти ключову роль у послабленні корупції. Загалом же визначення корупції в країнах, що розвиваються, дуже різні. Має значення все: інституції, громадські свободи, економічна політика, форма урядування, національна специфіка. З огляду на комплексну природу корупції необхідно зосередитися на розумінні впливу на це явище економічної політики, але не слід забувати і про інші фактори, адже економічні та інші чинники невід'ємні один від одного. Проведення економічних реформ часто зміцнює позиції тих, хто реформує законодавство та інші інститути державності [166]. Запобігання і протидія корупції має ґрунтуватися на розумінні конкретних проблем країни і враховувати стадію її політичного розвитку. Водночас, досвід засвідчує, що є універсальні для світової співдружності умови, без яких домогтися успіху в подоланні корупції фактично неможливо. *По-перше*, це політична воля уряду. Жодні законодавчі або адміністративні заходи не можуть бути ефективними за відсутності політичної волі уряду. *По-друге*, це реальна, гарантована незалежність судової та слідчої систем країни. Такий підхід ілюструють правоохоронні системи Італії, Франції, Республіки Корея. *По-третє*,

це те, що правові реформи лише частково розв'язують проблему. Щоб отримати результат, необхідно, аби реформи були поєднані з іншими концептуальними методами запобігання і протидії корупції, а саме: економічними, фінансовими, соціальними та організаційними та ін. І, зрештою, велику роль у протидії корупції відіграє громадськість, особливо об'єднання громадян, які сприяють виявленню порушень законодавства про запобігання і протидію корупції особами, уповноваженими на виконання функцій держави. Постійна поінформованість та високий рівень правової свідомості громадськості є ключовими елементами дієвості антикорупційної стратегії, оскільки обізнана громадськість є найефективнішим рушієм будь-якої антикорупційної кампанії, що підтверджує досвід у сфері запобігання і протидії корупції в європейських державах.

Підводячи підсумки слід відзначити наступне:

- комплексні історико-правові дослідження феномену корупції свідчать, що дане явище притаманне усім державним утворенням, незалежно від типу політичної організації та періоду їх існування;
- історичний розріз спектру методів протидії корупції, властивих різним етапам державотворення, характеризує дану функціональну систему як полікомпонентну, історична інверсифікація форм в межах котрої зумовлюється актуалізацією гуманістичних та конституціоналістських тенденцій;
- автором проаналізовано вплив інтенсифікації заходів правової репресії на якісні та кількісні показники динаміки корупції, за результатами чого встановлено закономірність «корупційної пастки» (зростання інтенсивності офіційних публічно-правових заходів протидії корупції та ступеня ризикованості корупційних правопорушень неодмінно призводять до зниження кількості корупційних діянь, однак детермінує підвищення загально-облікової номінальної вартості корупційних трансфертів, позаяк застосування репресивно-правового методу протидії корупції викликає інкризацію середнього розміру неправомірної вигоди. Таким чином прослідковується обернено-пропорційна феноменологічна залежність: чим вищий рівень організації корупції в країні – тим нижчий

середній рівень трансакційних видатків, здійснюваних у контексті корупційної взаємодії, а отже і нижча зведена номінальна ціна корупції за обліковий період);

– детально відображено ефективність окремих організаційно-правових, соціально-економічних, процедурних заходів, які мали місце у антикорупційній політиці окремих держав, на підставі чого зроблено наступні висновки: а) фундаментальною запорукою ефективності антикорупційної системи виступає комплексний вплив на усі рівні прояву корупційних колаборацій, а отже йдеться про об'єктивний аналіз усіх ланок державно-владного апарату на предмет корупціогенності без винятків у формі політичного та службового/посадового імунітетів. При цьому виявлення складу корупційного правопорушення повинно супроводжуватись неодмінним порушенням відповідного(-их) провадження(-ень) (адміністративно-юрисдикційного, дисциплінарного чи кримінального), незалежно від статусу корупційних контрагентів, а матеріали справ про відповідні проступки корупційного спрямування повинні передаватись до відповідного спеціалізованого органу боротьби з корупцією з метою запобігання втручань у згадані процедури; б) створення спеціалізованого органу у сфері запобігання та протидії корупції є неодмінною запорукою практичної реалізації формально-закріплених алгоритмів нейтралізації корупційної складової у державному бутті. Забезпечення функціональності даного органу постає концептуальною проблемою в силу схильності корумпованих державних службовців до протекції наявних схем корупційної взаємодії, а отже інституціоналізація згаданого органу становить істотну загрозу їх подальшій корупційній активності. Нівеляція згаданої перешкоди може бути досягнута за рахунок: нейтралізації політичного та адміністративно-владного тиску на службовців даної спеціалізованої структури (запровадження підпорядкування виключно главі держави); забезпечення когерентної іманентної антикорупційної мотивації службовців даного органу (високий рівень соціально-економічного забезпечення працівників у поєднанні з невиправданим ризиком вчинення корупційних деліктів, внаслідок потенційної втрати займаної посади); перманентного внутрішнього контролю за діяльністю співробітників, здійснення

котрого покладатиметься на самих співробітників (функціонування моделі ревардації за виявлене корупційне правопорушення, вчинене співробітником спеціалізованого антикорупційного органу, яке проявлятиметься у формі привілейованого заміщення вакантної, внаслідок звільнення корупціонера, посади особою яка виявила та розкрила дане правопорушення); надання даному органу широкого спектру повноважень у сфері розслідування корупційних правопорушень; в) комплексний вплив на детермінанти корупції, а не лише на її прояви створить базис для девальвації рівня рентабельності корупційного алгоритму вирішення питань пов'язаних зі здійснення публічної влади, що неодмінно призведе до зменшення кількості осіб, схильних до вчинення корупційних правопорушень; г) переосмислення теоретико-методологічних базисів корупційної проблематики: сутності, змісту та форм прояву корупційного феномену; методів протидії даному явищу; причин та умов емергенції корупційних деліктів тощо; г) забезпечити проведення заходів соціальної реконсидерації сутності та впливу корупції на соціально-економічні, політичні та правові процеси, задля забезпечення ідеологічно-виховного та реабілітаційного впливу на потенційних контрагентів корупційних схем. Лише комплексне підвищення рівня правосвідомості громадян, базоване на системній, повноцінній правовій освіченості забезпечить усвідомлення деструктивності корупції та її проявів та сприятиме формуванню соціального стереотипу несприйняття даного явища у соціально-правовому житті.

Лише врахування результатів, одержаних у контексті системного аналізу антикорупційних систем провідних, за цензами соціально-економічного розвитку, держав є запорукою формування дієвої національної антикорупційної системи, котра на субструктурному рівні становитиме продукт синтетичної консолідації окремих функціональних елементів, екстрагованих з практичного досвіду протидії корупції, що мав місце у політико-правовому бутті досліджуваних державних формацій. Запропонований автором компаративістично-імплементаційний метод формування системи протидії корупції забезпечить максимальну ефективність національних антикорупційних

заходів за рахунок мінімізації потенційних дефектних позицій, виявлених у ході функціонування іноземних антикорупційних систем. Таким чином, глобальність корупційної проблематики – характеристика корупційного епіфеномену, що стимулює не лише соціально-економічні та організаційно-правові заходи міжнародної кооперації, але й виступає визначальною запорукою актуалізації процесу формування якісно-нової міжнародної доктринальної моделі філософсько-правової операціоналізації даного явища, мета котрої – консолідація світового антикорупційного потенціалу.

3.2. Засади запобігання і протидії корупції за законодавством України

Істотним поступальним рухом у контексті розбудови демократичної державності в Україні слід визнати формальну інституціалізацію корупційної проблематики, визначення інтегративної деструктивності даного феномену, політичну пріоритетність потреби подолання корупційних проявів у функціонуванні державно-владного апарату, внаслідок прийняття Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» №3206-VI, від 7 квітня 2011 року [159].

Прийняття даного акту слід визнати синергетичним фактом, що зумовлений ратифікацією та набранням чинності для України «Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» (далі – Конвенція) [106] як програмного, стратегічного документа Ради Європи від 27.01.1999р. № ETS173. Безумовно, уніфікація нормативного концепту інтерпретації корупційного феномену та його проявів, яка прослідковується у контексті аналізу даної Конвенції, виступає передумовою інтеграції України у європейську «антикорупційну спільноту», що неодмінно призведе до підвищення ефективності національної системи протидії даному явищу. Однак, слід відзначити, що передчасним видається процес беззастережної імплементації положень Конвенції у систему національного законодавства України, зважаючи на істотний дисонанс у

методологічних та праксеологічних базисах нормотворення та правозастосування, які є прерогативами європейського та вітчизняного правового простору. Так, згідно з положеннями ст. 1 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції», корупція – використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Дана законодавча дефініція, на думку автора та широкого кола інших дослідників правового аспекту явища корупції [203;131; 95] містить низку як позитивних так і негативних властивостей:

1) позитивні ознаки актуальної форми законодавчої регламентації сутності корупції:

1.1. *закріплення полісуб'єктної концепції інтерпретації суб'єктного складу корупційного правопорушення*: законодавець поряд зі службовою особою, перелік категорій котрих закріплено у ч. 1 ст. 4 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції», визначив необхідність інтерпретації дій кореспондуючого учасника корупційної взаємодії (коруптерів) як протиправних та таких, що належать до числа корупційних правопорушень. Дана інноваційна нормативна тенденція дозволить забезпечити комплексний системний вплив на увесь спектр детермінант корупціалізації соціально-правових та економічних процесів через мінімізацію авторепродуцентності корупційного феномену. Евентуальний підхід до ідентифікації корупції, який закріплювався ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією», у положеннях котрої під корупцією розумілась «... діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне

використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг» [157]. Виходячи з наведеного ретроспективного законодавчого формулювання, іманентний зміст феномену корупції обмежувався виключно протиправними діями службової особи щодо використання наданих їм повноважень з метою одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Таким чином, особливі методи правового впливу, властиві антикорупційній діяльності не застосовувались до ініціюючих суб'єктів, що отже мінімізувало ефективність загально-правової та спеціальної превенції, детермінувало зростання рівня корупційних правопорушень;

1.2. *формальне закріплення диференціації адміністративної, дисциплінарної та кримінально-правової компонент юридичної відповідальності за корупційні правопорушення.* Незважаючи на притаманну сучасній правовій доктрині вузькогалузевість трактування корупції як соціального явища, вважаємо що інтерпретація даного феномену, зважаючи на поліаспектність останнього, повинна здійснюватись у інтегративному аспекті, репрезентуючи при цьому усі форми прояву деструктивного впливу корупційних правопорушень на соціально-правове та економічне буття. Призначенням філософсько-правової доктрини у даному процесі і виступає консолідація, упорядкування та логічна операціоналізація окремих компонент дослідження корупції у чітко-структуровану систему, шляхом їх проектування через призму онтологічного, деонтологічного, антропологічного та праксеологічного напрямків філософського вчення. Дещо специфічною, у контексті галузевої правової стратифікації видається концепція, відображена у оприлюдненому Міністерством юстиції України у листопаді 2011р. Оціночному звіті по Україні Інкримінації (ETS 173 і 191, GPC 2) Третього раунду оцінювання, затверджений GRECO на 52-му Пленарному засіданні (Страсбург, 17–21 жовтня 2011р.) [61]. Так, зокрема, у наданих Україні рекомендаціях GRECO зазначається необхідність «переглянути систему адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення з тим, щоб

чітко встановити, що випадки корупції мають трактуватися як кримінальні правопорушення або, у крайньому разі, чітко розмежовувати вимоги до застосування цих двох процедур» [62]. Наведена позиція аргументується доцільністю «інтенсифікації заходів правової репресії» стосовно осіб, які вчинили корупційні правопорушення. Втім, дослідниками не було враховано розмаїття форм та видів порушень, встановлених законодавством приписів, які в силу ознак об'єктивної сторони слід відносити до корупційних правопорушень. Так, аналіз Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, наряду з використанням бікомпозитної моделі інтерпретації корупційної взаємодії дає підстави виокремлювати ряд корупційних правопорушень, які в силу положень закону відповідають ознакам, закріпленим у ст. 9 КУпАП. Як уже зазначалось автором у попередньому розділі дисертаційного дослідження, корупційно-ініціюючі правопорушення, властиві трансактивному типові корупційної взаємодії (використання службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей відбувається на підставі взаємовигідного погодження інтересів коруптера та корупціонера і передбачає трансферування на користь останнього певної неправомірної вигоди) належать виключно до категорії кримінально-протиправних діянь та визначаються Кримінальним кодексом України як злочини, натомість правопорушення, які спрямовані на реалізацію корупційної домовленості між контрагентами корупційної взаємодії можуть також кваліфікуватись як адміністративні правопорушення, за наявних для цього підстав. Таким чином, приходимо до висновку про те, що доцільність розмежування субструктурних компонент корупції (адміністративної, дисциплінарної та кримінально-правової) є аксіоматичною та становить практично-прикладну цінність у контексті правозастосовної діяльності правоохоронних органів;

1.3. *визначення обіцянки чи пропозиції неправомірної винагороди як закінченого злочину з формальним складом.* Як зазначає П. П. Андрушко: «... GRECO висловила серйозні сумніви, що статті 14 і 15 Кримінального кодексу

України однозначно охоплюють обіцянку, витребування і прийняття пропозиції або обіцянки, як це визначається положеннями статей 2, 3, 7, 8 та 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. Слід зауважити, що у випадку притягнення до кримінальної відповідальності за незакінчений злочин максимальна міра покарання зменшується. Покарання за готування до вчинення злочину не може перевищувати половини, а за замах – двох третин максимального розміру покарання, передбаченого санкцією відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України. Загалом, дана міжнародна організація занепокоєна наведеними обставинами щодо мінімізації покарання за корупційні правопорушення, про що неодноразово зазначалось у рекомендаціях останньої» [64]. На нашу думку, питання кваліфікації корупційного правопорушення повинно здійснюватись у кожному конкретному випадку окремо, з позиції врахування наміру особи на реалізацію об'єктивної сторони останнього. Генералізація концептів інтерпретації висловленого наміру (пропозиції, повідомлення, обіцянки) та закінченого діяння (факту трансферування неправомірної вигоди майнового чи немайнового характеру, інших форм реалізації попередньої корупційної домовленості) як аналогічних призведе до істотного практичного дисбалансу системи правозастосування та становитиме додатковий фактор для численних зловживань на цій основі, що, у свою чергу, навпаки призведе до зростання рівня корупції. Таким чином, нормативна фіксація наведених форм прояву об'єктивної сторони корупційних деліктів є невиправдано екстенсифікованою, при чому, доцільність виділення таких форм як готування та замах на вчинення корупційного правопорушення слід визнати такими, що становлять практично-прикладну цінність, а отже нівеляція значення останніх у правозастосовному процесі є неприпустимою. Втім, позиціонування даної прерогативи нормативної фіксації корупції у національному законодавстві як позитивної не є помилковою, оскільки такий підхід до визначення сутності даного антисоціального феномену свідчить про значне занепокоєння та визнання необхідності протидії даному явищу зі сторони законодавчої та

виконавчої гілок влади, що, відтак є значним поступальним рухом до ефективної протидії даному явищу;

1.4. *грунтовне розширення суб'єктного складу корупційних правопорушень.* На відміну від положень Закону України «Про боротьбу з корупцією», у яких до числа суб'єктів корупційних правопорушень відносились лише особи, правовий статус котрих відповідав положенням п.1 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України, що закріплювали ознаки службової особи як суб'єкта кримінального правопорушення, Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» у ст. 4 ідентифікує широкий спектр категорій осіб, які підлягають відповідальності за вчинення корупційного діяння. Так, до категорії суб'єктів корупційних правопорушень даним законом віднесено також посадових осіб юридичних осіб приватного права, які за характером здійснюваних ними повноважень відповідають ознакам службової особи; особи, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг (аудитори, арбітражні керуючі, нотаріуси тощо). Таким чином, можемо констатувати той факт, що законодавцем при формулюванні положень антикорупційного закону даної редакції було нарешті (у компаративістичному аналізі з попередніми редакціями даного закону та альтернативними законопроектами, що були внесені на розгляд ВРУ:№2112, 2113, 2114[63]) враховано практичну вимогу щодо налаштування системної протидії даному антисоціальному феномену через превентивний, профілактичний та право-репресивний впливи на широкий спектр соціальних кластерів, не обмежуючи останній виключно публічним апаратом держави;

1.5. *ідентифікація номінального розміру допустимих, на основі засад соціальної норморегуляції, форм винагороди службової чи прирівнюваної до неї, в цілях вказаного закону, особи, вручення, обіцянка чи пропонування котрих (за відсутності ознак вимагання) не становитиме корупційного правопорушення.* З метою формалізації допустимого рівня матеріальної винагороди вказаних категорій осіб, положення ст. 8 Закону містять визначення сутності та іманентних ознак «дарунку, що відповідає

загально визнаним уявленням про гостинність»: «Особи, зазначені у пункті 1 та підпунктах "а", "б" пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, можуть приймати дарунки, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, та пожертви, крім випадків, передбачених частиною першою цієї статті, якщо вартість таких дарунків (пожертв) не перевищує 50 відсотків мінімальної заробітної плати, встановленої на день прийняття дарунка (пожертви), одноразово, а сукупна вартість таких дарунків (пожертв), отриманих з одного джерела протягом року, – однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня поточного року» [159]. Незважаючи на неприпустимість альтернативізації джерела фінансового забезпечення функціонування службових та посадових осіб, неможливо забезпечити абсолютну нейтралізацію ментально-психологічних стереотипів (соціально-біхевіористичних архетипів) поведінки індивіда у соціальному середовищі. Враховуючи фактор соціальних взаємин, які можуть виникати у контексті взаємодії службової чи посадової особи з громадянами, та виходячи з концепту їх когерентності, абсолютно виправданим, на думку автора, видається фіксація максимально – допустимого розміру дарунку, що може бути наданий за бажанням консумера публічно-правових послуг особі, яка їх надала. Однак, з метою нейтралізації потенційних можливостей для зловживань на цій сфері, про які неодноразово зазначалось у спеціалізованих дослідженнях корупції таких науковців як О. В. Кудашкіна [108], Т. Я. Хабрієвої [102], О. Г. Карповича [86], необхідною умовою ефективної інтеграції мінімального рівня винагороди, надання котрої службовій чи прирівнюваній до неї законом посадовій особі не вважатиметься корупційним правопорушенням потребує синхронізації такого процесу з розробкою та впровадженням системи фінансового контролю за діяльністю вищезазначених категорій осіб, базисом котрої повинна виступити процедура централізованого офіційного документування «легальних платежів та винагород». Лише у цьому разі проблема «кількості трансакційних винагород» втратить свою актуальність як механізм корупціалізації публічно-правового середовища.

2) негативні властивості актуальної форми законодавчої регламентації сутності корупції та механізмів антикорупційної діяльності:

2.1. дефекти дефінітивного виміру нормативної регламентації корупції.

Так, зокрема корупційне правопорушення визначається Законом як умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність, втім, послуговуючись визначенням корупції, наведеним у Законі можна виокремити лише ознаки, що стосуються суб'єктного складу, особливого безпосереднього об'єкта та корисливої мотивації учасників корупційних правопорушень. На думку автора, наведений континіум законодавчих ознак корупції є недостатнім для його практичного застосування у функціонуванні органів дізнання та інших спеціалізованих інституцій, до сфери відання котрих належать повноваження щодо протидії корупційним правопорушенням, оскільки консолідація таких ознак є неповною та методологічно-непорядкованою. Законодавцем не враховується ймовірність виникнення індиферентної від трансактивної (медіаційно-консенсуальної) моделі корупційного зв'язку, при якій взаємодія контрагентів базується не на двосторонній взаємовигідній кооперації а детермінується протиправним фізичним чи психічним впливом одного з учасників корупційної системи (зазвичай коруптера) на контрагента (корупціонера) з метою схилити останнього до вчинення корупційного правопорушення (протиправного використання службових повноважень чи пов'язаних з цим можливостей) – тобто екстортивної моделі корупційного зв'язку. Трансформація розуміння корупції як деструктивного соціально-економічного феномену повинна набути вектору системності формалізації проявів та ознак останнього, а отже, керуючись фундаментальними принципами гносеології у синтезі з праксеологічними базисами, автор пропонує наступне симбіотичне визначення корупції: *корупція – комплексний антисоціальний феномен, що на субструктурному рівні складається з сукупності адміністративних,*

дисциплінарних правопорушень та злочинів, формально-визначених національним законодавством, які полягають у використанні авторизованим суб'єктом корупційних діянь (корупціонером) наданих йому в офіційному порядку повноважень та пов'язаних з ними можливостей чи авторитету, а також ініціація корупційного правопорушення чи злочину (способом обіцянки, пропозиції чи надання неправомірної вигоди, прийняття такої пропозиції чи одержання неправомірної вигоди або ж шляхом застосування фізичного чи психічного насильства чи погрози їх застосування щодо корупціонера або інших осіб) іншим учасником корупційного зв'язку (коруптером), вчинювані з метою задоволення особистих чи корпоративних корисливих потреб та інтересів, всупереч інтересам служби, держави чи суспільства.

Недосконалим, на думку автора видається також положення ст.1 Закону у частині визначення неправомірної вигоди, під якою законодавець пропонує розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову. Причому незрозумілим залишається зміст категорії «нематеріальні активи». Системний аналіз законодавства дає підстави стверджувати, що сутність даної категорії для практичного її застосування у оперативно-розшуковій, слідчій та судовій діяльності досі невизначена у спеціалізованих нормативних актах. Такий евентуальний підхід до формування понятійної бази у сфері антикорупційної діяльності доводиться усувати шляхом екстракції ознак даного інституту з різноманітних актів, переважно фінансово-правового типу. Так зокрема до числа таких актів належать: Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [158] у ст. 1 якого нематеріальні активи визначені як право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому

законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами; Податковий кодекс України [154] у ст.14 встановлює наступне визначення даної категорії: нематеріальні активи – вартість об'єктів промислової та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних прав, визнаних об'єктом права власності конкретного підприємства. До таких об'єктів та прав належать: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, торгові марки, об'єкти авторських прав, програмне забезпечення обчислювальної техніки, гудвіл, "ноу-хау" тощо; Наказ Державного казначейства України «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ» від 17.07.2000 р. № 64 визначає нематеріальні активи як активи, що не мають фізичної та/або матеріальної форми незалежно від вартості і використовуються установою в процесі виконання основних функцій більше одного року. Таким чином, узагальнюючи вищенаведені дефініції нематеріальних активів можна виділити наступні ознаки даного об'єкта правовідносин: нематеріальна форма (фактична відсутність вартісного еквіваленту), необоротність даної категорії активів (тривалість експлуатації та відсутність амортизаційних трансформацій активів), експлуатація переважно у промисловій діяльності, частковий синергетичний зв'язок з об'єктами права інтелектуальної власності (до числа даної категорії активів законодавець відносить винаходи, промислові зразки та корисні моделі тощо). Наведені факти дають підстави для цілком обґрунтованого сумніву у можливості експлуатації нематеріальних активів у контексті корупційної діяльності, оскільки останні не уособлюють матеріальної вартості та, у переважній більшості випадків є невідчужуваними. Включення інституту нематеріальних активів до предметного спектру корупційно-трансактивних взаємодій без конкретизації змісту останнього не становить жодної практичної цінності та, натомість, створює істотні перешкоди у контексті протидії корупції. Автором дослідження пропонується під неправомірною вигодою розуміти грошові кошти або інше майно, у тому числі майнові права, пільги, послуги, переваги

матеріального характеру, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову;

2.2. *відсутність консолідованої офіційно-визначеної методики проведення оперативних та слідчих дій у справах про вчинення корупційних правопорушень.* Незважаючи на високу актуальність названої проблематики, аналіз вітчизняної та іноземної правової доктрини свідчить про незначну кількість спеціалізованих досліджень даного інституту. На думку автора, вартим уваги виступає фундаментальне монографічне дослідження питання розслідування актів корупції В. М. Трепака [192], у якому детально регламентується значимість питання структуризації уніфікованої методики розслідування деліктів з ознаками корупції. Так, на думку автора, окремі положення оперативно-розшукової та слідчої діяльності визначаються Законами України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [162], «Про оперативно-розшукову діяльність» [161]. Актуальна регламентація названих процедур мінімізує їх ефективність, оскільки гіпертрофує спектр дискреції їх офіційних учасників, призводить до численних зловживань зі сторони оперативних працівників, а отже, де-факто нівелює фундаментальний принцип законності. Погоджуючись з В. М. Трепаком, автор пропонує узагальнити практику оперативно-розшукових та слідчих заходів у сфері протидії корупції шляхом прийняття спеціалізованого закону, основними положеннями котрого повинні виступати: примірний перелік оперативно-розшукових та слідчих заходів, спрямованих на оптимізацію кумуляції відомостей про корупційну діяльність суб'єктів корупційних правопорушень; детальна регламентація методів документування корупційних правопорушень та способів надання відомостям, одержаним у ході ОРЗ процесуального значення (формування доказової бази у справі); дієві соціально-правові гарантії громадян від зловживань співробітників оперативних та слідчих підрозділів тощо. Прийняття вказаного акту істотно підвищить ефективність діяльності названих інституцій, що детермінуватиме

мінімізацію потенційної атрактивності корупційних правопорушень як форми деліктної активності представників публічного апарату, що і є основоположним завданням національної системи протидії корупції. Водночас, автором пропонується ст. 3. «Основні принципи запобігання і протидії корупції» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» доповнити підпунктами наступного змісту: «...науковості, економічної доцільності, безперервності, плановості, гласності, системності, комплексності, спільності інтересів представників громадськості та публічної влади у протидії корупції, оперативності реагування, паритетності авторизованих учасників антикорупційної кооперації, спеціалізованості (оптимального використання можливостей взаємодіючих суб'єктів), пропорційної відповідальності за наслідки взаємодії, недопустимості дублювання компетенції органів у сфері антикорупційної діяльності, комплексного використання сил та засобів взаємодіючих сторін», що забезпечить комплексність та послідовність розробки подальших практичних антикорупційних заходів;

2.3. фактична відсутність спеціалізованого органу державної влади, уповноваженого здійснювати функції по превенції, виявленню, розслідуванню фактів корупції та притягнення винних до юридичної відповідальності. У контексті вирішення даної проблематичної ситуації, визначального значення набуває досвід іноземних держав у цій сфері, компаративістичний аналіз котрого дозволить сформулювати та ефективно імплементувати провідний досвід світового антикорупційного співтовариства у національну антикорупційну систему України. Наведені у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження емпіричні факти антикорупційної діяльності деяких іноземних держав дають підстави для продукування наступних пропозицій щодо модернізації національної системи протидії корупції:

— позаяк чинним антикорупційним законодавством, у частині ідентифікації суб'єкт-інстанційного складу, передбачено що функції спеціалізованого органу у сфері протидії корупції покладаються на

Міністерство юстиції України, констатуємо певний антагонізм у структурі антикорупційного механізму України. Оскільки спеціально уповноважений орган у сфері протидії корупції повинен здійснювати перманентний контроль та поліаспектний моніторинг діяльності державного апарату, прослідковується доцільність екстракції останнього з загальної ієрархізованої системи інституцій публічної влади з нормативним закріпленням реальних механізмів протекції об'єктивного алгоритму функціонування такого органу через мінімізацію потенційних методів адміністративного, політичного та економічного тиску на службовців названого підрозділу шляхом визначення безпосередньої субординації останнього лише главі держави. За прикладом республіки Сінгапур, фундаментальної необхідності набуває також інституціалізація широких повноважень антикорупційного органу, що зумовить системність, а отже, у свою чергу і ефективність експертно-аналітичної, слідчої, превентивної та правозастосовної діяльності даної інституції не лише щодо нижчих ланок державного апарату, але й щодо керівних органів загальнодержавного рівня, що здійснюють вищу державну владу. Як показує практика, лише системний підхід до нейтралізації корупційного феномену здатний сформувати загально-соціальну нетерпимість до даного явища та його функціонерів, підвищити трансакційні витрати корупційної взаємодії, а отже і детермінувати нерентабельність та нераціональність експлуатації корупційного механізму як альтернативи легальній методиці соціально-правової комунікації у державі. На підставі наведеної аргументації, вважаємо що виконання функцій спеціалізованого органу у сфері протидії корупції Міністерством юстиції України є однією із детермінант неефективності національних корупційно-резистенційних заходів, що обумовлюється механізмами формування та функціонування державно-владного механізму нашої держави, прерогативною властивістю яких виступають непотичні та протекціоністські взаємодії. Очевидним видається факт необхідності вилучення спеціалізованого антикорупційного органу

державної влади з вертикалі виконавчої гілки влади держави та запровадження ротаційного механізму у формуванні штатного персоналу такої інституції;

– широке залучення провідних експертів у сфері протидії корупції у практичну діяльність антикорупційного органу державної влади. Практика протидії корупції в ряді іноземних держав (Велика Британія, Норвегія, Швейцарія, США) наглядно демонструє синергетику процесу інтеграції наукових співробітників експертно-аналітичних, спеціалізованих вищих навчальних закладів у алгоритм розробки законодавства у сфері протидії корупції та їх залучення у якості консультантів у штат загальнодержавної системи протидії корупції з істотним підвищенням ефективності діяльності такої системи [79]. Дана закономірність пояснюється фактом нівеляції стереотипної адміністративістської концепції ідентифікації корупційних деліктів та детермінуючих їх причин, що властиві сучасним державним спеціалізованим інститутам, через введення інноваційних методик антикорупційного функціонування, синтезованих на основі системного аналізу правової доктрини та емпіричного досвіду іноземних держав що і виступають фундаментальним предметом науково-евристичного континіуму. Таким чином, запровадивши інститут взаємодії науки і практики у сфері протидії корупції держава одночасно вирішує дві концептуальні проблеми: підвищує ступінь контролю за корупцією, мінімізуючи її ефект на соціально-правові, політичні та економічні процеси та практично реалізує принцип гласності у діяльності державно-владного апарату;

– *наділення антикорупційного органу виключними повноваженнями та практичне забезпечення гласності у його діяльності.* Необхідність протидії корупції подекуди межує з необхідністю нівеляції засад правового та політичного статусу окремих, подекуди вищих інститутів влади, що породжує антагоністичний ефект з інститутом юрисдикційного імунітету та недоторканості окремих категорій посадових осіб (депутати, судді тощо). Однак, виходячи з есенційного значення системності як визначальної характеристики і запоруки ефективності протидії корупції, неприпустимими є

будь-які обмеження щодо сфери реалізації контрольних-наглядових, оперативних, слідчих та правозастосовних повноважень державного органу по протидії корупції. Таким чином, компетенція даного органу повинна охоплювати весь континіум публічних правовідносин, які можуть становити середовище для виникнення корупційних проявів, у тому числі пов'язаних з діяльністю Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Президента України, що становитиме запоруку для нейтралізації протекції посадових осіб вищого рангу за рахунок політичного та адміністративного інструментарію, сприятиме забезпеченню паритетності та реальний прояв принципу законності у антикорупційній діяльності. Однак, зважаючи на широкий спектр повноважень антикорупційного органу та з метою унеможливлення зловживання ними з боку посадових осіб останнього, необхідним, на думку автора, є введення наступних превентивних механізмів:

- 1) перманентна участь представників громадськості у діяльності даного органу при щорічному укомплектуванні їх штату з числа місцевого населення за рекомендацією територіальної громади;
- 2) введення механізму «іманентного авто-системного контролю», суть котрого полягає у перманентному контролі службових осіб за ходом реалізації службових повноважень їх колегами та формуванні системи стимулів за надання інформації про деліктну активність останніх (підвищення по службі, преміювання, зайняття посади, вакантної внаслідок звільнення особи-порушника);
- 3) практичне застосування принципів «habeas corpus» у частині неодмінної та невідкладної участі судового органу у провадженні по справах про корупційні правопорушення.

Аналіз сучасного стану законодавства, що регламентує діяльність правоохоронних органів, а саме Кримінальний процесуальний кодекс України [107], Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність» [161], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [162] дає підстави стверджувати про те, що законодавець не врахував істотність ролі судової ланки державного апарату у формуванні превентивного базису у сфері гарантування прав особи, щодо котрої ініціюються досудові заходи

провадження у справах про правопорушення що містять ознаки корупції. Так, участь суду у аргументації дій вказаних органів абсолютно відсутня на стадіях відкриття оперативно-розшукової справи, проведення ОРЗ, що отже може детермінувати численні зловживання зі сторони співробітників відомчих інституцій що здійснюють вказані процедури. На думку автора, незважаючи на висловлену численними науковцями та практичними працівниками аргументацію необхідності забезпечення невідкладності таких заходів, що відтак потребує мінімізації бюрократично-афірмаційних процедур, участь судових інстанцій у ході вирішення питань щодо наявності підстав для проведення оперативно-розшукової розробки та перевірки даних про потенційну причетність особи у корупційних правопорушеннях є неодмінним атрибутом сучасної правової системи, яка склалась у державі, що претендує на звання правової та демократичної. Підтвердження необхідності вказаної суб'єктної інтеграції впливає зокрема з положень ст. 8 Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» про те, що «...кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [53]. На виконання положень даного міжнародного акту, аксіоматичної необхідності набуває введення дієвих механізмів захисту людини і громадянина від неправосудної інтервенції у сферу конфіденційної інформації, яким є особисте життя особи, її зв'язки, а також інформація, що містить відомості про дану особу і її оточення. За прикладом іноземних держав (ФРН, Франція, Польща, Італія) інститутом, що повинен забезпечувати реалізацію вказаного завдання і є судова гілка влади. Таким чином, приходимо до висновку, що координація дій правоохоронних органів на досудовому етапі провадження у справах про корупційні

правопорушення з судовими органами не лише не призведе до втрати оперативності реагування даних інститутів на інформацію про корупціалізацію службових осіб, але й становитиме вагомий самостійний фактор стабілізації та підвищення ефективності здійснюваних ними заходів через превентування потенційних правопорушень (в тому числі корупційних) з боку службових та посадових осіб останніх.

Апріорним моментом у ході реалізації завдання щодо підвищення ефективності превенції та протидії корупції виступає фундаментальна реконсидерація актуальних підходів до формальної операціоналізації корупції, базовим елементом котрої слід вважати практичну актуалізацію не лише екзогенних, але й ендогенних детермінант даного антисоціального явища. Практична інтерполяція запропонованих автором новел як теоретико-методологічного, так і практично-прикладного характеру уможливить досягнення якісно-нового рівня результативності комплексного та поліаспектного процесу протидії явищу корупції на всіх рівнях прояву останнього та стане запорукою виведення вітчизняної антикорупційної системи зі стану тривалої стагнації, становитиме підґрунтя довгоочікуваної інтеграції України у світове антикорупційне співтовариство на правах повноцінного члена.

Висновки до розділу 3

1. У контексті розкриття сутності праксеологічної субструктури філософсько-правової операціоналізації корупційного феномену здійснено поліхронний аналіз досвіду становлення та функціонування антикорупційних систем деяких іноземних держав та проведено компаративістичне дослідження властивостей антикорупційної системи України на предмет екстракції позитивних та негативних факторів останньої. Аналіз іманентних властивостей антикорупційних механізмів базувався на виокремленні та системному дослідженні наступних компонентів процесу запобігання та протидії корупції:

континіум методів запобігання та протидії корупції (превентивні механізми, заходи припинення та форми правової репресії); інституційно-організаційна компонента протидії корупції (факт утворення та діяльності спеціально-уповноваженого органу з питань протидії корупції та особливості його функціонування); форми соціального реагування на феномен корупції.

2. Проаналізовано світовий досвід правового регулювання протидії корупції на прикладі провідних антикорупційних механізмів, сформованих у Сінгапурі, Грузії, Нідерландах, Ізраїлі, Франції, Італії, США, Федеративній Республіці Німеччині, Великій Британії. За даними «Transparency International», дані країни характеризуються найнижчим рівнем перцепції корупції, відтак аналіз досвіду протидії корупції в межах державно-владного та муніципального апаратів останніх заслуговує на значну увагу у зв'язку зі значною практичною значущістю екстракції фундаментальних засад, принципів та методів організації антикорупційної діяльності задля їх подальшої імплементації у національну правову систему.

3. За результатами аналізу механізму правового регулювання протидії корупції в Україні виділено ряд позитивних та негативних аспектів даної підсистеми правового регулювання. До позитивних аспектів актуальної правової регламентації антикорупційної діяльності пропонується відносити: закріплення полісуб'єктної концепції інтерпретації суб'єктного складу корупційного правопорушення; формальне закріплення диференціації адміністративної, дисциплінарної та кримінально-правової компонент юридичної відповідальності за корупційні правопорушення; визначення обіцянки чи пропозиції неправомірної винагороди як закінченого злочину з формальним складом; ґрунтовне розширення суб'єктного складу корупційних правопорушень; ідентифікація номінального розміру допустимих, на основі засад соціальної норморегуляції, форм винагороди службової чи прирівнюваної до неї, в цілях вказаного закону, особи, вручення, обіцянка чи пропонування котрих (за відсутності ознак вимагання) не становитиме корупційного правопорушення. Встановлені низку системно-флуктаційних,

таких що детермінують стагнацію національно-правового механізму антикорупційної діяльності, негативних факторів сучасної правової основи протидії корупції: дефекти дефінітивного виміру нормативної регламентації корупції; фактична відсутність спеціалізованого органу державної влади, уповноваженого здійснювати функції по превенції, виявленню, розслідуванню фактів корупції та притягнення винних до юридичної відповідальності; відсутність консолідованої офіційно-визначеної методики проведення оперативних та слідчих дій у справах про вчинення корупційних правопорушень.

4. В цілях нейтралізації корупційної компоненти як системотворчого, інтегративного фактору політико-правової дійсності України та корекції недоліків спеціалізованого законодавства у сфері запобігання та протидії корупції запропоновано ряд заходів організаційно-правового, методологічного та функціонального характеру, котрі повинні оптимізувати ефективність реалізації державної політики у даній сфері, забезпечуючи при цьому неухильне дотримання фундаментальної концепції розбудови соціальної, демократичної та правової державності.

ВИСНОВКИ

У контексті реалізації задач дисертації здійснено інтегративну філософсько-правову (гносеологічну, онтологічну, деонтологічну, праксеологічну та компаративістську) інтерпретацію антисоціального феномена корупції, на основі якої запропоновано інноваційне вирішення наукової проблеми, що полягає у з'ясуванні природи, середовища існування, видів, форм прояву, причин, умов та наслідків корупції, а також визначенні основних засад формування і реалізації системи заходів у сфері запобігання і протидії даному явищу. Результати дослідження дають підстави для таких висновків:

1. Усталений у сучасній науковій доктрині підхід до інтерпретації змісту, форм та детермінант виникнення корупції, виявивши свою неефективність, зумовив необхідність вироблення уніфікованої, інноваційної за своїм змістом філософсько-правової моделі дослідження багатогранного явища корупції, яка ґрунтується на виконанні завдань правової доктрини у цій сфері через використання філософсько-правового інструментарію гносеології, онтології, деонтології, праксеології та компаративістики, поєднання котрих є виключною запорукою нейтралізації дефектів вузькогалузевої концепції дослідження цього явища.

2. Аналіз філософської та правової думки Стародавнього Китаю, Японії в період раннього сьогунату та Стародавньої Індії наглядно демонструє істотно нижчий рівень корупції у перших двох соціальних організаціях публічної влади. На підставі детального аналізу пам'яток філософсько-правової думки названих держав автором були виділені наступні фактори, які зумовлювали відмінності у підходах до визначення сутності, проявів та методів репресивно-правової протидії корупції, які можна ідентифікувати як «ментально-психологічні»:

- корупційна поведінка суперечила положенням «Бусідо», синтоїзму (Японія) та даосизму (Стародавній Китай), а отже і внутрішньому імперативу домінантної більшості суспільства вказаних держав, остання інтерпретувалась як ганебна, та така, що викликає громадський осуд і втрату честі. В Індії, натомість регламентація корупційної поведінки як асоціальної здійснювалась на рівні правових приписів, які,

хоча і підтримувались механізмом громадського осуду, однак не у такій інтенсивній формі;

- в релігійній традиції Японії та Стародавнього Китаю, Імператор вважався сином неба, наступником Бога на землі. В Індії, усталено існувала салічна система престолонаслідування, та, незважаючи на беззаперечне домінування царя, він, однак божеством не вважався. Таким чином, казнокрадство в Японії та Стародавньому Китаї визнавались злочином проти намісника Бога, в Індії – злочином проти держави.

Виокремлено прямопропорційну залежність між ефективністю антикорупційних заходів та іманентною психічною інтеріоризацією неприпустимості корупційної діяльності.

3. Класифікацію детермінант формування корупційних деліктів доцільно здійснювати за критерієм їх асиміляції у різноманітних сегментах соціального буття, а саме: 1) комплекс політичних детермінант корупції охоплює такі компоненти: недосконалість легіслативної методики; низьку ефективність правоохоронної, міжвідомчо-координаційної та контрольної-наглядової діяльності; неналежний рівень соціально-економічного забезпечення населення; нестабільність політико-правової ситуації; 2) недостатній рівень ефективності функціонування ланок державного апарату та місцевого самоврядування; 3) незадовільний рівень соціально-економічного забезпечення суб'єктів, які можуть виступати суб'єктами юридичної відповідальності за корупційні правопорушення; 4) нестабільність політико-правової ситуації, яка визначально впливає на динаміку кримінологічних показників корупційних правопорушень; 5) недосконалість антикорупційного законодавства; 6) відсутність чіткої диференціації компетенції правоохоронних органів у сфері протидії корупції; 7) суб'єктивний розлад морально-психологічного імперативу суб'єктів, які притягуються до юридичної відповідальності за корупційні правопорушення; 8) зміщення мотивів функціонування службових та посадових осіб, інших суб'єктів, на яких покладено реалізацію функцій держави у сфері управління.

4. Запропоновано концепцію «міжгалузевої синергетики окремих видів корупційних правопорушень», суть котрої полягає у нерозривному зв'язку дисциплінарного та адміністративно-правового проваджень у справах про правопорушення з провадженням у кримінальних справах про злочини корупційного характеру. Оскільки положеннями ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» неправомірна вигода визнається невід'ємним атрибутом корупційного правопорушення, а зміст корупційно-ініціюючої ланки корупційної взаємодії охоплює такі групи правопорушень як пропозиція, обіцянка, надання, одержання, вимагання неправомірної вигоди, які кваліфікуються виключно як злочини, незважаючи на характер подальших діянь учасників корупційної взаємодії, спрямованих на реалізацію умислу, названі діяння становлять собою повноцінну форму корупційної активності.

5. Феномен професійної деформації становить складну соціальну, психологічну та філософсько-правову проблематику, оскільки опосередковує своєрідний девіаційний процес трансформації службової особи, у контексті котрого видозміна іманентного морально-психологічного середовища останньої поступово формує базис для подальшої нівеляції офіційно регламентованої процедури реалізації службових повноважень, а отже неминуче призводить до дефектів у правозастосуванні. Деякі з них виявляються у корупційних формах. З філософсько-правової та соціологічної позицій, професійна деформація розглядається як форма реагування індивіда на видозміну його соціальної ролі, що зумовлює необхідність адаптаційної трансформації, проявами котрої виступають проектування моделі професійної діяльності на інші сфери життєдіяльності та численні девіаційні форми активності, пов'язані з протиправним використанням службових повноважень та пов'язаних з ними можливостей.

6. Мікросоціальний рівень впливу корупційного фактору прослідковується на рівні окремих соціумів та на індивідуально-психологічному рівні. До проявів мікросоціального ефекту корупції слід віднести:

- формування стійкого переконання щодо прийнятності корупційної моделі поведінки, при котрій корупція сприймається не як форма протиправного

зловживання службовим становищем, а як привілей, пов'язаний з зайняттям відповідної посади;

- зневіра громадян у діяльності державного апарату, який відтак сприймається як комерційна структура, що підриває авторитет державного механізму в цілому;

- сприйняття громадянами корупції як виключного способу забезпечення власних інтересів при взаємодії з державними органами;

- мінімізація сприяння державним органам суб'єктами суспільних відносин у протидії корупції, що детерміновано сприйняттям усього державного апарату як такого, що функціонує на засадах «корупційної кругової поруки».

7. Систему корупційних правопорушень кримінально-правового характеру доцільно диференціювати за критерієм хронологічно-позиційної послідовності виникнення цих правопорушень та їх значення у процесі формування механізму усталеної чи евентуальної корупційної взаємодії на дві підгрупи, а саме: корупційно-ініціюючі правопорушення; цей сегмент охоплює форми протиправної активності як корупціонера, так і коруптера, й спрямований на ініціацію та подальше налаштування каналу інформаційної та функціональної взаємодії між зазначеними контрагентами для реалізації наміру протиправного використання владних повноважень та пов'язаних із цим можливостей для одержання неправомірної вигоди; злочини, суть котрих зводиться до протиправного використання службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей для практичної реалізації попередньо-досягнутої домовленості між ними. У залежності від методу забезпечення практичної реалізації корупційної взаємодії між коруптером та корупціонером, дисертантом запропоновано корупційно-ініціюючі правопорушення розділяти на трансактивні (дії коруптера, спрямовані на консенсуальне забезпечення інтересу корупціонера щодо використання службових повноважень та пов'язаних з ними можливостей, переважно у формі здійснення не документованих платежів чи інших заходів, пов'язаних з неправомірним збагаченням службової особи) та екстортивні (комплекс заходів впливу на корупціонера, пов'язаних з протиправним психічним чи фізичним насильством щодо особи службовця з метою схилити останнього до протиправного

використання службових повноважень та пов'язаних з ними можливостей).

8. Праксеологічний компонент дослідження феномена корупції засновано на системному аналізі досвіду окремих іноземних держав у сфері запобігання і протидії корупції та чинного законодавства України. Встановлено численні нормативно-правові (нормотворчі, правозастосовні) фактори, які детермінують пониження ефективності антикорупційної діяльності (дефекти дефінітивного виміру нормативної регламентації корупції; фактична відсутність спеціалізованого органу державної влади, уповноваженого здійснювати функції з превенції, виявлення, розслідування фактів корупції та притягнення винних до юридичної відповідальності; відсутність консолідованої офіційно визначеної методики проведення оперативних та слідчих дій у справах про вчинення корупційних правопорушень), та запропоновано оптимальні методи їх вирішення.

9. Обґрунтовано актуальність та здійснено системний аналіз антикорупційних систем окремих зарубіжних держав (Сінгапуру, Грузії, Нідерландів, Ізраїлю, Франції, Італії, США, ФРН, Великої Британії). Продемонстровано значення компаративістсько-імплементаційного методу формування системи протидії корупції.

10. За результатами аналізу національної антикорупційної системи виявлено позитивні аспекти актуальної правової регламентації процесів запобігання і протидії корупції: закріплення полісуб'єктної концепції інтерпретації суб'єктного складу корупційного правопорушення; формальне закріплення диференціації адміністративної, дисциплінарної та кримінально-правової компонент юридичної відповідальності за корупційні правопорушення; визначення обіцянки чи пропозиції неправомірної винагороди як закінченого злочину з формальним складом; ґрунтовне розширення суб'єктного складу корупційних правопорушень; ідентифікацію номінального розміру допустимих, на основі засад соціальної норморегуляції, форм винагороди службової чи прирівнюваної до неї особи, вручення, обіцянка чи пропонування котрих (за відсутності ознак вимагання) не становитиме корупційне правопорушення. Виявлено також низку системно-флюктуаційних, таких, що детермінують стагнацію національно-правового механізму

антикорупційної діяльності, негативних факторів сучасної правової основи протидії корупції: дефекти дефінітивного виміру нормативної регламентації корупції; фактична відсутність спеціалізованого органу державної влади, уповноваженого здійснювати функції з превенції, виявлення, розслідування фактів корупції та притягнення винних до юридичної відповідальності; відсутність консолідованої офіційно визначеної методики проведення оперативних та слідчих дій у справах про вчинення корупційних правопорушень.

З метою удосконалення правового механізму запобігання і протидії корупційним деліктам запропоновано внести такі зміни у чинне законодавство:

1) доповнити *ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»* пунктом «ж»: *«Держава забезпечує здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, житло та інше майно осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, а також близьких їм осіб»*;

2) Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» доповнити ст. 1-1 «Корупційні правопорушення», у якій встановити вичерпний перелік корупційних правопорушень, передбачених КУпАП, а саме: 184-1 (неправомірне використання державного майна), 185-6 (невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора), 185-8 (ухилення від виконання законних вимог прокурора), 185-11 (розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист), 186 (самоуправство), 186-1 (незаконні дії щодо державних нагород), 188 (незаконна передача заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань), ч. 2 статті 188-1 (невиконання розпорядження державного або іншого органу про працевлаштування), 189 (порушення правил відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень), 189-1 (порушення порядку видобутку, виробництва використання та реалізації дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння), 195-2 (порушення

порядку придбання, зберігання, реєстрації або обліку газових пістолетів і револьверів та патронів до них), 199 (допущення проживання без паспорта), 200 (прийняття на роботу без паспорта), 201 (незаконне вилучення паспортів і прийняття їх у заставу), 202 (порушення прикордонного режиму або режиму в пунктах пропуску через державний кордон України), 204 (порушення порядку працевлаштування, прийняття на навчання, надання житла, реєстрації іноземців та осіб без громадянства та оформлення для них документів), 212-2 (порушення законодавства про державну таємницю), 212-3 (порушення права на інформацію), 212-4 (порушення законодавства в галузі державного експортного контролю), 212-5 (порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави) та кримінально-карані діяння корупційного характеру, передбачені ст. ст.: 210, 211, 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 366, 367, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 371, 372, 373, 375, 382, 423, 426, та за деяких умов, злочини передбачені статтями 206, 343, 376 КК України.

3) *ст.7 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»* доповнити таким абзацом: *«Особи, зазначені у підпунктах "а", "в"–"ж" пункту 1 та підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, не можуть розпоряджуватися цінними паперами та корпоративними правами, що ними посвідчуються, у період проходження служби в органах державної влади».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. В. Проблемы повышения эффективности выявления взяточничества / А. В. Алексеев, И. А. Сербина, И. Ю. Тюнис // Реагирование на преступность: концепции, закон, практика. – М. : Российская криминологическая ассоциация, 2002. – С. 170–172.
2. Алексеев Ю. Г. Судебник Ивана III: Традиция и реформа / Ю. Г. Алексеев. — СПб.: Дмитрий Буланин, 2001. — 448 с.
3. Алексеев Ю. Г. Псковская судная грамота/ Юрий Георгиевич Алексеев. – Псков: Изд-во центра «Возрождение», 1997. – 529 с.
4. Антология мировой философии в четырех томах. Философия древности и средневековья часть / под ред. В. В. Соколова. – М.: «Мысль» – 1969. – 576 с.
5. Антоновский А. Ю. Начало социоэпистемологии: Эмиль Дюркгейм / А. Ю. Антоновский // Эпистемология & философия науки. — 2007. — Т. XIV. — № 4. — С. 142—161.
6. Андрианов В. Д. Коррупция как глобальная проблема. История и современность / В.Д. Андрианов. – М.: Экономика, 2011. – 304 с.
7. Аристотель. Сочинения: в 4 т. – т.4 / пер. с древнегреч.; общ. ред. А.И. Доватура. – М.: Мысль, 1983 – 830 с.
8. Артхашастра, или наука политики / Перевод с санскрита С.Ф. Ольденбурга, Ф.И. Щербатского, Е.Е. Обермиллера, А.И. Вострикова, Б.В. Семичова. Издание подготовил В.И. Кальянов. Примечания В.И. Кальянова. Указатели В.Г. Эрмана. Редакционная комиссия издания: В.В. Струве (ответственный редактор), Б.А. Ларин, В.И. Кальянов, И.П. Байков. М.-Л.: Издательство Академии наук СССР, 1959. – 796 с.
9. Асвагоша К. Б. Жизнь Будды / Константин Бальмонт Асвагоша. – М.: Издательство имени Сабашниковых, Типография М. П. С. (Т-ва И. Н. Кушнерев и Ко) – 321 с.
10. Багрий-Шахматов Л.В. Корупція як соціальна патологія / Л.В. Багрий-Шахматов // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України,

органам центральної та місцевої виконавчої влади. Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників : міжвідомчий науковий збірник / за ред. А.І. Комарової, М.О. Потебенька, В.П. Пустовойтенка, В.І. Радченка та ін. – К., 2001. – т. 22. – 730 с.

11. Безносков С.П. Профессиональная деформация личности / Сергей Петрович Безносков. – СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2004. – 272 с.

12. Библиотека литературы Древней Русит. 1: XI—XII века / РАН. ИРЛИ; под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. — СПб.: Наука, 1997.— 543 с.

13. Блувштейн Ю.Д. К вопросу о путях дальнейшего совершенствования уголовного законодательства деятельности органов внутренних дел / Ю. Д. Блувштейн. – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1984. – 458 с.

14. Бова А. Корупція у суспільстві, що трансформується. / Андрій Бова // Політичний менеджмент – 2006. –№3.–с.141–152.

15. Бонгард-Левин Г. М. Древнеиндийская цивилизация. Философия, наука, религия / Григорий Максимович Бонгард-Левин. –М.: Наука, 2007. – 495 с.

16. Бонгард-Левин Г. М. От Скифии до Индии. Древние арии: мифы и история / Г. М. Бонгард-Левин, Э. А. Грантовский. – М.: Мысль, 2001.– 208 с.

17. Бонгард-Левин Г.М Древняя Индия. История и культура. / Григорий Максимович Бонгард-Левин. – СПб.: Алетейя, 2001. –288 с.

18. Бородин С. В. Преступления против жизни / С. В. Бородин. – М.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2003. –496 с.

19. Буддизм. Извлечения из буддийских писаний // Історія вчень про державу і право: хрестоматія для юридичних вищих навч. закладів і факультетів / уклад. та заг. ред. проф., д-ра істор. наук Г.Г. Демиденка. – Х. Право, 2005. – 345 с.

20. Ванюшкин С.В. Методологические вопросы борьбы с коррупцией и организованной преступностью / С. В. Ванюшкин. – М.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 1997. – 345 с.

21. Васильев А. А. История Византийской империи / Пер. с англ. А. Г. Грушевой. – СПб.: Алетейя, 2000. – 436 с.

22. Веды. Брахманы. Араньяки. Упанишады [Текст] // Антология мировой философии. Древний Восток. – М.: Харвест, 2001. – 992 с.
23. Верстюк С. Корупція: визначення, причини появи, вплив на економіку / С. Верстюк // Економіка України. – 2001. – №3. – С.66 – 74.
24. Волженкин Б. В. Служебные преступления / Б. В. Волженикин. – М.: Юристъ, 2000. – 368 с.
25. Гайдуцький А. П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки / А.П. Гайдуцький // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 3. – С. 119-128.
26. Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка особистості: філософсько-правовий вимір: монографія / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 524 с.
27. Гишинський Я. И. Глобализация, девиантность, социальный контроль: сборник статей / Я. И. Гишинский. — Санкт-Петербург: ДЕАН, 2009. — 331 с.
28. Гладких В.І. Корупція в Росії: генезис, детермінанти та шляхи подолання / В.І. Гладких // Російський слідчий. – 2001. – №3. – С.31–35.
29. Годунов И. В. Азбука противодействия коррупции от А до Я / Игорь Валентинович Годунов. – М.: Академический проект, 2012. – 296 с.
30. Голик Ю. В. Коррупция как механизм социальной деградации / Ю. В. Голик, В. И. Карасев. - СПб.: Издательство Р.Асланова "Юридический центр Пресс", 2005. – 327 с.
31. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) / В. В. Голіна – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
32. Горегляд В.Н.«Повесть о великом мире» в историческом контексте / В.Н. Горегляд// Петербургское востоковедение. Выпуск 2. – СПб.: «Петербургское востоковедение» – «Водолей», 1992.– С. 88-124.
33. Грей Джон Генрі. Історія Стародавнього Китаю / Д. Г. Грей, А.Б. Вальдман (пер.с англ.). – М.: Центрполиграф, 2006. – 606с.
34. Грищук В. К. Встановлення кримінальної відповідальності колективних суб'єктів у зарубіжних державах: до історії проблеми / В. К. Грищук, О. Ф. Пасека // Право України. – 2011. – №9. – С. 50–61.

35. Грищук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права: навч. посіб. / Віктор Климович Грищук. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. — 112 с.
36. Грищук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія / Віктор Климович Грищук. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. – 736 с.
37. Грищук В. К. Вибрані наукові праці / Віктор Климович Грищук. — Л.: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. — 824 с.
38. Грищук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / Оксана Вікторівна Грищук. – К.: Атіка, 2007. – 432 с.
39. Гудзик К. Заповіти Макіавеллі сучасним політикам / Клара Гудзик. – День. – №95. – 28 травня 1999 р. – 329 с.
40. Даньшин И.Н. Организованная преступность // Збірник наук. праць Харківськ. центру з вивчення організованої злочинності спільно з Американським ун-том у Вашингтоні. – Вип. другий / И.Н. Даньшин. – Харків, 2001. – С. 4–31.
41. Добренев В. И. Коррупция. Современные подходы к исследованию / В. И. Добренев, Н. Р. Исправникова. – М.: Академический Проект, Альма Матер, 2009. – 208 с.
42. Добренев В. И. Социальная антропология / В. И. Добренев, А. И. Кравченко. – М.: Инфра-М. – 2008. – 688 с.
43. Долгова А.И. Определение коррупции и законодательство о борьбе с ней / А. И. Долгова. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2000. – 320 с.
44. Домбрутова А. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з корупцією / А. Домбрутова // Юридичний вісник України. – 2007. – № 2. – С.12–19.
45. Дрюон М. Залізний король / Моріс Дрюон. – К.: Художня література, 1989. – 355 с.
46. Дубов Г.В. Профессионально-нравственная деформация личности сотрудника и служебного коллектива органов внутренних дел / Г.В. Дубов // Организация работы с личным составом органов внутренних дел. Проблемы и

перспективы: матер. науч.-практ. конф. (Владимир, 23–24 апр. 1997 г.) // ВЮИ МВД России. – 1997. – 208 с.

47. Дурманов Н.Д. Вопросы уголовного права в судебной практике Верховного Суда СССР / Н.Д. Дурманов // Юридическая литература. – 1974. – №4. – С. 244-269.

48. Дхаммапада. Памятники литературы народов Востока. Bibliotheca Buddhica XXXI / Пер. с пали, введение и комментарии В.Н.Топорова. – М.: Издательство восточной литературы, 1960. – 890 с.

49. Егер О. Средние века / О. Егер. – СПб. :Специальная литература, 1997. – 690 с.

50. Добреньков В. И. Коррупция. Современные подходы к исследованию / В. И. Добреньков, Н. Р. Исправникова. – М.: Академический Проект, Альма-Матер, 2009. – 208 с.

51. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/vostok/42.htm>

52. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mercury.com.ua/vlada/1703-dpa-v-zhitomirsky-oblast-vvazhaye-borotbu-z-korupcyeyu-prioritetnim-zavdanniyam.html>

53. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

54. [Электронный доступ] : http://statutes.gov.sg/non_version/cgi-bin/cgi_retrieve.plactno=REVED

55. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/408059>.

56. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/vostok/42.htm>

57. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fas.org/irp/congress/1998_rpt/e105-19.htm

58. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>

59. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pidruchniki.ws/1298010836321/politologiya/politichni_vchennya_serednovichchi

60. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://region86.ugrariu.ru/modules/cms/printview.phpid>.

61. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.minjust.gov.ua/0/anti_corruption_grecorep

62. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.minjust.gov.ua/0/anti_corruption_grecorep
63. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main>:
64. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101
65. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0459-00>
66. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2007. – 424 с.
67. Законодавство періоду становлення абсолютизму. т.4.– ПСЗ. –№ 2871. – 276 с.
68. Законы Ману (Манавадхармашастра) Серия: "Антология мудрости"/ Перевод С.Д. Эльмановича. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 497 с.
69. Законы Ману (Манавадхармашастра) Серия: "Антология мудрости"/ Перевод С.Д. Эльмановича. – М.: Центрполиграф, 2012. – 335 с.
70. Здравомыслов Б. В. Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б. В. Здравомыслов — М.: Юрид. лит., 1975. — 168 с.
71. Зелинский А.Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – К.: Юринком Интер, 1999. – 240 с.
72. Злоказов К.В. Профессиональная деформация сотрудников правоохранительных органов как предмет психолого-юридического анализа: монография / К.В. Злоказов, Р.А. Кузнецов, В.С. Плетников. – Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2009. – 89 с.
73. Ибрагимов А. Р. Образ Карны в Махабхарате. Разыскания о трагическом герое индийского эпоса / А. Р. Ибрагимова. – М.: СК, 2009. – 248 с.
74. Игошев К.Е. Социальные аспекты предупреждения правонарушений / К.Е.Игошев, И.В. Шмаров. – М.: Юрид.лит., 1980. – 250с.
75. Инадзо Нитобэ. Бусидо. Душа Японии. Классическое эссе о самурайской этике / Нитобэ Инадзо. — М.: София, 2004. – 208 с.
76. История китайской философии: пер.с кит. / общ. ред. и послесл. М.Л. Титаренко. – М.: Прогресс, 1989. – 552 с.

77. История философской мысли Японии: пер. с яп. / общ. ред. и вступ. ст. Ю. Б. Козловского. – М.: Прогресс, 1991. – 416 с.
78. Ицхаки Шломо. Тора с комментарием Раши. в 5-ти книгах. /Шломо Ицхаки. – Санкт-Петербург.: Петерб. Востоковедение, 2010. – 378 с.
79. Кабанов О. Л. Современные проблемы противодействия коррупции уголовно-правовой и криминологический аспекты / О. Л. Кабанов, С. К. Мелькин. – М.: Wolters Kluwer, 2010. – 183 с.
80. Кабанов П. А. Политическая коррупция в России: понятие, сущность, причины, предупреждение: Монография / П. А. Кабанов. – Нижнекамск: Нижнекамский филиал МГЭИ, 2004. – 174 с.
81. Кабашов П.А. Коррупция и взяточничество в России: исторические, криминологические и уголовно-правовые аспекты. / П. А. Кабанов – Нижнекамск: Нижнекамский филиал МГЭИ, 1995. – 234с.
82. Кабанов П.А. Политическая коррупция в России /А. П. Кабанов. – Нижнекамск: Нижнекамский филиал МГЭИ, 2010. – 325с.
83. Казміренко В.П. Социальная психология организаций / В.П. Казміренко. – К.: вид-во КДУ імені Тараса Шевченка, 1993. – 492 с.
84. Кальман О.Г. Правове забезпечення, запобігання та протидія корупції в Україні / О.Г. Кальман // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 5. – С. 39–40.
85. Карпець І. І. Злочини міжнародного характеру / І. І. Карпець. – М.: Юрид. лит., 1979. – 264 с.
86. Карпович О.Г. Некоторые проблемы борьбы с коррупцией в государствах СНГ / Олег Геннадиевич Карпович. – М.: ЮНИТИ–ДАНА: Закон и право, 2011. – 175 с.
87. Кісінь З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.06 / Зоряна Романівна Кісінь. – К., 2011. – 522 с.
88. Кісінь Р. В. Адміністративне право : навч. посібник [3-е вид. для студ. вищ. навч. закл.] / З. Р. Кісінь, Р. В. Кісінь.–К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2011. – 696 с.

89. Кісіль Р.–В. В. Консолідація формально-правових проявів корупції у законодавстві України/Р.–В.В. Кісіль // Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренко – 2011. – № 8 – С.355– 364.
90. Кісіль Р.–В. В. Онтологічний аспект феномену корупції як об'єкта філософсько-правового аналізу/ Р.–В. В. Кісіль // Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2012. – № 4– С. 424 – 431.
91. Коваленко В. В. Проблеми протидії корупційним правопорушенням /В.В. Коваленко // Держава і право. – 2002. – №13. – С.375 – 381.
92. Кодекс Законів про працю України: [станом на 15 січня 2011 р.]. – К.: Велес, 2011.– 223 с.
93. Кодекс України про адміністративні правопорушення: [станом на 5 січня 2012 р.]. – К.: Велес, 2012.– 176 с.
94. Колодкин Л.М. Организация работы с кадрами в органах внутренних дел / Л. М. Колодкин, А.В. Фатула – М.: Академия МВД РФ, 2008. – 113 с.
95. Колпаков В. К. Адміністративно–деліктний правовий феномен: Монографія. / Валерій Костянтинівич Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
96. Колчечанов Д.Н. Административно-правовое регулирование противодействия коррупции в системах государственной службы зарубежных государств и возможности использования зарубежного опыта в Российской Федерации / Д. Н. Колчечанов. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 200 с.
97. Контрольно-счетные органы в Российской Федерации (в вопросах и ответах)/ А. В. Коровников, Н.С.Столяров, К.В.Сурков, В.И.Шлейников. под общ. ред. С.В Степашина. — М.: Изд. дом «Финансовый контроль», 2001. – 152 с.
98. Конфуций Лунь Юй. Древнекитайская философия. Памятники философской мысли: в 2 т. / Лунь Юй Конфуций. – М: Мысль, 1994. – 234 с.
99. Коренев А.П. Административное право России: учебник: в 3 ч. – 2-е изд., пер. и доп. / А.П. Коренев. – М.: МЮ и МВД России, 2003. – 408 с.
100. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. 2-е изд. / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 430 с.

101. Кримінальний кодекс України: [станом на 5 січня 2012 р.]. – К.: Велес, 2012.– 207 с.
102. Коррупция: природа, проявления, противодействие. Монография / отв. ред. академик РАН Т.Я. Хабриева. – М.: ИД «Юриспунднция», 2012. – 688 с.
103. Костенко А.Н. Социальный натурализм – основа антикризисного мировоззрения /А. Н. Костенко // Философия и культура. – 2009. – №4. – С. 74–79.
104. Крейнина М.Н. Финансовый менеджмент. Учебное пособие / М. Н. Крейнина. – М.: Издательство “Дело и Сервис”, 1998. – 304 с.
105. Криминология: Учебник / под ред. проф. Н. Ф. Кузнецовой, проф. В. В. Лунеева. — 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Наука, 2004. – 629 с.
106. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : Конвенцію ратифіковано із заявою Законом від 18.10.2006 N 252-V // Відомості Верховної Ради України, 2006. – № 50. – Ст.497.
107. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України, 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – ст.88.
108. Кудашкин А. В. Антикоррупционная экспертиза: теория и практика / А. В. Кудашкин. – М.: Норма, 2012. – 366 с.
109. Кудрявцев В. Н. Причины преступности в России: криминологический анализ / Владимир Николаевич Кудрявцев. – М.: НОРМА, 2006. – 110 с.
110. Кудрявцев В.Н. Социальные деформации / Владимир Николаевич Кудрявцев. – М.: ИГПАН, 1992. – 133 с.
111. Куличенко В. В. Профессиональная деформация сотрудников уголовного розыска: сущность и пути профилактики / В. В. Куличенко, В. П. Столбовой. – К.: КВШ МВД СССР, 1990. – 196 с.
112. Куракін А.В. Контроль як спосіб попередження та припинення корупції в системі державної служби Російської Федерації / А.В. Куракін // Державна влада і місцеве самоврядування, 2002. – № 4. – С. 23 – 27.

113. Лаптеакру В. Д. Уголовно-правовые меры борьбы с коррупцией [Текст] / В. Д. Лаптеакру. – АН Республики Молдова, ин-т философии, социологии и права; ред. Е. Г. Мартынчик. – Кишинэу, 1999. – 70 с.
114. Левин М. И. Лоббирование и коррупция в России / М. И. Левин, Е. В. Левина // Эффективность осуществления государственного управления в России (период президентства Ельцина): раб. материалы. – М., 2002. – С. 93–109.
115. Левин М. Коррупция в России: классификация и динамика [Текст] / Г. Сатаров // Вопросы экономики : всерос. эконом. изд. – 2012. – № 10. – С. 4–29.
116. Левин М. Лоббирование и коррупция в России / М. Левин, Е. Левина // Лоббист. – 2008. – № 1. – С. 82–90.
117. Левин М.И. Коррупция как объект историко-экономического исследования / М.И. Левин, Г.А. Сатаров // Экономическая история. Обзорение / под ред. Л.И.Бородкина. – М.: Мысль, 2002. – 350 с.
118. Лелюхин Д. Н. Концепция идеального царства в «Артхашастре» Каутильи / Д. Н. Лелюхин – М.: Наука, 2001. – 456 с.
119. Ли Куан Ю. Сингапурская история 1965–2000 гг. Из третьего мира – в первый / Ли Куан Ю. – М.: МГИМО-Университет, 2011. – 656 с.
120. Лунеев В. В. Коррупция в России [Текст] / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2007. – № 11. – С. 20–27.
121. Лунев В. В. Курс мировой и российской криминологии. в 2 томах. Том 2. Особенная часть / В. В. Лунев. – М.: Юрайт, 2013. – 880 с.
122. Макиавелли Н. Государь: Сочинения / Николо Макиавели. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во "Фолио", 2001. – 656 с.
123. Манн Г. Молоді літа короля Генріха IV / Генріх Манн. – К.: Художня література, 1987. – 305 с.
124. Манько А. В. Коррупция в России. Особенности национальной болезни / А. В. Манько. – М.: Аграф, 2012. – 256 с.
125. Маслов А. А. "Святой меч" – Миямото Мусаси / А. А. Маслов // Дзэн самурая. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. — 463с.

126. Маслов А. А. Восток-Запад: история и конфликты в современном мире / А.А. Маслов.— Москва: РУДН, 2008. — 180 с.
127. Маслов А. А. Загадки, тайны и коды «Дао дэ цзина» /Алексей Александрович Маслов.— Москва: Феникс, 2005. — 267 с.
128. Маслов А. А. Традиция чаньских записей. Классические тексты дзэн / А. А. Маслов. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. — 480 с.
129. Медведев В.С. Психология профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел: дисс. на соискание ученой степени докт. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридическая психология» / Владимир Степанович Медведев //Киевский ин-т внутренних дел при Национальной академии внутренних дел Украины. — К., 1999. — 412 с.
130. Медведєв В.С. Кримінальна психологія: підручник / Володимир Степанович Медведєв. — К.: Атіка, 2012. — 368 с.
131. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія / Микола Іванович Мельник. — К.: Юридична думка, 2004. — 400 с.
132. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії [Текст] : монографія / М.І. Мельник. — К.: Атіка, 2001. — 304 с.
133. Мельник М. І. Німеччина на шляху боротьби з корупцією / М. І. Мельник // Право України. — 1997. — № 11. — С.111–115.
134. Мельник М.І. Корупційні злочини: сутність і поняття / М.І. Мельник // Право України. — 2000. — № 11. — С. 127–131.
135. Меняев Б. В. О двух списках “Аршани номийн тууджи” (“Сказание нектарного учения”). Мир буддийской культуры: наследие и современность / Б. В. Меняев. — Чита: ЦНТИ, 2010. — 670 с.
136. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура / Роберт Кинг Мертон. — М.: АСТ:АСТ МОСКВА:ХРАНИТЕЛЬ, 2006. — 873 с.
137. Мизерий А.И. Коррупция, власть, бизнес / А.И. Мизерий // Право. Бизнес. Население: Материалы Всероссийск. науч. – практ. конф.: в 3 ч. — Н.-Новгород, 2000. — ч. I: Бизнес инаселение: правовые аспекты. — С. 94–95.

138. Михаленко Ю.П. Гоббс и Фукидид (о месте Гоббса в позднем английском Возрождении) / Ю.П. Михаленко // Историко-философский ежегодник / отв. ред. Н.В. Мотрошилова. – М.: Наука, 1986. – С. 104–125.
139. Михалкин Н.В. Философия права : учебн. пособие / Н.В. Михалкин, А. Н. Михалкин. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 393 с.
140. Миямото Мусаси Книга Пяти колец: Трактаты. / Мусаси Миямото. – СПб.: из-во Даля, 2010. – 112 с.
141. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. М. І. Камлик та інші. – К.: Школяр, 1999. – 480 с.
142. Морозов Н.А. Сравнительно-правовой анализ преступности в современной Японии / Н.А. Морозов. — Владивосток: изд-во Дальневост. ун-та, 1997. – 267 с.
143. Музиченко П. Історія держави і права України: навч. посіб. / П. Музиченко. – К.: Знання, 2007. – 431 с.
144. Невелева С. Л. Махабхарата. Изучение древнеиндийского эпоса / С. Л. Невелева. М.: Наука (ГРВЛ). – 1991. – 232 с.
145. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: Причини, наслідки, механізми протидії: монографія / Є. В. Невмержицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
146. Новая философская энциклопедия: в 4 томах / ред. совет: В.С. Степин, А.А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, А. П. Огурцов и др. – М.: Мысль, 2010. – 744 с.
147. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: А ТЕМП, Азъ, У-ФАКТОРИЯ, Изд. группа, 2004. – С. 944.
148. Опарин А.А. Религии мира и Библия / А.А. Опарин. – М.: Факт, 2004. – 176 с.
149. Охотнікова О. М. Адміністративна відповідальність керівника державного підприємства, установи, організації в Україні: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. М. Охотнікова. – Ірпінь, 2004. – 21 с.

150. Охотнікова О.М. Аналіз стану та шляхи посилення боротьби з корупцією в Україні / О.М. Охотнікова // Науковий вісник: Збірник наукових праць Академії державної податкової служби України. – 2000. – №3 (17). – С.224–230.

151. Охотский Е.В. Социально-правовая сущность и основные признаки коррупции / Е.В. Охотский // Государственный аудит. Право. Экономика. – 2009. – № 3. – 108–113.

152. Панченко П.М. Коррупция в органах государственной власти: природа, меры противодействия, международное сотрудничество / П.М. Панченко. – М.: «Формула права», 2009. – 576 с.

153. Платон. Собрание сочинений в 3 т. (в 4 кн.) (Серия «Философское наследие»). – М.: Мысль, 1968. – 624 с.

154. Податковий Кодекс України : Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України, 2011. – № 13–14, № 15-16, № 17. – ст.112.

155. Подопригора А.А. Основы римского гражданского права: Учеб. пособие для студентов юрид. вузов и факультетов / А.А. Подопригора. – 2-е изд., перераб. — К.: Вентури, 1995. — 288 с.

156. Прикладная юридическая педагогика в органах внутренних дел: учебник для курсантов и слушателей образоват. учрежд. МВД России юрид. профиля / под ред. В.Я. Кикотя, А.М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 512 с.

157. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05.10.1995 № 356/95-ВР// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. – № 34. – ст. 266 { Закон втратив чинність на підставі Закону від 11.06.2009 № 1506-VI }

158. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 № 143-V // Відомості Верховної Ради України, 2006. – № 45. – ст.434.

159. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України, 2011. – № 40. – Ст.404.

160. Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.12.1960 № 2000-05 //

Відомості Верховної Ради. – 1961. – № 2.– ст. 14 (Закон втратив чинність на підставі Кодексу N 2341-III)

161. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України, 1992. – № 22. – ст.303.

162. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII // Відомості Верховної Ради України, 1993. – № 35. – ст.358.

163. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.10.2006 № 252-V // Відомості Верховної Ради України, 2006. – № 50. – ст.497.

164. Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями : Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 17.06.1983 № 9500-X // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v9500400-83>.

165. Проява С. М. Экономизация коррупции. Механизм противодействия /С. М. Проява. – М.: ЮНИТИ, 2008. – 159 с.

166. Пундей Сар Дж. Борьба с коррупцией. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду /Сар Джон Пундей// Матеріали українсько–американського семінару «Проблеми економічного зростання: питання доброчесності». – Львів. – 1997. – С.84–87.

167. Ратинов А.Р. Социально-психологические аспекты юридической теории и практики / А.Р. Ратинов // Прикладные проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 2003. – С. 225–241.

168. Резван Е.А. Коран и его толкования: (Тексты, переводы, комментарии) / Ефим Анатольевич Резван; Федер. целевая прогр. "Гос. поддержка интеграции высш. образования и фундам. науки на 1997-2000 гг.". – Санкт-Петербург.: Петерб. Востоковедение, 2000. – 200 с.

169. Робозеров В.Ф. Раскрытие преступлений совершенных в условиях неочевидности / В.Ф. Робозеров. – Л.: Ин-т усоверш. следств. работников, 1999. – 140 с.

170. Російське законодавство Х-XX століть. Т.4. – М., 1986. – 586.

171. Российское законодательство X-XX веков. В 9 т. Т.2 : Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства / под общ. ред. О. И. Чистякова; отв. ред. тома А.Д. Горский; рец. В.И. Корецкий. – М.: Юридическая литература, 1985. – 520 с.
172. Роуз-Аккерман Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы / Сьюзен Роуз Аккерман. – 2-е изд. – М.: Логос, 2010. – 336 с.
173. Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність / Вадим Анатолійович Врубель. — Київ: «Аквілон-Прес», 1997. – 256 с.
174. Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. — К: Port-Royal, 2001 . — 349 с.
175. Рыков С. Ю. Учение о знании у поздних моистов /С.Ю. Риков // Общество и государство в Китае: XXXIX научная конференция / Институт востоковедения РАН. — М., 2009.— С.237-255.
176. Самощенко І. До питання про критерії розмежування адміністративних правопорушень і злочинів / І. Самощенко // Юридичний вісник. – 2009. – 21-27 листопада. – № 47 (751). – С. 5–7.
177. Саркисов Г. С. Объект индивидуального профилактического воздействия в теории предупреждения преступности / Г. С. Саркисов.—Ереван.: Изд-во АН АрмССР, 1985.—169 с.
178. Сатаров Г.А. Диагностика российской коррупции. Социологический анализ / Г. А. Сатаров. – М.: Фонд ИНДЕМ, 2002. – 450 с.
179. Сатисчандра Чаттерджи. Древняя индийская философия / Сатисчандра Чаттерджи, Дхирендрамохан Датта. Перевод с английского под редакцией В.И. Кальянова. – М.: Издательство Иностранной Литературы, 1954 – 985 с.
180. Седов П. В. Закат Московского царства: Царский двор конца XVII века / П. В. Седов. – М.: Издательство «Дмитрий Буланин», 2006. – 346 с.
181. Семигин Г.Ю. Антология мировой правовой мысли в 5 т.,т.1 Античный мир и Восточные цивилизации / Г. Ю. Семигин. – М. Мысль. – 1999. – 750 с.

182. Сергеев В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права / Василий Иванович Сергеевич. – СПб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1903. – 664 с.
183. Сиротин А. Е. Лечение «заразной жадности»: борьба с коррупцией в Сингапуре / Арсений Евгеньевич Сиротин // Можно ли в борьбе с коррупцией в России использовать зарубежный опыт? Сборник очерков под редакцией П. С. Филлипова – СПб.: Норма, 2010.– 164 с.
184. Соколовський Д. Б. Еволюційний аспект ухилення від обов'язкових платежів і "проблема сумісності": [монографія] / Д. Б. Соколовський / НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2002. – 84 с.
185. Судебник государя царя и великого князя Иоанна Васильевича и некоторые сего государя и ближних его преемников указы, собранные и примечаниями изъясненные покойным тайным советником и астраханским губернатором Васильем Никитичем Татищевым. – М., 1768. – 278 с.
186. Судебник Ивана III: Становление самодержавного государства на Руси / Под общ. ред. И. Я. Фроянова; Санкт-Петербургский государственный университет. — СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004. — 460 с.
187. Судебники 1497 и 1550 гг. // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
188. Семигин Г.Ю. Антология мировой правовой мысли в 5 т. т.2 Европа / Г. Ю. Семигин. – М. Мысль. – 1999. – 750 с.
189. Теория смешанной конституции в античности: критический анализ политических взглядов Полибия. / К. фонФриц / пер. с англ. (Серия «Профессорская библиотека»). –СПб.: Издательство СПбГУ, 2007. – 419 с.
190. Тихомиров Ю.А. Управление на основе права / Ю.А. Тихомиров. – М.: «Формула права», 2007. – 485 с.
191. Томенко М. Історія української Конституції : навчальний посібник / Микола Томенко. – К. : Освіта, 2009. – 464 с.
192. Трепак В. М. Розслідування хабарництва, що вчиняється суддями / В. М. Трепак. – К.: Атіка-Н, 2012. – 198 с.

193. Трофанчук Г.Л. Історія вчень про державу та право: навч. посібн. для дистанц. навчання / Г. Л. Трофанчук. – К.: Ун-т „Україна“, 2004. – 210 с.
194. Украинский Советский Энциклопедический Словарь: в 3 т. / редкол.: А.В. Кудрицкий (отв. ред) и др. – К.: Глав. ред. УСЕ. – 1988. – Т. 2. – 1988. – 768 с.
195. Упанишады / [пер. с санскр., предисл. и комм. А. Я. Сыркина]. – 3. изд., испр. – М.: Восточ. лит., РАН, 2000. – 782 с.
196. Успенский М.В. Самураи Восточной столицы, или Сорок семь преданных вассалов / М.В. Успенский. – Калининград: Янтарный сказ, 2005. – 128 с.
197. Устинов В.С. Виктимология / В.С. Устинов, Д. В. Ривман. – М.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2000. – 698 с.
198. Уткин В. А. Противодействие коррупции и формирование антикоррупционного поведения / В. А. Уткин. – М.: Щит-М., 2010. – 60 с.
199. Фалев Е. В. Некоторые спорные места Иша Упанишады / Е.В. Фалеев // Философские науки. – М., 2003. – № 1. – С. 110-124.
200. Филиппов П. Опыт США по предотвращению злоупотреблений госслужащими служебными полномочиями / П. Филиппов // Можно ли в борьбе с коррупцией в России использовать зарубежный опыт? Сборник очерков. Под редакцией П. С. Филлипова – СПб.: Норма, 2010.– 445.
201. Філософія як історія філософії: Підручник / за заг. ред. Ярошовця В.І. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 648 с.
202. Фома Аквинский. Сумма теологии. Ч. II–II. Вопросы 1-46. – Киев: Ника-Центр, 2011. – 576 с
203. Хавронюк М.І. Нові антикорупційні закони: пил в очі чи граната в руках мавпи? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakonoproekt.org.ua/novi-antukorupcijni-zakony-pyl-v-ochi-chy-ghranata-v-rukakh-mavru.aspx>.
204. Цицерон. О пределах блага и зла. Парадоксы стоиков. / пер. Н. А. Федорова, комм. Б. М. Никольского, вступ. ст. Н. П. Гринцера. (Серия «Памятники мировой культуры»). — М.: РГГУ. 2000. — 480 стр. 3

205. Чебунин А. В. Китайский буддийский канон. История проникновения и становления буддизма в Китае: [монография] / А. В. Чебунин. — Улан-Удэ: Изд.-полигр. комплекс ФГОУ ВПО ВСГАКИ, 2009. — 278 с.
206. Чубенко І. Аналітика: Зарубіжний досвід боротьби з корупцією в органах виконавчої влади [Електронний ресурс]. — Режим відкритого доступу: <http://www.dgpn.lviv.ua>
207. Чушенко В. І. Конституційне право України : підручник / В. І. Чушенко, І. Я. Заяць. — К. : Ін-Юре, 2009. — 548 с.
208. Чхиквадзе В.М. Законность и правовая культура на современном этапе / В.М. Чхиквадзе. — М.: Наука, 2009. — 176 с.
209. Шабалин В. А. Политика и преступность / В. А. Шабалин // Государство и право. — 1994. — № 4. — С. 43 — 52.
210. Шатохин А.И. Может быть, я не прав? / А.И. Шатохин // Советская милиция. — 1987. — № 7. — С. 16—17.
211. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн / О. О. Шевченко. — Київ: Атіка, 1998 — 364 с.
212. Шегабудинов Р.Ш. Предупреждение организованной экономической преступности, сопряженной с коррупцией. Вопросы теории и практики: монография / Р. Ш. Шегабудинов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2011 г. — 199 с.
213. Шнайдер Г.Й. Криминология / Ганс Йоахим Шнайдер; пер. с нем. Ю.А. Неподаева; под ред. Л.О. Иванова. — М.: Прогрес. Универс, 1994. — 498 с.
214. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість / Редакція Володимира Ковтуна. — 5-е вид. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2005. — 410 с.
215. Щедрин Н.В. Основы общей теории предупреждения преступности / Н. В. Щедрин. — Красноярск: КГУ, 1999. — 567 с.
216. Юдзан Дайдодзи Будосесинсю. Ямамото Цунэтомо Хагакурэ. Юкио Мисима Хагакурэ Нюмон / Дайдодзи Будосесинсю Юдзан, пер. на рус.: Котенко Р.В., Мищенко А.А. — СПб.: Евразия, 2000. — 320 с.

217. Brodd, Jefferey World Religions. — Winona, MN : Saint Mary's Press , 2003. — 426 p.
218. Harold D. Legal Education and Public Policy: Professional Training against professional defformation in the Public Interest // Yale LawJournal, 2007. — № 2. — P. 203–248.
219. Leff N. Economic development through bureaucratic corruption, American Behavioral Scientist, Legal Issues Gournal, Massachuset, 1972, p. 8–14.
220. Leff N. Economic development through bureaucratic corruption, American Behavioral Scientist, 8(2):8–14. — 1964. — 234 p.
221. Olivelle, Patrick Manu's Code of Law: A Critical Edition and Translation of the Mānava-Dharmaśāstra. — Oxford : Oxford University Press, 2005. — 234 p.
222. John B. Principles of Public Governance//American Law Institute, New York, 2008, p. 34-39.
223. Quah Jon S T. Administrative and Legal Measures for Combating Corruption in Singapore. — 1977. — 497 p.
224. Tappan W.P. Crime, Justice and Correctiveness. — New York: Mc Yraw Hill, 2008. — 468 p.
225. Ternovsky L.N. The professional deformation of the personality from the point of view of deontology / L.N. Ternovsky, V.A. Ternovskaya // European Neuropsychopharmacology. — Elsevier, Amsterdam, 1995. — 5 (№ 3). — P. 363-364.
226. Th. Aufrecht. Die Hymnen des Rigveda. 1—2. Teil, 3. Auflage, Berlin, 1955.— 322 p.